

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav filosofie a religionistiky

Studijní program: Filozofie

Studijní obor: Filozofie

Tomáš Machula

Příčina účinná a princip kauzality

Efficient Cause and Principle of Causality

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Stanislav Sousedík, CSc.

2006

F. 1/2004

2551148106

**Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze**

Dis - 33

[Faint, illegible text]

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Tomáš Machulec

Děkuji svému školiteli prof. PhDr. Stanislavu Sousedíkovi, CSc. za vedení práce a za celou řadu odborných i lidských podnětů a připomínek. Děkuji také svým kolegům z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (především Mgr. Martině Pavelkové a Mgr. Lukáši Novákovi) za pomoc, kterou pro mě byly společné diskuse i dobrá atmosféra na tomto pracovišti. V neposlední řadě děkuji také své rodině za pochopení i poskytování potřebného zázemí pro práci na tomto tématu.

Obsah

1. ÚVOD	7
2. KONCEPCE ÚČINNÉ PŘÍČINY VYCHÁZEJÍCÍ Z ARISTOTELA .11	
2.1. ARISTOTELOVO POJETÍ PŘÍČIN.....	11
2.2. TOMÁŠ AKVINSKÝ A ZDŮRAZNĚNÍ BYTÍ	18
3. KONCEPCE ÚČINNÉ PŘÍČINY VYCHÁZEJÍCÍ Z EMPIRISMU....28	
3.1. ZÁKLADY NOVOVĚKÉHO OBRATU POLOŽENÉ DRUHOU SCHOLASTIKOU	28
EXKURS: LOKALIZACE KAUZÁLNÍ ČINNOSTI.....	32
3.2. HUMOVO POJETÍ PŘÍČINY.....	39
4. KLASIFIKACE TEORIÍ KAUZALITY VE FILOSOFII	
DVACÁTÉHO STOLETÍ.....46	
4.1. SKEPTICKÉ POSTOJE KE KAUZALITĚ	46
4.2. ROZDĚLENÍ TEORIÍ KAUZALITY	52
5. REDUKCIONISTICKÉ TEORIE KAUZALITY.....56	
5.1. REGULARITNÍ TEORIE JAKO ZÁKLAD REDUKCIONISTICKÉHO POJETÍ.....	56
5.2. PŘÍČINA JAKO INUS PODMÍNKA.....	58
5.3. KAUZALITA JAKO KONTRAFAKTUÁLNÍ ZÁVISLOST	63
5.4. PŘÍČINA V RÁMCI D-N TEORIE	68
6. REALISTICKÉ CHÁPÁNÍ KAUZALITY	78
6.1. ZÁKLADNÍ RYSY REALISTICKÉHO POJETÍ KAUZALITY	78
6.2. REGULARITNÍ REALISMUS A PRODUKTIVNÍ REALISMUS	84

7. PROBLEMATIKA VNÍMÁNÍ KAUZÁLNÍHO PŮSOBNÍ.....	87
7.1. POCHYBNOSTI O MOŽNOSTECH VNÍMÁNÍ KAUZALITY	87
7.2. OTÁZKA RYZE VNITŘNÍHO VNÍMÁNÍ KAUZALITY	90
7.3. MOŽNOST VNĚJŠÍHO VNÍMÁNÍ KAUZALITY	96
8. ČASOVÝ VZTAH PŘÍČINY A ÚČINKU.....	100
8.1. OTÁZKA MOŽNOSTI ZPĚTNÉ KAUZALITY	100
8.2. TEORIE KVAZIKAUZÁLNÍHO VYSVĚTLENÍ DŘÍVĚJŠÍCH JEVŮ POZDĚJŠÍMI 107	
8.3. NÁSLEDNÁ A SIMULTÁNNÍ KAUZALITA	112
9. PRINCIP KAUZALITY	126
9.1. PŘEDHUMOVSKÉ POJETÍ PRINCIPU KAUZALITY	126
9.2. HUMOVA KRITIKA PRINCIPU KAUZALITY	129
9.3. FORMULACE PRINCIPU KAUZALITY	138
9.4. PRINCIP KAUZALITY JAKO ANALYTICKÝ NEBO SYNTETICKÝ SOUD.....	140
9.4.1. <i>Kantovská východiska novotomistické diskuse.....</i>	<i>140</i>
9.4.2. <i>Obhajoba analytičnosti principu kauzality na počátku novotomismu 141</i>	
9.4.3. <i>Zpochybnění analytičnosti principu kauzality.....</i>	<i>143</i>
9.4.4. <i>Pojetí analytičnosti u Kanta a v tomistické tradici</i>	<i>145</i>
9.5. OTÁZKA MOŽNOSTI DŮKAZU PRINCIPU KAUZALITY.....	149
EXKURS: PRINCIP DOSTATEČNÉHO DŮVODU	153
9.6. PRINCIP DOSTATEČNÉHO DŮVODU A KAUZALITA.....	159
9.6.1. <i>Princip dostatečného důvodu a princip kauzality</i>	<i>159</i>
9.6.2. <i>Inteligibilita jsoucen a princip dostatečného důvodu</i>	<i>163</i>

9.7.	PRINCIP KAUZALITY A PRINCIP SPORU	167
9.7.1.	<i>Námítky proti důkazu principu kauzality pomocí principu sporu</i>	167
9.7.2.	<i>Deduktivní argumentace principem sporu</i>	169
9.7.3.	<i>Reduktivní argumentace principem sporu</i>	171
9.8.	VÝCHODISKA PARTICIPAČNÍ POJETÍ JSOUCNA	177
	EXKURS: REÁLNÁ DISTINKCE ESENCE A BYTÍ	183
9.9	PARTICIPAČNÍ POJETÍ JSOUCNA JAKO VÝCHODISKO OBHAJOBY PRINCIPU KAUZALITY	192
10.	ZÁVĚR	196
	SUMMARY	199
	LITERATURA	202

1. Úvod

Tato práce si klade za cíl prozkoumat a srovnat základní rysy dvou velkých filosofických proudů dvacátého století, kde probíhaly významné diskuse o kauzalitě, tj. novotomismu a analytické filosofie. Prací, které by si všímaly vzájemných souvislostí těchto dvou směrů, není příliš mnoho. Do značné míry je to pravděpodobně dáno i tím, že mezi oběma směry panovala jistá animozita. Pro novotomisty byli novopozitivisté, na něž analytická filosofie v mnohém navazuje, příliš antimetafyzičtí a materialističtí, a pro novopozitivisty a analytické filosofy byli novotomisté zase příliš úzce svázáni s církevním prostředím a teologií. Navíc se aktivně hlásili k významným autoritám středověkého myšlení, což u progresivně smýšlejících analytických filosofů zcela jistě budilo nedůvěru.

Dnes jsou oba tyto proudy stále živé, i když doznaly v průběhu dvacátého století výrazné proměny. Novotomismus jako zásadní filosofický proud přítomný od poloviny devatenáctého do poloviny dvacátého století především v seminářích a teologických fakultách prakticky zanikl a dnes se rozvíjí jen jako menšinový proud (a to i v oblasti katolicky orientovaných myslitelů, kde byl dříve pokládán za takřka „oficiální“ filosofii). Jeho filosofický odkaz nese řada výrazných osobností, které nosné prvky novotomismu nadále rozvíjejí (Owens, Clarke...).

Analytická filosofie zase ztratila hodně ze svého antimetafyzického zaměření a začala rozvíjet vlastní metafyziku. V této souvislosti se objevuje řada pokusů prozkoumat starší, dříve odmítané směry a koncepce (včetně středověkých scholastiků i jejich následovníků), zda se v nich nenajdou zajímavé prvky pro současná témata analytické filosofie. Z druhé strany se zase začíná mluvit o tzv.

„analytickém tomismu“, který se naopak snaží zakomponovat prvky analytické tradice do tomistické myšlenkové matrice.¹

Tato práce si tudíž klade za cíl přispět tomuto vzájemnému objevování a setkávání tomistické a analytické tradice zpracováním některých aspektů diskusí o kauzalitě.

Diskuse o problematice kauzality jsou v posledních sto letech velmi rozsáhlé, takže je téměř nemožné postihnout jejich celou šíři. Bibliografie týkající se kauzality, kterou před několika lety publikovali Pasquale Porro a Jacob Schmutz² čítá 634 položek a navíc můžeme s jistotou prohlásit, že zdaleka není úplná, neboť při studiu tohoto problému jsme narazili na celou řadu poměrně významných publikací explicitně věnovaných kauzalitě, které v této bibliografii uvedeny nejsou.

Kauzalita je velice široké téma, takže patří k tématům, kde je relevantní literatura dobře dostupná ve velkém množství, ale na druhé straně je téměř nemožné zachytit v plnosti všechny aspekty diskusí na toto téma. Bylo by jistě žádoucí zpracovat velmi podrobně vztah novotomistické a analytické tradice v jednotlivých problémových okruzích (např. problém pojetí příčiny a účinku jako jsoucnen nebo jako událostí, otázka simultánní nebo následné kauzality, realistické nebo redukcionistické pojetí kauzality, role času v kauzalitě apod.). Předložená práce si klade za cíl připravit pro tyto žádoucí diskuse půdu zmapováním hlavních tématických a problémových okruhů debat o kauzalitě ve

¹ KERR, F., „Aquinas and Analytic Philosophy: Natural Allies?“, in: FODOR, J., BAUERSCHMIDT, F. C., *Aquinas in Dialogue: Thomas for Twenty-first Century*, Malden: Blackwell 2005, s. 119-135.

² PORRO, P., SCHMUTZ, J., „La causalité et son histoire. Une bibliographie“, in: PORRO, P., *Quaestio 2 (2002) La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout, Pagina-Brepols, s. 669-698.

filosofii dvacátého století. Celá řada otázek, které jsou v této práci nastíněny, je proto otevřeno pro budoucí detailnější promyšlení a zpracování.

Cílem prvních dvou kapitol je představení historických východisek diskuse o kauzalitě ve dvacátém století. Proto se soustředíme nejprve na Aristotela a Tomáše Akvinského, kteří jsou nejvýznamnějšími reprezentanty starší filosofické tradice chápání kauzality, na níž navazuje ve dvacátém století tzv. novotomismus. Poté přecházíme k osobnosti Davida Huma, jehož zásadní kritika dosavadního pojetí kauzality otevřela zcela nové otázky, které jsou důležité pro diskuse jiného filosofického směru dvacátého století, tj. analytické filosofie.

Z tohoto východiska se pak odvíjí pokus o základní klasifikaci teorií kauzality ve dvacátém století. Zde rozlišujeme po vzoru některých autorů (především Michaela Toolleyho) mezi realistickým a redukcionistickým pojetím kauzality. Realistické pojetí lze považovat spíše za pokračování směru zahájeného Aristotelem, redukcionistické pojetí, které považuje za možnou redukci kauzálního vztahu na nějaký typ akauzálních entit, zase navazuje spíše na Humovu linii myšlení.

V rámci tohoto rozdělení lze konstatovat, že většina analytických filosofů jde spíše směrem redukcionismu a uvažuje kauzalitu regularitně (redukce na pravidelnou následnost), kondicionálně (redukce na podmínkové souvislosti) nebo explanačně (redukce na vysvětlení).

Hlavními protagonisty realistického pojetí kauzality, které redukci kauzálního vztahu na něco akauzálního nepovažuje za možnou, jsou pak do značné míry následovníci aristotelské myšlenkové linie, což je ve dvacátém století novoscholastické hnutí (obvykle označované ne zcela přesně jako novotomismus).

Další rozdíl mezi těmito dvěma směry se týká tématického záběru. Zatímco analytičtí filosofové se po opuštění realistického pojetí soustředí na svou potřebu najít vhodnou definici kauzality, která by uspokojivě vysvětlovala

běžnou zkušenost příčinného působení, a která by přitom dokázala nalézt vhodné entity, na které lze kauzalitu redukovat, novotomisté se soustřeďují hlavně na otázku principu kauzality, tedy jednoduše řečeno zákona hlásajícího nutnost příčiny pro jakékoli dění okolo nás.

Mezi těmito dvěma směry diskuse téměř neprobíhala, pravděpodobně jednak z již naznačených důvodů vzájemné nedůvěry, jednak právě pro zmíněnou tématickou divergenci obou skupin. Přesto se v obou směrech nachází velké množství podnětů k dalšímu rozvíjení a diskusi.

2. Koncepce účinné příčiny vycházející z Aristotela

2.1. Aristotelovo pojetí příčin

Prvním z filosofů, který předložil systematickou teorii příčin, byl Aristotelés. V jeho filosofii zaujímá dokonce stěžejní roli. Na začátku své *Metafyziky* totiž charakterizuje vědění, které je cílem každého člověka, a ve zvláštní míře i cílem filosofie, jako znalost příčin. Jakožto filosof, který se snaží systematicky vyrovnávat i s názory a teoriemi svých předchůdců, proto klade na zkoumání příčin zvláštní důraz. Na základě své klasifikace příčin Aristotelés posuzuje a komentuje i dílo svých předchůdců.³ Jeho teorie příčin je založena na vysvětlení v terminologii fyzických procesů a jako taková se zásadně liší od Platónova pohledu, který považuje příčiny za bytostně transcendentní principy.⁴

Původ řeckého slova příčina (αἰτία) bývá uváděn jako řecké αἰτῶ, což znamená „žádat si něco“. Příčina je pak to, co je vyžadováno jako odpověď na základní

³ Srov. Aristotelovo pojednání o presokraticích v *Met.* I, 3-5 983b-987a. Ohledně Aristotelovy interpretace Platónových Idejí jako účinných příčin v *Met.* I, 9 991b3-9; srov. ANNAS, J., „Aristotle on Inefficient Causes“, *Philosophical Quarterly* 32 (1982), s. 311-326.

⁴ DELACY, P. H., „The Problem of Causation in Plato's Philosophy“, *Classical Philology*, Vol. 34 (1939), No. 2, s. 97-115.

filosofickou otázku „Proč?“.⁵ Podobně s tím souvisí slovo αἴτιος, což znamená odsouzenec vinný zločinem, a αἴτιον, tedy to, co je za něco odpovědné.⁶

Aristotelés používá termín příčina (αἰτία) jako označení jistého typu principu (ἀρχή). Princip je podle Aristotela⁷ *něco prvního, z čeho něco buď je nebo vzniká nebo je poznáváno*.⁸ Každá příčina je pak také principem. Aristotelés pak rozlišuje čtyři druhy příčin:⁹

1. materie, tedy to, z čeho něco vzniká (materiální příčina)
2. forma a vzor (εἶδος, μορφή, formální příčina)

⁵ BLAIR, G. A., „Evolution of the Notion of ‘Cause‘ Up To and Past Its Disappearance“, in: McLEAN, G. F. and VOORHIES, V. (eds.), *The Nature of Philosophical Inquiry, Proceedings of The American Philosophical Association*, Vol. XLI, Washington D.C.: The Catholic University of America 1967, s. 205-212.

⁶ CASERTANO, G., „Causa (e concausa) in Platone“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 7-32; CLARKE, W. N., *The One and the Many*, University of Notre Dame Press: Notre Dame 2002, s. 188.

⁷ ARISTOTELES, *Met.* V, 1 1013a (ARISTOTELES, *Metafysika*, český překlad A. Kříž, Praha: Jan Laichter 1946; ARISTOTLE, *Metaphysics*, English translation H. Lawson-Tancred, Penguin 1998).

⁸ Aristotelés na uvedeném místě rozlišuje šest významů slova *princip* (ἀρχή). Je to 1. část věci, od níž se někdo začne pohybovat, 2. východisko, z něhož se daná věc nejlépe provádí, 3. složka, která je při vzniku nějaké věci prvotní, 4. něco vnějšího, co působí pohyb a změnu, 5. to, co působí pohyb a změnu volným způsobem, 6. to, z čeho se věc prvotně poznává.

⁹ ARISTOTELES, *Fyz.* II, 3 194b15-195b30 (ARISTOTELES, *Fyzika*, český překlad A. Kříž, Praha: Petr Rezek 1996); *Met.* V, 1-2 1013a-1014a.

3. to, z čeho pochází počátek změny nebo klidu (ἀρχή της κινήσεως, účinná příčina)
4. účel a cíl (τέλος), to k čemu něco směřuje (účelová příčina)

Aristotelés upozorňuje, že jedna věc může mít více příčin, např. příčinou sochy je kov i sochařské umění. Každá z těchto příčin se totiž týká jiné stránky reality.¹⁰ Kov je příčinou vysvětlující materiální stránku sochy, kdežto tvořící sochař je příčinou působící, tedy účinnou. Podobně je možné, aby mezi dvěma věcmi panovala vzájemná kauzální závislost, nikoli ovšem stejného druhu. Práce je například účinnou příčinou blahobytu a ten je zase účelovou příčinou práce. Není však možné, aby byly dvě věci navzájem kauzálně závislé stejným typem příčinnosti. To by totiž znamenalo, že daná věc zároveň je (jakožto příčina) a zároveň není (jakožto účinek), což odporuje principu sporu.

Účinná kauzalita, o kterou se v této práci jedná, nebyla u Aristotela nahlížena jako zásadně problematická. Každý člověk má zkušenost působení na jiné věci, o kterém nás naše vědomí informuje, a které máme tendenci přijímat jako něco samozřejmého. Z této zkušenosti člověka s přirozeným světem vychází i filosofická reflexe antických myslitelů. V případě účinné příčiny Aristotelés rozlišuje několik jejích druhů. Kritériem tohoto dělení jsou dvojice: možnost (δύναμις, potence) – uskutečnění (ἐνέργεια, akt) a vlastní – nahodilé. Rozlišení mezi aktuální a potenciální příčinou je založeno na tom, zda je příčina právě teď tvořící (aktuální), nebo zda je pouze schopná tvořit, ale zda právě teď tvoří, není nutně dáno (potenciální). Rozlišení mezi vlastní a nahodilou příčinou je pak založeno na nutnosti příčiny pro vznik daného účinku. Vlastní příčina je příčina

¹⁰ HANKINSON, R. J., „Causation and Explanation in Aristotle“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 33-56.

nutná – sochu například nutně musí tvořit sochař. Nahodilá příčina je pak jakási konkretizace vlastní příčiny – sochu musí tvořit nějaký sochař, ale to, že ji tvoří zrovna Polyklétos, není pro vznik sochy nijak nutné. Kombinací těchto rozlišení dostáváme čtyři základní typy účinných příčin. Použijeme-li již zmíněný příklad sochaře a sochy, který uvádí Aristotelés¹¹, dostáváme následující čtyři možnosti:

1. vlastní aktuální příčina (tvořící sochař)
2. vlastní potenciální příčina (sochař)
3. nahodilá aktuální příčina (tvořící Polyklétos)
4. nahodilá potenciální příčina (Polyklétos)

Z uvedeného rozlišení je zřejmé, že aktuální příčiny jsou právě působící příčiny. Aristotelés je považuje za současné svým účinkům. Jinými slovy: sochař je sochařem (tj. potenciální příčinou), i když zrovna netvoří, ale příčinou aktuální je pouze v čase svého tvoření. Podobně je tomu i s účinkem. V pravém slova smyslu je aktuálním účinkem to, co právě vzniká. Aristotelés to popisuje slovy:

Příčiny ve smyslu skutečnosti a ty, které jsou příčinami jednotlivin, jsou i nejsou zároveň s tím, čeho jsou příčinami, například tento lékař s tímto léčeným člověkem, a tento stavitel s touto stavbou, ale není tomu tak vždycky u příčin z hlediska možnosti; neboť nezaniká zároveň dům a stavitel.¹²

¹¹ ARISTOTELÉS, *Fyz.* II, 3 195a26-195b30; *Met.* V, 2 1013b-1014a. Srov. HANKINSON, R. J., „Philosophy of Science“, in: BARNES, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Aristotle*, Cambridge: Cambridge University Press 1995, s. 109-139.

¹² ARISTOTELÉS, *Fyz.* II, 3 195b17-21 a paralelní text *Met.* V, 2 1014a. V uvedeném překladu je rozlišení „aktuální příčina“ – „potenciální příčina“ překládáno

Výraz „jsou i nejsou“ nevyjadřuje ambivalenci nebo nejistotu, ale to, že příčiny a účinky spolu „existují“ a spolu i „zanikají“, jinými slovy, že existují simultánně, že jejich existence je „zároveň“. Již teď lze konstatovat, že tento bod bude jedním z důležitých rozdílů mezi aristotelským a humovským pojetím příčinnosti. David Hume totiž mezi definiční znaky příčiny řadí i časovou předchůdnost vůči účinku. Naproti tomu Aristotelés uvažuje o následnosti příčin a účinků pouze v případě potenciálních příčin. Tato problematika bude níže diskutována podrobněji.

J. Peterson¹³ v této souvislosti považuje Aristotelovu teorii za neúplnou, protože v ní podle jeho soudu dochází k určitému sporu. Na jedné straně prý Aristotelés tvrdí, že příčina a účinek jsou současné, na straně druhé ale ztotožňuje příčinu vzniku a příčinu bytí¹⁴, což ve svém důsledku připouští existenci příčiny za neexistence účinku (stavitel, který začíná stavět dům, který ovšem ještě nestojí) nebo existenci účinku za stavu, kdy jeho příčina již neexistuje (dům stojí i poté, co stavitel již zemřel). Je zřejmé, že Aristotelés si byl daného problému do jisté míry vědomý. Jak bylo uvedeno výše, rozlišuje mezi potenciálními a aktuálními příčinami, což pro náš problém stavitele a domu znamená, že (jak uvádí Aristotelés) *nezaniká zároveň dům a stavitel*. Podle Petersona ale podrobnější vysvětlení této skutečnosti v rámci rozlišení mezi bytím a vznikáním Aristotelés

jako „příčina ve smyslu skutečnosti“, resp. „příčina z hlediska možnosti“. Logickou analýzu kauzálního působení nacházíme v: 2 *Anal.* 2, 12 95a-96a (ARISTOTELES, *Druhé analytiky*, český překlad A. Kříž, Praha: Nakladatelství ČSAV 1962).

¹³ PETERSON, J., „Aristotle's Imcomplete Causal Theory“, *Thomist*, Vol. 36 (1972), Iss. 3, July, s. 421-432.

¹⁴ *Příčinou stavění domu je stavitel vůbec nebo stavitel stavějící* (195b5). *Sochař vůbec je příčinou sochy vůbec, avšak tento určitý je příčinou této určité* (195b25). Je zřejmé, že Aristotelés někdy mluví o vzniku účinku (zmíněné stavění domu), někdy o jeho bytí (zmíněná socha).

neposkytuje a ani poskytnout nemůže. V kontextu jeho filosofie je totiž daný problém neřešitelný z důvodu pojetí jsoucna, které nejde až k analýze distinkce mezi esencí a aktem bytí.¹⁵ Peterson upozorňuje, že Aristotelés mylně pokládal účinnou příčinu bytí věci za neodlišitelnou od účinné příčiny jejího vznikání. Podle první knihy *Fyziky* jsou totiž materie a forma nejen principy bytí pohyblivého jsoucna, ale také principy jeho vznikání. Pohyblivé jsoucno přichází do bytí skladbou materie a formy. K tomu, aby něco vzniklo, je podle Aristotela potřebný nějaký subjekt, který přetrvává při změně z původní věci (tímto subjektem je materie), a forma, která musí být potenciálně přítomná v původní věci. Principy bytí a vznikání jsou tedy pro Aristotela totožné. Zřetelně se to ukazuje v první knize *Fyziky*:

?

*Mají-li tedy věci od přírody příčiny a principy, z kterých prvotně jsou nebo vznikají, nikoli nahodile, nýbrž každá jednotlivá věc se stává právě tím, čím se nazývá z hlediska podstaty, je zřejmé, že všechno vzniká z toho, co je základem, a z tvaru...*¹⁶

Co ale s případem jako je onen dům stojící v době, kdy jeho stavitel již zemřel? Aktuální příčina jeho vzniku již nepůsobí a dům přesto aktuálně existuje. Peterson dochází k závěru, že Aristotelés tento spor nemůže překonat, protože ztotožňuje esenci a bytí věci. Příčina esence věci pak splývá s příčinou bytí věci, tj. ztotožňuje se příčina vznikání s příčinou bytí.¹⁷ Rozlišení esence a bytí a

¹⁵ V Gilsonově terminologii lze Aristotelovo pojetí jsoucna, a podle toho i samotnou jeho metafyziku klasifikovat jako výrazně esencialistickou. Srov. GILSON, E., *Bytí a někteří filosofové*, Praha: Oikúmené 1997, s. 63: *Pravým bytím věci je její „cost“ (quidditas). To je princip, který objasňuje metafyzickou strukturu reality v Aristotelově nauce.*

¹⁶ ARISTOTELÉS, *Fyz.* I, 7 190b17-20.

¹⁷ PETERSON, J., „Aristotle's Incomplete Causal Theory“, *Thomist*, Vol. 36 (1972), Iss. 3, July, s. 421-432: *Formal and material causes are causes or principles of a thing's*

rozpracování jeho důsledků se v dějinách filosofie objevuje teprve později. Mělo to významný vliv i na prohloubení teorie příčin.

essence but not of a thing's existence, while efficient causes are causes of a thing's existence but not of a thing's essence.

2.2. Tomáš Akvinský a zdůraznění bytí

Další filosofický vývoj vedl mimo jiné k hlubší analýze a rozvinutí metafyziky jsoucna. Jak bude ukázáno níže, umožnilo to také rozlišit a oddělit od sebe příčinu vzniku (*causa fiendi* nebo *secundum fieri*) a příčinu bytí (*causa essendi* nebo *secundum esse*).¹⁸ Mezi nejvýznamnější filozofy, kteří přispěli k rozvoji metafyziky jsoucna patří Tomáš Akvinský.¹⁹ Ve svém opusculu *De ente et essentia* k tomuto problému uvádí následující argumentaci:

Všechno však, co k nějaké věci přináleží, je buď způsobeno principy její přirozenosti, jako např. u člověka schopnost smíchu, nebo se jí toho dostává od nějakého vnějšího principu, jako je světlo ve vzduchu vlivem Slunce. Nemůže tomu však být tak, že by bytí bylo způsobeno samou formou či „costí“ věci (myslím jako účinnou příčinou), protože to by nějaká věc byla příčinou sebe samé a nějaká věc by sebe samu uváděla do bytí, což je

¹⁸ Na toto rozlišení kauzality pohybu a kauzality bytí, které u Aristotela nenajdeme, upozorňuje i Étienne Gilson. Srov. GILSON, E., *The Christian Philosophy of St. Thomas Aquinas*, London: Victor Gollancz 1957, s. 66: *He (i.e. St. Thomas) has certainly not found in Aristotle the distinction, which the second way presupposes, between the causality by way of motion and efficient causality, whose proper effect is Being.*

¹⁹ Zdá se, že koncepci příčiny bytí, která věc udržuje v existenci (*synektikon*), měli již stoikové. Podle všeho však takto pojímaná příčina nebyla důsledkem existenciálně pojaté metafyziky, jak tomu bylo u Tomáše. Srov. STEEL, C., „Neoplatonic Versus Stoic Causality: The Case of the Sustaining Cause (‘Sunektikon’)“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 77-93.

*nemožné. Tudiž je třeba, aby každá taková věc, jejíž bytí je jiné než její přirozenost, měla bytí od jiného.*²⁰

Celá Tomášova argumentace je postavena na reálném rozdílu mezi esencí (*quidditas* neboli „costí“, přirozeností) a bytím. Bytí, jako něco odlišného od esence, nemůže být způsobené samotnou esencí, protože by to znamenalo, že něco je příčinou sebe sama. Uvádět sebe sama z potence do aktu, což je jen jiný popis takového příčinného působení, by však znamenalo, že by jedna věc byla v témž ohledu zároveň v potenci a v aktu, což je spor. Kontingentní jsoucno, tj. právě jsoucno, u nějž jsou esence a bytí rozdílné, a které jediné může vznikat, tedy podle těchto předpokladů musí být ve svém bytí odkázáno na něco jiného.

Pro úplnost zmiňme i pokračování Tomášovy argumentace, kde se mluví o nutném jsoucnu. Jedná se *de facto* o důkaz Boží existence z premisy, kterou je tvrzení existence kontingentního jsoucna:

*A protože vše, co je díky něčemu jinému, poukazuje zpět jako na svou první příčinu na to, co je o sobě, musí být nějaká věc, jež je příčinou bytí všem věcem, a to tím, že je pouze bytí. Jinak by se šlo v příčinách do nekonečna, protože každá věc, jež není pouhé bytí, má příčinu svého bytí, jak bylo řečeno. Je tedy patrné, že inteligence je forma a bytí a že má bytí od prvního jsoucna, jež je pouze bytí. A to je první příčina, již je Bůh.*²¹

Ze zkušenosti víme, že existují věci, které jsou kontingentní (nejsou nutné, vznikají a zanikají). Z první části výše uvedené argumentace plyne, že taková kontingentní jsoucna ve svém bytí nejsou soběstačná, ale jsou odkázána na jsoucna jiná. Abychom se vyhnuli nekonečnému regresi, musíme dojít ke

²⁰ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De ente et essentia* 4 (český překlad in: SOUSEDÍK, S., *Jsoucno a bytí*, Praha: Křesťanská akademie, 1992, s. 91).

²¹ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De ente et essentia* 4.

jsoucnu, které již takové udělení bytí jiným jsoucnem nepotřebuje. To však znamená, že takové jsoucno není kontingentní, ale nutné, což mimo jiné znamená, že jeho bytí a esence nejsou reálně odlišné nebo jinými slovy, že je toto nutné jsoucno čistým aktem bytí.

Nyní se dostáváme k důsledkům reálné distinkce mezi esencím a bytím pro rozlišení příčiny vznikání a příčiny bytí. Vrátime-li se k rozlišení mezi *causa fiendi* a *causa essendi*, pak vidíme, že Tomáš na rozdíl od Aristotela příčinu bytí od příčiny vzniku odlišuje. Aristotelés se ve svých úvahách o účinné příčině omezuje na příčinu skladby materie a formy, ke které dochází při vzniku věci. Materie a forma jsou však esenciální principy, které nevypovídají nic o bytí. To však v rámci Aristotelovy esencialistické metafyziky jsoucna ani nelze očekávat. Až Tomášův důraz na akt bytí proto přináší možnost rozlišit i příčinu vzniku a příčinu bytí jsoucna. Příčina vzniku je to jsoucno, které vyvádí z potence první materie substanciální formu vznikající věci. Příčinou bytí je pak Bůh jakožto první příčina, která je samotným čistým bytím. Vzhledem k transcendenci první příčiny vůči časovým určením pak mizí v případě příčiny bytí i problém kolize s časovým souběhem příčiny a účinku, k níž docházelo v koncepci Aristotelově. Příčina vzniku je totiž aktuálně působící pouze v době vzniku účinku. Příčina bytí působí bytí věci i tehdy, kdy působící příčina mohla již dávno zaniknout. Vzhledem charakteru *causa essendi* jakožto nutného jsoucna samozřejmě o jejím zániku nelze mluvit.

Tím se dostáváme k souvislosti těchto dvou příčin. Podle Tomáše je každé stvořené jsoucno složeno ze dvou metafyzických ko-principů, esence a aktu bytí. Akt bytí je v podstatě esencí limitovaná participace na bytí jako takovém (*ipsum esse subsistens*), tj. na první příčině čili na Bohu.²² Esence je pak jakýmsi negativním, omezujícím principem, který zakládá různé formy, v nichž se

²² Srov. např. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa contra gentiles* I, 28.

s bytím můžeme setkat.²³ Příčinné působení se pak u Tomáše popisuje jako vlévání bytí směrem od příčiny k účinku.

Je třeba vědět, že princip a příčina, ačkoli jsou totéž co do subjektu, se odlišují pojmem. Vždyť slovo princip představuje jakýsi řád, slovo příčina zase jakési vlévání (influxum quemdam) bytí tomu, co je zapříčiněné.²⁴

V této souvislosti se však dostáváme k otázce, zda je možné připustit kauzální působení jiných příčin než je první příčina. Jestliže je totiž eficientní kauzalita založena na vlévání bytí, a příčinou bytí je pouze první příčina²⁵, dostáváme se k omezení kauzálního působení na první příčinu. K řešení této otázky je třeba nejprve zvážit souvislost kauzality vznikání a kauzality bytí. Dále je namístě rozlišit různé typy kauzality bytí, jak je nacházíme na některých místech Tomášova díla. Podle něj lze rozdělit kauzalitu bytí do dvou základních oblastí.

²³ Srov. např. CLARKE, W. N., *The One and the Many*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2002, s. 72-91; GILSON, E., *Bytí a někteří filosofové*, (český překlad V. Frei), Praha: Oikúmené 1997, s. 179-217.

²⁴ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In libros Metaphysicorum Lib. 5, lect. 1: Sciendum est autem, quod principium et causa licet sint idem subiecto, differunt tamen ratione. Nam hoc nomen principium ordinem quemdam importat; hoc vero nomen causa, importat influxum quemdam ad esse causati.*

²⁵ Srov. např. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I, q. 104, a. 1 resp.: *Dependet enim esse cuiuslibet creaturae a Deo, ita quod nec ad momentum subsistere possent, sed in nihilum redigerentur, nisi operatione divinae virtutis conservarentur in esse.* Dále srov. *Summa contra gentiles* II, 21; *Summa theologiae* I, q. 45, a. 5 apod. Tomáš odmítá možnost, že by Bůh sdílel svou moc působit bytí byť jen instrumentálně. Instrumentální příčina totiž participuje na činnosti principální příčiny do té míry, nakolik je jí vlastní jednat dispozičně s ohledem na účinek principální příčiny. Bytí ale dispozičně nepředpokládá nic, naopak, vše předpokládá bytí.

1. První je ono vlévání bytí, které působí první příčina, a které se děje trojím způsobem:
 - a) stvoření čili uvedení z ničeho do bytí (*creatio*),
 - b) uchovávání v bytí (*conservatio*) a
 - c) „konkurs“ čili spolupůsobení (*concursum*).
2. Druhý typ kauzality bytí je exemplární kauzalita, která vysvětluje, proč se vůbec obecně vzato nějaká forma vyskytuje. Forma nějaké substance nebo akcidentu je totiž na obecné rovině dána exemplárním působením Božích idejí.²⁶

Co se týče spolupůsobení („konkursu“) Boha (první příčiny) s činností stvořených příčin (druhotných příčin), u Tomáše byla tato nauka jen naznačena²⁷

²⁶ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I, q. 104, a. 1 resp.: *Si aliquod agens non est causa formae inquantum huiusmodi, non erit per se causa esse quod consequitur ad talem formam, sed erit causa effectus secundum fieri tantum. Manifestum est autem quod, si aliqua duo sunt eiusdem speciei, unum non potest esse per se causa formae alterius, inquantum est talis forma, quia sic esset causa formae propriae, cum sit eadem ratio utriusque. Sed potest esse causa huiusmodi formae secundum quod est in materia, idest quod haec materia acquirat hanc formam. Et hoc est esse causa secundum fieri; sicut cum homo generat hominem, et ignis ignem. Et ideo quandocumque naturalis effectus est natus impressionem agentis recipere secundum eandem rationem secundum quam est in agente, tunc fieri effectus dependet ab agente, non autem esse ipsius.*

²⁷ Srov. např. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa contra gentiles* III, 70: *Deus operatur in omni operante.*

a k jejímu teoretickému rozpracování došlo až v období druhé scholastiky.²⁸ Vzhledem k participačnímu pojetí kontingentního jsoucna, které vyžaduje absolutní akt bytí (tj. první příčinu čili Boha) jako své konstitutivní východisko, se v tématice Božího „konkursu“ nejedná o specificky teologickou vsuvku danou ideovým přesvědčením toho kterého autora, ale o ryze filosofický pojem (uvažuje se nikoli Bůh specifikovaný určitými náboženskými tradicemi, ale nutné jsoucno nebo čirý akt bytí představující nutnou součást předložené filosofické argumentace. Jeho ztotožnění s Bohem křesťanské víry je až druhotné a nepředstavuje východisko filosofické argumentace).²⁹ Vzhledem k bytostné odkázanosti kontingentního jsoucna na jsoucno nutné je otázka spolupůsobení tohoto nutného jsoucna s činností kontingentního jsoucna zcela logická a nevyhnutelná.

Termín „konkurs“ (lat. *concursum*, dosl. „souběh“) vyjadřuje spolupůsobení několika příčin na vzniku jediného účinku. V přirozeném světě se s kauzálním „konkursem“ setkáváme zcela běžně, například při plození potomstva, kdy otec i matka na tomto účinku různým způsobem spolupůsobí. Nejedná se tedy o termín vyhrazený pouze pro Boží působení ve světě. Boží „konkurs“ vyjadřuje souběh dvou příčin, z nichž jedna je absolutně první příčinou. V této souvislosti se mluví o spolupůsobení první příčiny na působení účinku jakožto jsoucna, v kontrastu k působení sekundární příčiny v mezích daných její druhovou přirozeností. To

²⁸ JOANNES A S. THOMA, *Philosophia naturalis* I., q. XXV.; III, q. 12 art. II.

²⁹ Vzhledem ke stručnosti a přehlednosti a s ohledem na verbální soulad se scholasticky orientovanými autory budeme i nadále v některých případech používat terminologii „Boží spolupůsobení“ nebo „Boží konkurs“, přičemž jsme si vědomi, že se jedná o ryze filosofickou koncepci nezávislou na jakékoli náboženské nebo věroučné soustavě. Celkově však budeme upřednostňovat formulace „spolupůsobení první příčiny“ nebo „konkurs první příčiny“.

navazuje na participační metafyziku Tomáše Akvinského, ze které vyplývá i u něho zatím jen naznačené pojetí „konkursu“.³⁰

Scholastici rozlišovali dva typy „konkursu“, a to předcházející a simultánní. Předcházející konkurs se týká působící sekundární příčiny, kdežto simultánní konkurs jejího účinku. První případ je obvykle označován jako „fyzická premoce“ (*praemotio physica*), tj. jakási participace druhotné příčiny na moci první příčiny.³¹ Druhý případ, tj. simultánní spolupůsobení první příčiny

³⁰ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In 1 Sententiarum* dist. 37, q. 1, a. 1: *esse cuiuslibet rei et cuiuslibet partis ejus est immediate a deo*; dále srov. *Summa contra gentiles* III, 66: *esse est proprius effectus primi agentis, et omnia alia agunt ipsum in quantum agunt in virtute primi agentis. Secunda autem agentia, quae sunt quasi particulantes et determinantes actionem primi agentis, agunt sicut proprios effectus alias perfectiones, quae determinant esse.*

³¹ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De potentia*, q. 3, a. 7. Podle Tomáše existuje několik způsobů Božího spolupůsobení s činností stvořených příčin. *Non ergo sic est intelligendum quod deus in omni re naturali operetur, quasi res naturalis nihil operetur; sed quia in ipsa natura vel voluntate operante deus operatur: quod quidem qualiter intelligi possit, ostendendum est. Sciendum namque est, quod actionis alicuius rei res alia potest dici causa multipliciter. Uno modo quia tribuit ei virtutem operandi (...) Nam etiam alio modo conservans virtutem dicitur facere actionem, sicut dicitur quod medicinae conservantes visum, faciunt videre. (...) Tertio modo dicitur una res esse causa actionis alterius in quantum movet eam ad agendum; in quo non intelligitur collatio aut conservatio virtutis activae, sed applicatio virtutis ad actionem; sicut homo est causa incisionis cultelli ex hoc ipso quod applicat acumen cultelli ad incidendum movendo ipsum. Et quia natura inferior agens non agit nisi mota, eo quod huiusmodi corpora inferiora sunt alterantia alterata; caelum autem est alterans non alteratum, et tamen non est movens nisi motum, et hoc non cessat quousque perveniatur ad deum: sequitur de necessitate quod deus sit causa actionis cuiuslibet rei naturalis ut movens et applicans virtutem ad agendum. (...) Unde quarto modo unum est causa actionis alterius, sicut principale agens est causa actionis instrumenti; et hoc modo etiam*

neodnímá stvořené příčině její charakter příčiny, ale spíše ho doplňuje o kauzalitu bytí. Vyjdeme-li ze scholastiky uznávané zásady *omne agens agit sibi simile*, můžeme konstatovat, že působení první příčiny jakožto *ens per essentiam* se pohybuje v jistém smyslu na obecnější rovině než působení druhotných příčin, které jsou vždy nějak druhově vymezeny. První příčina tedy působí především jsoucno, tj. vlévá bytí, zatímco druhotné příčiny tento účinek specifikují.

Vezmeme-li do úvahy výše uvedená rozlišení kauzality bytí, pak lze dvojici *causa fiendi* a *causa essendi* chápat jako:

- eficientní a exemplární kauzalitu, nebo jako
- spolupůsobení („konkursu“) stvořené (druhotné) a nestvořené (první) příčiny.

Shrneme-li výše uvedené souvislosti, lze se vrátit k původní otázce, totiž jak je možné kauzální působení druhotných příčin, je-li kauzalita chápána jako vlévání bytí, které je výhradně doménou první příčiny. Vyjdeme-li z koncepce „konkursu“, tedy spolupůsobení stvořené a nestvořené příčiny, pak lze tvrdit že stvořená účinná příčina působí vznik daného účinku, který je doprovázen nebo, jinak řečeno, s nímž se „sbíhá“ (*concurrat*) ono Boží vlévání bytí, tedy udělování

oportet dicere, quod deus est causa omnis actionis rei naturalis. Quanto enim aliqua causa est altior, tanto est communior et efficacior, et quanto est efficacior, tanto profundius ingreditur in effectum, et de remotiori potentia ipsum reducit in actum. (...) Sic ergo deus est causa omnis actionis, prout quodlibet agens est instrumentum divinae virtutis operantis. Sic ergo si consideremus supposita agentia, quodlibet agens particulare est immediatum ad suum effectum. Si autem consideremus virtutem qua fit actio, sic virtus superioris causae erit immediatior effectui quam virtus inferioris; nam virtus inferior non coniungitur effectui nisi per virtutem superioris; unde dicitur in Lib. De caus., quod virtus causae primae prius agit in causatum, et vehementius ingreditur in ipsum.

účasti na sobě sama jakožto čirém aktu bytí. Vrátime-li se k výše uvedenému rozlišení tří způsobů kauzality bytí, a necháme-li stranou první možnost, tj. stvoření, která je výhradní doménou první příčiny, můžeme předpokládat, že činnost druhotné příčiny je doprovázena působením první příčiny, která zároveň udržuje účinek v bytí (kromě toho samozřejmě udržuje v bytí i samotnou druhotnou příčinu). Tím dostáváme odpověď na výchozí otázku po slučitelnosti pojetí kauzálního působení jako sdělování bytí na jedné straně a zachování možnosti skutečného kauzálního působení stvořených příčin na straně druhé.³²

Tomáš využívá pojmu příčiny především ve svých úvahách o stvoření: Bůh je příčinou všeho, co jest, a tato skutečnost stojí také v základu jeho dokazování Boží existence. Jak je známo, Tomáš v tomto bodě postupuje aposteriorně, od účinků známých ze zkušenosti k příčině. Tři z jeho cest jsou postaveny na určitém chápání kauzality. Je to první cesta, která vychází z pohybu a zásady, že vše, co se pohybuje, je pohybováno od jiného³³, druhá cesta používající princip

³² Situaci poněkud komplikuje skutečnost, že Tomáš, jak se zdá, připouštěl kauzalitu bytí nejen u Boha, ale i u nebeských těles. Srov. *Summa theologiae* I, q. 45, a. 5: *Sicut caelestia corpora sunt causa generationis inferiorum corporum dissimilium secundum speciem. Et tale agens potest esse causa formae secundum rationem talis formae, et non solum secundum quod acquiritur in hac materia, et ideo est causa non solum fieri, sed essendi.* Případ exemplární kauzality nebeských těles je podle všeho Tomášovou snahou o soulad s Aristotelovou přírodní filosofií. Do rámce Tomášova myšlení příliš nezapadá a ani u Tomáše ani u jeho žáků není hlouběji rozpracováván. Rosemary Lauerová to komentuje slovy: *This, of course, involves an apparent contradiction of what Thomas says in many other places; i.e. that esse (not fieri) is an effect proper to God alone.* Srov. LAUER, R., „The Notion of Efficient Cause in the *Secunda Via*“, *Thomist*, vol. 38 (1974), s. 754-767.

³³ K této problematice srov. diskusi N. Lobkowicze a J. Weisheipla. LOBKOWICZ, N., „Quidquid Movetur ab Alio Movetur“, *The New Scholasticism* Vol. XLII (1968),

kauzality explicitně³⁴, a čtvrtá cesta, která vychází ze stupňů dokonalosti. Tomáš říká že jsoucno nejvyšší dokonalosti musí být příčinou jsoucn téže dokonalosti ve stupních omezených. Z různé bytostné dokonalosti stvořených jsoucn tak docházíme k příčině s maximální bytostnou dokonalostí, tedy k Bohu.

A to, co se nazývá nejvíce „takovým“ v nějakém rodu, je příčinou všech skutečností, které patří do tohoto rodu – jako oheň, který je nejteplejší, je příčinou všech teplých věcí, jak se říká tamtéž (tj. ve 2. knize Metafyziky). Je tedy něco, co je příčinou bytí, dobroty i každé jiné dokonalosti všech jsoucn, a tomu říkáme Bůh.³⁵

No. 3, s. 401-421; WEISHEIPL, J. A., „Quidquid Movetur ab Alio Movetur: A Reply“, *The New Scholasticism* Vol. XLII (1968), No. 3, s. 422-431.

³⁴ LAMONT, J. R. T., „An Argument for an Uncaused Cause“, *Thomist*, Vol. 59 (1995), s. 261-277.

³⁵ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I., q. 2, a. 3: *Quod autem dicitur maxime tale in aliquo genere, est causa omnium quae sunt illius generis, sicut ignis, qui est maxime calidus, est causa omnium calidorum, ut in eodem libro dicitur. Ergo est aliquid quod omnibus entibus est causa esse, et bonitatis, et cuiuslibet perfectionis, et hoc dicimus deum.*

3. Koncepce účinné příčiny vycházející z empirismu

3.1. Základy novověkého obratu položené druhou scholastikou

Mezi filosofií středověku a novověku existuje dílem návaznost a souvislost, dílem zásadní odlišnost. Platí to i pro vztah středověké scholastiky a její „novověké renesance“. Velcí myslitelé druhé scholastiky rozpracovávají téma kauzality na první pohled podobným způsobem jako myslitelé scholastiky středověké, ale objevují se u nich i zřetelné inovace. Jeden z velkých systematicků tomismu, Jan Poinsoť (Jan od sv. Tomáše) například uvádí, že:

*Příčina je určitý princip něčeho na způsob vlivu nebo odvození, z něhož vzniká něco co do bytí závislého.*³⁶

Podobně i Francisco Suárez ve své 17. metafyzické disputaci uvádí vyjádření velmi blízká aristotelsky orientovaným středověkým filosofům.³⁷ Alfred Freddoso shrnuje Suárezovy úvahy do krátké formulace:

*x je účinná příčina y tehdy a právě tehdy, když je vnějším principem, z něhož emanuje y prostřednictvím činnosti.*³⁸

Suárez upozorňuje, že účinná příčina nesděluje své vlastní bytí, ale bytí jiné, které plyne z příčiny do účinku. V jeho argumentaci se však objevují i prvky,

³⁶ JOANNES A S. THOMA, *Philosophia naturalis* I., q. X., art. I.: *Causa est principium alicuius per modum influxus seu derivationis, ex qua natum est aliquid consequi secundum dependentiam in esse.*

³⁷ Srov. především 1. sekci 17. disputace.

³⁸ FREDDOSO, A. J., „Suarez on Metaphysical Inquiry, Efficient Causality, and Divine Action“, in: SUÁREZ, F., *On Creation, Conservation, and Concurrence. Metaphysical Disputations 20, 21, and 22.* (transl. by A. J. Freddoso), South Bend (In): St. Augustine Press, s. xi-cxxiii (xliv).

kteřé jsou v zásadním protikladu s myšlením Tomáše Akvinského, a předjímají novověké filosofické přístupy.³⁹

*... tato příčina nedává účinku své vlastní formální bytí, ale jiné, které z něj plyne prostřednictvím činnosti. Tím se tato příčina liší od příčiny formální a materiální, které působí svůj účinek tím, že mu dávají svou vlastní entitu, a proto se nazývají příčiny vnitřní.*⁴⁰

Zde se zřetelně ukazuje, že podle Suáreze se účinná příčina jako vnější princip liší od principů vnitřních, tj. od příčiny formální a materiální. Je ale třeba upozornit na to, že na rozdíl od středověkých filosofů jako byl Tomáš Akvinský, Suárez uvažuje materii a formu nikoli jako metafyzické principy, ale jako kvazijsoucna, která mají svůj vlastní entitativní akt.⁴¹ Proto může říkat, že vnitřní příčiny, tj. materie a forma na rozdíl od účinné příčiny své vlastní bytí účinku sdělují.

Koncepce účinné příčinnosti jako udílení bytí příčinou účinku má svůj důležitý důsledek v tom, že lze dobře rozlišit mezi vlastní účinnou příčinou a podmínkami

³⁹ Tendence odklonu od klasického aristotelského pojetí se částečně projevují již v pozdní scholastice. Příkladem může být Vilém Ockham, který počítá s následností příčiny a účinku, což je jeden z významných ukazatelů posunu od anticko-středověkého pojetí příčiny k novověkému. Pro Ockhama je účinná příčina *tím, po jehož bytí nebo přítomnosti něco následuje* (*Quodlibeta septem* IV, q. 1). Cit. dle DE VRIES, J., *Základní pojmy scholastiky*, Praha: Petr Rezek 1998, s. 84.

⁴⁰ SUÁREZ, F., *Disputationes metaphysicae*, disp. 17, sect. 1, 6: *...hanc causam non dare effectui suum ac proprium formale esse, sed aliud ab eo manans, media actione, in quo differt haec causa a formali et materiali, quod hae causant suum effectum dando illi suam propriam entitatem, et ideo causae intrinsecae appellantur.*

⁴¹ HEIDER, D., „Některé rysy Suárezovy metafyziky na pozadí kritiky jeho předchůdců“, *Teologické studie*, roč. 5 (2004), č. 1, s. 32-43.

jejího působení. Jak bude ukázáno níže, tohoto rozlišení není schopna řada teorií kauzality, které staví na analýze podmínek dějů považovaných za kauzální. Suárez na to upozorňuje ve druhé sekci 17. disputace:

*Protože taková podmínka sine qua non se shoduje s per se principem činnosti v tom, že ji jsoucno nutně potřebuje, je někdy nesnadné rozlišit, jakým způsobem je nějaká dispozice nebo jak vlastnost věci souvisí s činností (concurrat): zda jako per se princip nebo jako podmínka sine qua non.*⁴²

V novověké druhé scholastice existuje několik základních proudů, které se zčásti hlásí k odkazu středověkých filosofických autorit. Jsou to tomisté a scotisté, k nimž se přidávají jezuitští myslitelé verbálně se hlásící k tomistickému proudu, kteří ale zastávají svébytné a od tomismu silně odlišné pozice. Suárez je z mnoha důvodů nejdůležitějším autorem tohoto proudu jezuitské scholastiky, která se díky velkému významu tohoto řádu v období novověku stala nejvýznamnějším prvkem filosofie druhé scholastiky.⁴³ Na rozdíl např. od tomistů, kteří obrazně řečeno představují v obratu „novověká scholastika“ spíše zdůraznění slova „scholastika“, představují Suárez a suarezianismus spíše zdůraznění slova „novověká“.⁴⁴ Nominalismus, radikální protiklad duchovního a materiálního řádu

⁴² SUÁREZ, F., *Disputationes metaphysicae*, disp. 17, sect. 2, 5: *Solum adverto, quoniam hujusmodi conditio sine qua non, cum principio per se actionis in eo convenit, quod est ex necessitate requisita, interdum non est facile ad discernendum, utro modo aliqua dispositio seu proprietates rei concurrat ad actionem an, scilicet, ut principium per se, an solum ut conditio sine qua non.*

⁴³ WELLS, N. J., „Translator’s introduction“, in: SUÁREZ, F., *On the essence of finite being as such, on the existence of that essence and their distinction*, Milwaukee, Wis.: Marquette University Press 1983, s. 3-43.

⁴⁴ Jedni z nejvýznamnějších současných suarezovských badatelů A. Freddoso a J. Gracia např. charakterizují Suáreze těmito slovy: ...*an attitude that sets Suarez apart*

nebo odmítnutí reálné distinkce mezi esencí a bytím připravují půdu pro rozvoj novověké filosofie nescholastického typu, která jezuitským učencům a učilištím vděčí za mnohé.

Autoři jako Jan od sv. Tomáše (1589–1644) nebo Francisco Suárez (1548–1617) samozřejmě nemohli ve svém díle zohlednit Humovu kritiku a reagovat na ni, neboť jde myslitele o celé století starší než David Hume (1711–1776). V jejich díle je však teorie příčin rozpracována a systematizována. Ačkoli eficientní kauzalita jako taková není nahlížena jako něco problematického, diskuse druhé scholastiky připravily půdu pro spor racionalismu a empirismu, který se projevil i v oblasti kauzality. Zásadní přelom v přístupu ke kauzalitě přišel v novověku s mysliteli britského empirismu, především s již zmíněným Davidem Humem.

*from the high medieval scholastics and is at least redolent of modern secular philosophy; srov. FREDDOSO, A. J., „Suarez on Metaphysical Inquiry, Efficient Causality, and Divine Action“, in: SUÁREZ, F., *On Creation, Conservation, and Concurrence. Metaphysical Disputations 20, 21, and 22.* (transl. by A. J. Freddoso), South Bend (In): St. Augustine Press, s. xi-cxxiii (xix); *Suarez (...) cannot be considered exclusively a medieval scholastic or a modern thinker (...) should be seen both as a medieval theologian and a modern philosopher; srov. GRACIA, J., „Francisco Suárez: The Man in History“, *American Catholic Philosophical Quarterly*, Vol. 65 (1991), s. 262-263.**

Exkurs: Lokalizace kauzální činnosti⁴⁵

Jak bylo řečeno, středověcí a novověcí scholastici eficientní kauzalitu nezpochybňovali, ale spíše ji systematizovali a rozvíjeli některé zajímavé body, které s tímto tématem úzce souvisí. Jednou z takových otázek, které věnovali myslitelé druhé scholastiky pozornost, je problematika aristotelské kategorie činnosti. Činnost může být dvojího druhu. Jednak je to

- imanentní činnost, která je charakteristická tím, že působí v subjektu a nikoli navenek. Příkladem je výkon jakékoli poznávací schopnosti. Tento typ činnosti nespadá pod kategorii činnosti, ale kvality.

Druhým typem činnosti je

- transitivní činnost, tj. taková, která působí navenek. Právě tento druh představuje aristotelskou kategorii činnosti. Je definována jako aktuální výkon eficientní kauzality.⁴⁶ Zajímavou otázkou je umístění tohoto typu činnosti čili výkonu eficientní kauzality.

⁴⁵ Srov. MACHULA, T., „Kauzální činnost u Jana Poinsoa a jeho současníků“, *Filosofický časopis*, roč. 52 (2004), číslo 4, s. 583-589.

⁴⁶ Srov. např. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In 5 Metaph.* 1. 2: *Nam efficiens est causa in quantum agit*; SUÁREZ, *Disputationes metaphysicae* disp. 18., sect. 10, 5: *Dicendum nihilominus est causalitatem efficientis causae in nullo alio posse consistere, quam in actione*; Účinná příčina je totiž definována jako to, z čeho pochází počátek změny nebo klidu. Srov. ARISTOTELÉS, *Fyz.* II, 3 194b15-195b30; *Met.* V, 1-2 1013a-1014a.

Tuto otázku si položil již Aristotelés, který umístil činnost do příjemce činnosti čili trpného jsoucná⁴⁷. Při argumentaci používá názorný příklad stavby domu a říká, že činnost stavění se nachází ve stavěném domě.⁴⁸

Ve Fyzice se vyjadřuje na obecnější rovině:

*A také je zřejmé to, co působí obtíž, že totiž pohyb je v tom, co jest pohybováno. Neboť jest jeho uskutečňováním, jež pochází od toho, co je skutečně schopno pohybovat; a skutečnost tohoto činitele, schopného pohybovat, není jiná. Neboť pohyb musí být uskutečňováním obou. Něco je totiž schopno pohybovat proto, že je toho mocno, a hybným činitelem jest proto, že jest skutečně činné. Jeho skutečná činnost se však vztahuje k tomu, co jest pohybováno...*⁴⁹

Pro Jana Poinsoa i jeho současníky představuje vedle Aristotela velkou autoritu i Tomáš Akvinský. Ten se však v této věci vyjadřuje poměrně ambivalentně⁵⁰ a tato skutečnost umožnila odvolávat se na Tomášovu autoritu všem filosofům druhé scholastiky hlásícím se k tomismu.

⁴⁷ V dalším textu budu používat terminologii *činné jsoucná* a *trpné jsoucná* jako jsoucná působící (*agens*) a jsoucná, na které je působeno (*passum, patiens*).

⁴⁸ ARISTOTELÉS, *Met.* IX, 8 1050a: ... *stavění je ve vystavěném a děje se zároveň s domem.*

⁴⁹ ARISTOTELÉS, *Fyz.* III, 3 202a 13-17 (český překlad A. Kříž, Praha: Petr Rezek 1996).

⁵⁰ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In 3 Physicorum 5 passim.*; *Quaestiones disputatae de potentia* 7, 10 ad 1: ...*quod ipsa actio media sit quaedam perfectio propria agentis*; tentýž, *In 1 sententiarum*, d. 32, q. 1, a. 1: *Actio enim, secundum quod est actio, significatur ut ab agente; et quod sit in agente, hoc accidit sibi in quantum est accidens*, tentýž, *In 1 sententiarum*, tentýž, *In 1 sententiarum*, d. 40, q. 1, a. 4: *actio sit in agente*,

Podle myslitelů jezuitské školy musí být subjektem kauzality jeden z obou členů kauzálního vztahu. Může to být tedy buď modus příčiny (činného jsoucna) nebo účinku (trpného jsoucna). Suárez a jeho následovníci byli přesvědčeni, že je modem vně příčiny.⁵¹ Tento pohled je zcela v souladu s pohledem Aristotelovým. Činnost se nachází tam, kde je pohyb. Pohyb způsobený příčinou se odehrává v trpném jsoucnu a nikoli v příčině. Činnost tedy musí být v trpném jsoucnu. Zde by byl možné vznést námitku vycházející z principu akce a reakce. Jestliže například nádoba s horkou vodou působí oteplení okolního vzduchu, pak se sama ochlazuje. Zdá se tedy, že se příčina svým působením přece jen mění, a že pohyb je i v činném jsoucnu. Odpovědí na tuto námitku je poukaz na oboustranné příčinné působení. Ochlazování vody není dáno její příčinnou činností vůči vzduchu, ale příčinnou činností chladného vzduchu na horkou vodu. Pro úplnost je třeba dodat, že tuto teorii nezastávali pouze jezuitští myslitelé, ale např. i tomista Silvestr z Ferrary.

S tímto přístupem souhlasí i francouzský mistr filosofie a teologie Charles François d'Abra de Raconis (1580 – 1646). Má však jinou zásadní výhradu. Činnost je podle něj skutečně v trpném jsoucnu, ale neustavuje kauzalitu. Účinná příčina je podle něj příčinou i tehdy, když zrovna nepůsobí. Činnost tedy nemůže být tím, co ji ustavuje jakožto příčinu. Kauzalitu podle něj ustavuje vliv (*influxus*) nebo síla, tj. to, co je v činiteli.⁵²

et passio in patiente; tentýž, Summa theologica I, q. 48, a. 5, ad 3: sic enim actio agentis est in patiente; tentýž, In liber 3 de anima l. 2: quia actus activi et motivi fit in patiente, et non in agente et movente.

⁵¹ Srov. SUÁREZ, *Disputationes metaphysicae* disp. 18, sect. 10; disp. 48, sect. 4.

⁵² HATTAB, H., „Conflicting Causalities: The Jesuits, their Opponents, and Descartes on the Causality of the Efficient Cause“, in: GARBER, D., NADLER, S.,

Jiný pohled na tuto otázku zastávali např. scotisté nebo Kajetán. Podle nich je kauzální činnost přítomná v činném jsoucnu, tedy v příčině. Kajetán argumentuje pro svou pozici teologicky. Pokud by byla činnost v trpném jsoucnu, pak bychom se dostali do problémů s vysvětlením Boží stvořitelské činnosti. Veškeré dokonalosti Boha totiž podle obecně přijímané zásady totožné s božskou esencí. Důvodem je nesloženost Boží a tudíž absence jakékoli mnohosti v božské esenci. Pokud bychom ale tvrdili, že se kauzální činnost Boha, jinými slovy stvoření, nachází ve tvorech, museli bychom připustit, že tvory nelze rozlišit od božské esence, což by vedlo k monismu a pantheismu.⁵³

Jan Poincot zastával teorii, která se jeví jako střední cesta mezi tezí o činnosti v činném jsoucnu a činnosti v trpném jsoucnu. Podle něj je činnost přítomná v obou termínech kauzálního vztahu, nicméně pokaždé jiným způsobem. V činném jsoucnu je přítomná *co do počátku* (*inchoative*), v trpném jsoucnu *co do dokonání* (*consumative*). Jan Poincot se v argumentaci zaštiťuje autoritou Tomáše Akvinského, jehož nauku chce prezentovat.

A když (Tomáš) klade diferencii mezi činností imanentní a transitive, kde pouze první je zdokonalení činného jsoucna, mluví o dokonané a hotové dokonalosti činnosti. Ta se dokonává v činném jsoucnu v případě imanentní činnosti nebo v účinku čili trpném jsoucnu v případě činnosti transitive. Co do počátku je však – jak bylo řečeno – v samém činném jsoucnu. A protože obojí činnost ustavuje

Oxford Studies in Early Modern Philosophy, Vol. 1, Clarendon Press: Oxford 2003, s. 1-22.

⁵³ DURBIN, P. R., „Action and Passion“, in: *New Catholic Encyclopedia*, vol. 1, 2nd edition, Detroit: Gale 2003, s. 77-80.

*kauzalitu činného jsoucna, jedna co do počátku, druhá co do dokonání...*⁵⁴

Podívejme se nejprve na možnost bytí činnosti ve dvou subjektech, což je první námitka, která se při pohledu na Janovu teorii nabízí.

*A tak činnost ve stvořených činných jsoucnech, v nichž je na způsob emanace a přísluší akcidentálně činnému jsoucnu, je co do počátku v činném jsoucnu a co do dokonání v termínu neboli účinku, ne co do stejné modální entity neboli formality.*⁵⁵

Jan odpovídá, že subjekt je pouze jeden, totiž činné jsoucno. Jsou však dva způsoby, kterými se činnost vztahuje k oběma termínům kauzálního vztahu. Je to podobné jako etická ctnost, která je v příkazující vůli co do počátku a zároveň co do dokonání v žádostivosti (*in appetitu*).⁵⁶

⁵⁴ JAN OD SV. TOMÁŠE, *Philosophia naturalis* p. 1, q. 14, a. 4: *Et quando ponit differentiam inter actionem immanentem et transeuntem, quod illa est perfectio agentis, non ista, loquitur de perfectione consummata et completa agendi; haec enim consummatur in agente, quando est immanens, in effectu vero et passo, quando est transiens. Inchoative autem est in ipso agente ut dictum est, et quia utraque haec actio pertinet ad constituendum ipsam causalitatem agentis, una inchoative, altera consummative, ad idem praedicamentum actionis reducitur...*

⁵⁵ JAN OD SV. TOMÁŠE, *Philosophia naturalis* p. 1, q. 14, a. 4: *Itaque actio in agentibus creatis, in quibus per modum emanationis se habet et accidentaliter convenit agenti, inchoative est in agente et consummative in termino seu effectu, non secundum eandem entitatem modalem seu formalitatem.*

⁵⁶ JAN OD SV. TOMÁŠE, *Philosophia naturalis* p. 1, q. 14, a. 4; srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologica* I-II, q. 50, a. 3; q. 56, a. 2.

...činnost, která je kauzalitou vyvěrající z činného jsoucna, nakolik uvádí činné jsoucno do druhého aktu a přivádí ho z klidu do činnosti, zanechává formalitu činnosti v činném jsoucnu počínajícím účinek. Aby však uváděla účinek do druhého aktu zapříčiněného a pocházejícího z příčiny, klade do účinku formalitu, kterou je činnost dokonána. A odtud pochází pojmenování „činnost“. Neříká se, že něco je činné před tím, než je dán účinek a z tohoto hlediska je činnost naprosto v termínu.⁵⁷

Co do počátku je činnost přítomná na způsob emanace či vyvěrání z činného jsoucna. Co do dokonání je činnost přítomná v trpném jsoucnu, neboť činnost přijímá svou charakteristiku na základě působení účinku. To je dáno dokonáním emanace z činného do trpného jsoucna.

Shrneme-li postoj Jana Poinsota, lze konstatovat, že se snaží o co nejlepší vysvětlení problému způsobem, který sám pokládá za autentickou interpretaci Tomáše Akvinského. Podle jeho vysvětlení má činnost vyvěrající z činného jsoucna dvě formality. Jedna z nich inheruje v činném jsoucnu a druhá v trpném jsoucnu.

Celý spor představuje nejen zajímavou kapitolu z dějin novověké filosofie, ale přináší důležité momenty pro diskusi o kauzalitě jako takové. Otázka lokalizace činnosti eficientní kauzality totiž vstupuje do diskuse o výchozím bodu poznání kauzálních vztahů, kde se liší nahlížení kauzality

⁵⁷ JAN OD SV. TOMÁŠE, *Philosophia naturalis* p. 1, q. 14, a. 4 ... *actio, quae est causalitas emanans ab agente, quatenus reddit agens actuatum in actu secundo et transmutatum de otio in actum, relinquit formalitatem actionis in agente inchoantem ipsum effectum. Ut autem reddit effectum in actu secundo causatum et procedentem a causa, ponit formalitatem in effectu, qua redditur actio consummata, et inde fit denominatio agendi; neque enim aliquid dicitur agere ante effectum, et ratione huius simpliciter actio est in termino.*

jako nutného vyvození účinku z poznané příčiny na jedné straně a uznání nutnosti (nějaké) příčiny z poznaného vzniklého jsou na straně druhé.⁵⁸

⁵⁸ Dodejme pro úplnost, že zcela specifickou problematikou je tzv. pravděpodobnostní kauzalita, kde se jedná o výroky vyjadřující velkou pravděpodobnost, že když *A*, tak *B* (např. „Kouření způsobuje rakovinu“). V takovém případě se nejedná o nutnost nějakého účinku pro určitou příčinu ani o nutnost nějaké příčiny pro účinek, ale o pravděpodobnost účinku při dané příčině. Srov. CARROLL, J. W., „General Causation“, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Volume One: Contributed Papers (1988), s. 311-317.

3.2. Humovo pojetí příčiny

Velkého významu nabyly diskuse o kauzalitě v empirické větvi novověké filosofie.⁵⁹ Hlavním kritikem dosavadních úvah o kauzalitě a zároveň nejvýznamnějším autorem, který v novověku do diskusí o příčinách zasáhl byl bezpochyby David Hume. Stěžejní texty jeho kritiky jsou první kniha *Treatise of Human Nature*⁶⁰ a jeho populárnější podoba⁶¹ *Enquiry Concerning Human Understanding*⁶².

Hume se ve své kritice zaměřuje především na kritiku principu kauzality. Odmítá jako nepodložené termíny jako je *сила* nebo *energie*.⁶³ Samotný pojem příčiny

⁵⁹ CLATTERBAUGH, K., „Causality in Modern British Philosophy“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 449-460.

⁶⁰ HUME, D., *A Treatise of Human Nature* (ed. Norton, D. F. a Norton, M. J.), Oxford-New York: Oxford University Press 2002. Citováno *Treatise* a dále číslo knihy, části, sekce a odstavce.

⁶¹ Ke vztahu *Treatise* a *Enquiry* srov. NOVOTNÝ, Z., „David Hume známý a neznámý“, *Filosofický časopis*, roč. 51 (2003), č. 6, s. 959-967.

⁶² HUME, D., *An Enquiry concerning Human Understanding* (ed. Beauchamp, T. L.), Oxford-New York: Oxford University Press 1999 (české citace *Enquiry* v tomto článku jsou z překladu J. Mourala *Zkoumání o lidském rozumu*, Praha: Svoboda 1992).

⁶³ HUME, D., *Enquiry 7, 1* (*Zkoumání*, s. 95): *There are no ideas, which occur in metaphysics, more obscure and uncertain, than those of power, force, energy or necessary connexion...* K tomu srov. HODGSON, S. H., „On Causation“, *Mind*, Vol. 4, No. 16 (1879), s. 500-519.

neodmítá a sám předkládá dva typy definice.⁶⁴ Obě jsou založeny na pravidelnosti neboli regularitě po sobě následujících událostí. Příčina je podle Huma:⁶⁵

1. *Předmět, který předchází a stýká se s následujícím, a kde všechny předměty podobající se předcházejícímu jsou v obdobném vztahu priority a styčnosti k těm, které se podobají následujícímu.*
2. *Předmět, který předchází a stýká se s následujícím a který je s ním v představivosti spojen tak, že idea jednoho nutí (determinuje) mysl vytvořit ideu druhého – a impresie jednoho vede k vytvoření živější ideje druhého.*

První z těchto definic vystihuje objektivní povahu toho, co nazýváme příčinností, tedy vztah dvou objektů považovaných za příčinu a účinek. Druhá zachycuje subjektivní povahu příčinnosti – snaží se vysvětlit vznik ideje nutného spojení stojící v základech příčinnosti.⁶⁶

⁶⁴ Srov. AYER, A. J., *Language, Truth and Logic*, Harmondsworth: Penguin Books 1976, s. 72: *He has been accused of denying causation, whereas in fact he was concerned only with defining it.*

⁶⁵ HUME, D., *Treatise I*, 3, 14, 35 (cit. dle překladu v: NOVOTNÝ, Z., *David Hume a jeho teorie vědění*, Olomouc, Votobia 1999, s. 101); srov. paralelní definice v *Enquiry* 7, 29 (Zkoumání, s. 114): *V souladu se zkušeností tedy můžeme definovat příčinu jako 'předmět následovaný druhým, když všechny předměty podobné prvnímu jsou následovány předměty podobnými druhému.'* (...) *Objevení příčiny vždy přenáší mysl zvykovým přechodem k ideji účinku. (...) V souladu s touto zkušeností můžeme tedy příčiny definovat ještě jinak, totiž jako 'předmět následovaný druhým, když objevení prvního vždy přináší myšlenku na druhý'.*

⁶⁶ Je otázkou, nakolik lze tyto dvě definice pokládat za ekvivalentní. Někteří považují za definici pouze první formulaci, kdežto druhou mají za pouhou

Pro Humovo chápání příčiny jsou tedy konstitutivní následující charakteristiky:

- časová následnost
- prostorová styčnost
- nutné spojení příčiny a účinku

Právě ono nutné spojení je Humem problematizováno s odvoláním na jeho teorii původu idejí, podle níž jsou za smysluplné považovány pouze ty ideje, které jsou kopiemi nějaké imprese. V každém případě však Hume převádí kauzalitu z oblasti ontologické do oblasti psychologické. Kauzální spojení pro něj není reálnou skutečností, ale pouze zvyk pozorujícího daný opakováním událostí⁶⁷,

psychologizující poznámku. Srov. GRAYLING, A. C., *The Empiricists*, in: GRAYLING, A. C., *Philosophy I. A Guide Through the Subject*, Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 538. Srov. také LESHNER, J. H., „Hume’s Analysis of the ‘Cause’ and the ‘Two-Definitions’ Dispute”, *Journal of the History of Philosophy*, Vol 11 (1973), s. 387-392. Leshner uvádí interpretaci J. A. Robinsona, který za skutečnou definici považuje první formulaci („Hume’s Two Definition of ‘Cause’”, *The Philosophical Quarterly*, 12 (1962)), a N. Kemp Smithe, podle něhož je skutečnou definicí druhá formulace (*The Philosophy of David Hume*, London, 1941). Srov. také BEAUCHAMP, T. L., ROSENBERG, A., *Hume and the Problem of Causation*, New York-Oxford: Oxford University Press 1981, s. 3-32.

⁶⁷ KELLY, T. A. F., *Language, World and God. An Essay in Ontology*, Dublin: The Columba Press 1996, s. 127-148. Tímto ryze psychologickým pojetím kauzality se Hume liší od některých významných filosofů své doby, především od Berkeleyho, který připouští kauzalitu pouze u duchovních bytostí, a okasionalistů, kteří ji připouštějí pouze u Boha. Srov. JOLLEY, N., „Berkeley and Malebranche on Causality and Volition“, in: COVER, J. A., KULSTAD, M. (eds.), *Central Themes in Early Modern Philosophy*, Indianapolis – Cambridge: Hackett Publishing Company, 1990, s. 227-244.

nebo jinak řečeno je to jakési určení naší mysli, které si projektujeme do okolního světa.

*Nic nehledá mysl člověka s takovým úsilím jako příčiny všech jevů. Navíc se nespokojujeme se znalostí bezprostředních příčin, ale vedeme své zkoumání dál a dál, dokud nedosáhneme původních a nejzazších principů. Dobrovolně se nezastavíme, dokud nepoznáme tu energii v příčině, kterou působí na svůj účinek, ono pouto, které je spojuje dohromady, a onu účinnou kvalitu, na které toto pouto závisí. To je cílem našeho veškerého studia a úvah. A jak musíme být zklamání, když zjistíme, že toto spojení, pouto či energie spočívá pouze v nás samotných, že není ničím jiným než určením mysli, které bylo získáno ze zvyku, a které je příčinou našeho přecházení od jednoho předmětu k předmětu obvykle následujícímu, a od impresse jednoho k živé ideji druhého?*⁶⁸

Zde je velmi důležitá jedna na první pohled nenápadná skutečnost. V Humově definici příčiny se objevuje slovo „předmět“ (*object*), ale de facto se v těchto úvahách již postupně přechází od pojetí příčiny a účinku jako jsoucen k pojetí

⁶⁸ HUME, D., *Treatise* I, 4, 7, 5: *Nothing is more curiously enquir'd after by the mind of man, than the causes of every phaenomenon; nor are we content with knowing the immediate causes, but push on our enquiries, till we arrive at the original and ultimate principle. We wou'd not willingly stop before we are acquainted with that energy I the cause, by which it operates on its effect; that tie, which connects them together; and that efficacious quality, on which the tie depends. This is our aim in all our studies and reflections: And how must we be disappointed, when we learn, that this connexion, tie, or energy lies merely in ourselves, and is nothing but the determination of the mind, which is acquir'd by custom, and causes us to make a transition from an object to its usual attendant, and from the impression of one to the lively idea of the other?*

příčiny a účinku jako událostí.⁶⁹ V Humových definicích nacházíme právě tuto dvojznačnost, když na jedné straně mluví o předmětu a na straně druhé o temporální následnosti příčiny a účinku. Vezmeme-li si jako ilustraci Humem uváděný příklad nárazu kulečnickových koulí, pak vidíme, že na jedné straně je v Humově myšlení tendence chápat příčinu jako první kulečnickovou kouli, která udeří do druhé kulečnickové koule (tím je zajištěna podmínka styčnosti příčiny a účinku), ale na straně druhé je absurdní považovat tuto první kulečnickovou kouli za časově předcházející druhé kulečnickové kouli. Obě kulečnickové koule totiž časově koexistují. První kulečnicková koule se neztrácí po nárazu, stejně jako druhá tímto nárazem nevzniká. To, co časově předchází je událost pohybu první kulečnickové koule směrem k druhé vůči pohybu druhé kulečnickové koule, který nastane v důsledku nárazu první kulečnickové koule. Tato dvojznačnost v definici příčiny je jedním z důležitých bodů odklonu novověkého chápání kauzality od anticko-středověkého pojetí a přetrvává i v řadě pozdějších definic příčiny a příčinného působení.

Jak bylo řečeno, podle obvyklé interpretace pro Huma kauzální spojení nemá reálný základ, ale je pouze výsledkem činnosti našeho rozumu, který si toto spojení projektuje do pravidelné následnosti vnitřně nezávislých událostí. Ne všichni s takovou interpretací ovšem souhlasí. Asi nejvýznamnějším kritikem takového pojetí byl v minulých letech Galen Strawson, který explicitně odmítl připisovat Humovi regularitní pojetí kauzality a prohlásil ho za kauzálního

⁶⁹ STRAWSON, G., *The Secret Connexion. Causation, Realism, and David Hume*, New York: Oxford University Press 1996, s. 17: *It should, certainly, be stressed that Hume often appears to mean something like events when he speaks of 'objects'; and that in these cases the expression 'object-involving event' often provides the best gloss of his use of the word 'object'.*

realistu.⁷⁰ Podle Strawsona toto spojení příčiny a účinku objektivně a reálně existuje, avšak není námi poznáváno. Toto pojetí sice není zcela ojedinělé, avšak není obecně přijímáno.⁷¹

Vzhledem k zásadnímu významu filosofie Immanuela Kanta je namístě alespoň krátce připomenout jeho pojetí příčinnosti, které z Humovy kritiky vychází, ale snaží se ji překonat.⁷² Kant souhlasí s Humem v jeho odmítnutí přímého vjemu kauzálního působení. Na rozdíl od něj ale kauzalitu zcela neodmítá. Řadí ji mezi dvanáct kategorií, tedy apriorních rozvažovacích forem, jako jednu z relací.⁷³ Jaký charakter měl ale pro Kanta kauzální vztah?

Harold Langsam⁷⁴ v této souvislosti upozorňuje, že:

⁷⁰ STRAWSON, G., *The Secret Connexion. Causation, Realism, and David Hume*, New York: Oxford University Press 1996, s. 219-222.

⁷¹ STANDFORD, P. K., „The Manifest Connection: Causation, Meaning and David Hume“, *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 40, No. 3 (2002), s. 339-360; WATERS, B., „Positivist and Activist Theories of Causation“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 35, No. 4 (1938), s. 85-93.

⁷² Srov. KROUGLOV, A. N., „Die Kausalität im Denken Kants“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 519-554.

⁷³ Ke srovnání Kanta a antických filosofů ve věci kauzality srov. ALLAN, D. J., „Causality Ancient and Modern“, *Aristotelian Society Proceedings*, Suppl., Vol. 39 (1965), s. 1-18.

⁷⁴ LANGSAM, H., „Kant, Hume, and Our Ordinary Concept of Causation“, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 54, No. 3, 1994, s. 625-647.

1. Naše běžné porozumění kauzalitě obsahuje jako své esenciální komponenty ideje a) kauzální síly, b) kauzální produkce a c) kauzální nutnosti.
2. Hume nenašel žádnou odpovídající impresi pro ideu kauzality a tím pádem ani pro zmíněné tři ideje kauzální síly, produkce a nutnosti.
3. Kant souhlasil s Humem v tom, že neexistuje impresie odpovídající našemu běžnému chápání kauzality a došel k závěru, že kauzální vztah je apriorní pojem.

Langsam tedy upozorňuje, že Kantovo pojetí kauzality se drží onoho předfilosofického běžného chápání kauzality a nepředefinováá kauzalitu např. jako pouhou pravidelnou následnost.

Zatímco tedy Hume požadoval pro každou smysluplnou ideu nějakou impresi, Kant podmiňuje jakoukoli zkušenost apriorními formami. Postup lidského poznání vychází sice od počitků, ty ale ještě nejsou totéž co impresie. Počitek poskytuje pouze jakýsi materiál, který musí být zformován apriorními formami smyslovosti, tj. prostorem a časem. Vzniká tak smyslový názor, který je dále pořádan apriorními formami rozvažování. Kauzalita jakožto jedna z těchto forem tedy není empirický vjem, který se odráží do pojmu, jak to požadoval Hume, ale podmínka rozvažování vedoucího k pojmům.

A protože veškerá naše zkušenost je závislá na apriorních formách našeho poznání, vztahuje se kauzalita na veškerou skutečnost, kterou poznáváme. Je totiž věcí našeho *poznání*, nikoli *reality*. Kantova filosofie popírající možnost poznání věcí o sobě tedy nevztahuje kauzalitu k reálným dějům jako takovým (k věcem o sobě), ale pouze k věcem, jak se nám jeví, jak je poznáváme.⁷⁵

⁷⁵ KANT, I., *Kritika čistého rozumu* (český překlad J. Loužil ve spolupráci s J. Chotašem a I. Chvatíkem), Praha: Oikúmené 2001.

4. Klasifikace teorií kauzality ve filosofii dvacátého století

4.1. Skeptické postoje ke kauzalitě

Ve filosofii dvacátého století lze najít různé přístupy k problematice kauzality.⁷⁶ Existují přístupy obhajující aristotelsky založený pojem příčiny a příčinného působení, stejně jako přístupy pohybující se v myšlenkové linii navazující na Davida Huma.⁷⁷ Mezi kritiky kauzálních vysvětlení přitom najdeme jak filosofy, kteří relativně oceňují význam kauzálního vysvětlování jevů (přínejmenším jako významnou, byť překonanou fázi lidského myšlení), tak i filosofy kauzalitu principiálně odsuzující. Tento přístup se objevuje především v humovském proudu filosofie.⁷⁸

Lawrence Frank například uznává, že hledání kauzálních vysvětlení je velmi důležité pro překonání primitivních animistických pohledů na přírodní jevy. Animistické vysvětlení jevů spočívá v postulování skrytých nadpřirozených sil, které se projevují v dějích a jevech tohoto světa. Frank považuje v západní společnosti animistické postoje za překonané, nicméně ještě ne zcela vymýcené. Koncepce kauzálního vysvětlení pak představuje znatelný pokrok od takového animistického přístupu.

⁷⁶ MACHULA, T., „Problematika kauzality a současná filosofie“, *Filosofický časopis*, roč. 53 (2005), č. 5, s. 691-702.

⁷⁷ Srov. HEIDELBERGER, M., „Kausalität. Eine Problemübersicht“, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), s. 130-153.

⁷⁸ Někteří myslitelé jsou navíc přesvědčeni, že kauzalita není jednotný a monolitní pojem. V této souvislosti pak považují mnohost teorií kauzality za odpovídající realitě mnoha typů kauzality. Srov. CARTWRIGHT, N., „Causation: One Word, Many Things“, *Philosophy of Science*, Vol. 71 (Dec. 2004), No. 5, s. 805-819.

Pojem kauzálního působení představuje určitou výzvu animistickému pojetí a metafyzickým koncepcím, které předpokládají jakousi fundamentální skutečnost skrytou pod rouškou zdání.⁷⁹

Ve tomto postoji se zřetelně odráží pozitivistická koncepce lidského poznání. Podle Augusta Comta má vývoj lidského poznání tři stupně: totiž teologický, metafyzický a pozitivní. Ve Frankově pojetí je tento trojstupňový vývoj popsán jako animistické vysvětlování jevů, kauzální vysvětlování a vědecké vysvětlování vycházející z deskripce jevů a jejich konfigurací. Frank tedy kauzalitu považuje za užitečnou a svého času pokrokovou koncepci, která má však již svůj vrchol za sebou. V přírodní vědě byla podle něj již překonána a zůstává pouze v oblasti věd sociálních. Avšak i tam by podle něj měla ustoupit vývoji směřujícímu k vědeckému výkladu světa.

Zatímco Frank chápe kauzalitu jako vývojově užitečnou, ale překonanou, Bertrand Russell kauzalitu v jisté době zcela odmítal. Ve svém článku *On the Notion of Cause*⁸⁰ ji považuje za velmi škodlivou pro filosofii i pro přírodovědu.⁸¹ Často citovanou větou, která skvěle ilustruje Russellův postoj ke kauzalitě, je následující tvrzení z úvodu zmíněného článku:

⁷⁹ FRANK, L. K., „Causation: An Episode in the History of Thought“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 31, No. 16 (1934), s. 421-428.

⁸⁰ RUSSELL, B., „On the Notion of Cause“, in: RUSSELL, B., *Mysticism and Logic*, Melbourne-London-Baltimore: Penguin Books 1953, s. 171-196. K diskusi nad Russellovým přístupem srov. FIELD, H., „Causation in a Physical World“, in: LOUX, J. M., ZIMMERMAN, D. W., *The Oxford Handbook of Metaphysics*, New York: Oxford University Press 2003, s. 435-460.

⁸¹ Russellovo tvrzení, že se současná přírodověda dokáže bez pojmu kauzality obejít, dnes není udržitelné. Srov. EARMAN, J., „Causation: A Matter of Life and Death“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 73, No. 1 (1976), s. 5-25.

Domnívám se že zákon kauzality (...) je pozůstatek minulosti, který podobně jako monarchie přežívá jen díky mylnému předpokladu, že neškodí.⁸²

Jeho námitky proti kauzalitě směřují jednak proti neoprávněnému zobecnění zkušenosti získané z volných aktů, jednak proti nemístnému zjednodušení fyzikálně nesmírně složitých a komplexních dějů v přírodě.

Ve své argumentaci vychází Russell z definice příčiny a účinku, které nachází v Baldwinově Slovníku:

Příčina a účinek ... jsou korelativní termíny označující jakékoli dvě odlišitelné věci, fáze nebo aspekty skutečnosti, které jsou jedna s druhou spojeny tak, že když přestane existovat první, druhá začne existovat bezprostředně poté a kdykoli začne existovat druhá, první přestane existovat bezprostředně předtím.⁸³

Russell považuje za problém určení oné časové styčnosti, s níž tato definice operuje. Žádné dva okamžiky se totiž nedotýkají, protože čas plyne spojitě. Je proto třeba, upozorňuje Russell, považovat příčinu a účinek nikoli za události okamžiku, ale za procesy probíhající v čase. Pak ale docházíme k jinému problému. U příčiny jakožto procesu trvajících určitou dobu, kdy dochází v rámci příčiny ke změně, musíme rozlišit její dřívější a pozdější část, kde první část příčiny je příčinou druhé části příčiny. První část příčiny můžeme z dalších

⁸² RUSSELL, B., „On the Notion of Cause“, s. 171: *The law of causality, I believe, like much that passes muster among philosophers, is a relic of a bygone age, surviving, like the monarchy, only because it is erroneously supposed to do no harm.*

⁸³ RUSSELL, B., „On the Notion of Cause“, s. 172: *Cause and effect ... are correlative terms denoting any two distinguishable things, phases, or aspects of reality, which are so related to each other that whenever the first ceases to exist the second comes into existence immediately after, and whenever the second comes into existence the first has ceased to exist immediately before.*

úvah vyloučit, protože není styčná s účinkem. S tím je styčná pouze druhá část příčiny. Tuto druhou část lze však také rozdělit na dvě části a tak dál až do nekonečna. Russell upozorňuje, že k řešení tohoto problému nepomůže ani zrušení dynamického pohledu na příčinu jakožto procesu změny. V případě, že příčinu považujeme za statický proces, docházíme k otázce, proč je taková příčina nějaký čas v klidu a poté náhle jakoby explozivně způsobí účinek. Takové příčiny prostě v přírodě nenacházíme. Nezbyvá tedy rezignovat na časovou styčnost a počítat s příčinou a důsledkem jako s událostmi oddělenými jistým časovým intervalem. Russell si proto definuje kauzalitu jako dvě události, pro které platí:

Je dána nějaká událost e_1 a událost e_2 a časový interval τ takový, že kdykoli se stane událost e_1 , následuje po čase τ i událost e_2 .⁸⁴

Russell však upozorňuje, že i tato koncepce s sebou nese další problémy. Ať je časový interval τ jakkoli krátký, stejně v něm může mezi událostmi e_1 a e_2 dojít k něčemu, co uskutečnění události e_2 znemožní.

Co je Russellovým cílem? Není to popření všech pravidelných následností v přírodě. Jsou to některá filosofická tvrzení o příčinnosti.

– „Stejně příčiny vždy působí stejné účinky“. Russell v opozici tomuto tvrzení poukazuje na nesmírnou složitost a komplexnost přírodních makroskopických jevů, která v podstatě vylučuje možnost opakování téhož složitě strukturovaného komplexu představujícího určitý přírodní jev. Tam, kde není opakování, není ani pravidelnost a to znamená, že pravidelnost vyžadovaná principem kauzality je pak vyloučena. Russell z tohoto důvodu dává ve vědě

⁸⁴ RUSSELL, B., „On the Notion of Cause“, s. 174: *Given any event e_1 , there is an event e_2 , and a time-interval τ such that, whenever e_1 occurs, e_2 follows after an interval τ .*

přednost mluvení o zákonech místo o příčinách.⁸⁵ V moderní přírodovědě je navíc problematické mluvit o následnosti nějakých dvou dějů (příčina předchází účinek), která je nutným předpokladem kauzality.

- „Příčina a účinek jsou si více či méně podobné“. Russell zde zmiňuje okasionalisty, kteří tímto způsobem argumentovali pro nemožnost původu lidské mysli v přírodních dějích. Věda podle něj zná velké množství navzájem nepodobných příčin a účinků.
- „Příčina je analogická volnímu aktu, a proto musí existovat nějaké inteligibilní *spojení* mezi příčinou a účinkem“. Russell považuje spojení volního aktu a jeho naplnění za cokoli jen ne inteligibilní. Podle Russella je celé toto pojetí antropomorfismem, tedy neoprávněným přenosem zkušenosti získané z lidského jednání na přírodní jevy.⁸⁶

⁸⁵ Zcela opačný přístup považující kauzalitu ve vědě za nepostradatelnou lze nalézt např. in: SCRIVEN, M., „Causation as Explanation“, *Nous*, Vol. 9, No. 1 (1975), s. 3-16. Dále srov. OTTE, R., „Reichenbach, Causation, and Explanation“, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, Volume One: Contributed Papers* (1986), s. 59-65. Srov. také CARRIER, M., „Aspekte und Probleme kausaler Beschreibungen in der gegenwärtigen Physik“, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), s. 82-104 a PATY, M., „Genese de la causalité physique“, *Révue Philosophique de Louvain*, Vol. 102 (2004), Iss. 1, s. 417-445. Diskusi vztahu příčinného vztahu a zákona najdeme u: HEATHCOTE, A., ARMSTRONG, D. M., „Causes and Laws“, *Nous* 25 (1991), s. 63-73.

⁸⁶ Někteří autoři rozlišují mezi *interpersonal causation* a *physical causation*, kde první termín vyjadřuje přesvědčování nebo jiný způsob výkonu nějakého typu autority ponoukající jinou osobu k nějakému jednání. Srov. HANCOCK, R., „Interpersonal and Physical Causation“, *The Philosophical Review*, Vol. 71, No. 3 (1962), s. 369-376.

- „Příčina si nějak vynucuje účinek, zatímco účinek si tímto způsobem nevynucuje příčinu.“ Toto tvrzení má také sklony k antropomorfismu a podle Russella navíc operuje poměrně vágními pojmy.
- „Příčina nemůže působit, když zanikne, protože to, co zaniklo, je ničím“. Pojem „působení“, který se zde připisuje příčině, je podle Russella adekvátní pouze u chtění. Mimo kontext lidského jednání nemá smysl mluvit o chtění, a tedy ani o působení a tudíž ani o aktivně působící příčině.
- „Příčina může působit pouze tam, kde se nachází“. Tato maxima byla podle Russella velmi rozšířená a týkala se především odmítnutí působení na dálku. V tomto smyslu byla použita i jako argument proti Newtonovi, kde se ukázala jako předsudek.

Russell nedlouho poté svou kritiku zmírnil,⁸⁷ i když i nadále však upozorňoval na nebezpečí antropomorfismů, které směšují naši zkušenost s volnými akty a děje odehrávající se v přírodě. „Příčina“ jako událost pravidelně předcházející jinou událost, tedy „účinek“, pokládal za přípustné označení jistého předvědeckého uchopení takových následností.⁸⁸

⁸⁷ KISTLER, M., „Causation in contemporary analytical philosophy“, in: PORRO, P., *Quaestio 2 (2002) La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 635-668.

⁸⁸ Srov. RUSSELL, B., *Our Knowledge of the External World*, London: Routledge 1993, s. 223. Cit. dle KISTLER, M., „Causation in contemporary analytical philosophy“, in: PORRO, P., *Quaestio 2 (2002) La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 635-668.

4.2. Rozdělení teorií kauzality

Teorie kauzality, které se objevují v současných diskusích, mohou být rozděleny podle různých kritérií. Jako příklad lze uvést např. kritéria předložená Gürolem Irzikem.⁸⁹ Irzik označuje za redukcionistickou definici kauzality každou definici, která splňuje následující podmínky:

1. nesmí obsahovat žádné termíny, které jsou samy o sobě kauzální (např. „způsobit“, „síla“ apod.),
2. veškeré použité termíny, které nepatří do logiky nebo matematiky, musí být empirické,
3. definiens musí mít formálně adekvátní vlastnosti připisované definiendu, tj. ireflexivitu (příčina nesmí působit sama sebe), asymetrii (jestliže je x příčinou y, pak y nutně není příčinou x) a transitivitu (jestliže x je příčinou y a y je příčinou z, pak x je (nepřímou) příčinou z).

Michael Tooley zase ve své studii *Causation: Reductionism versus Realism* uvádí rozdělení teorií kauzality na realistické a redukcionistické, kdy obě tyto možnosti dále dělí.⁹⁰

U první důležité distinkce tohoto rozlišení vedeného mezi realismem a redukcionismem hraje stěžejní roli vztah mezi kauzálními zákony a celkem

⁸⁹ IRZIK, G., „Can Causes be Reduced to Correlations?“, *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 47 (1996), No. 2, s. 249-270.

⁹⁰ TOOLEY, M., „Causation: Reductionism Versus Realism“, *Philosophy and Phenomenological Research*, 50, Supplement (Fall 1990), s. 215-236; dále srov. TOOLEY, M., „Causation and Supervenience“, in: LOUX, J. M., ZIMMERMAN, D. W., *The Oxford Handbook of Metaphysics*, New York: Oxford University Press 2003, s. 386-434.

událostí. Redukcionismus je založen na redukovatelnosti kauzálních zákonů na fakta o celé minulosti světa a na redukovatelnosti kauzálních vztahů mezi věcnými stavy na nekauzální fakty o stavech věcí, kde stavy věcí zahrnují jak vlastnosti tak vztahy. Realismus pak tuto redukovatelnost popírá.

Další distinkce vede v rámci realismu mezi realismem přímým a nepřímým neboli teoretickým. Přímý realismus předpokládá přímou zkušenostní vnímatelnost kauzálních vztahů. Nepřímý realismus odmítá přímou zkušenost s kauzálními vztahy a pokládá je za neredukovatelné teoretické vztahy.

Distinkce mezi nehumovským a humovským redukcionismem⁹¹ spočívá v rozlišení mezi humovským a nehumovským stavem věcí, protože humovský redukcionismus je takový redukcionismus, který pracuje s humovskými stavy věcí. Humovský stav věcí je takový, pro který platí následující podmínky:

1. Stav věcí je humovský tehdy, když všechny členy daného stavu věcí jsou humovské vlastnosti a vztahy. Humovské vlastnosti a vztahy jsou pak takové, které lze přímo získat, tj. které jsou nám dány v bezprostřední zkušenosti.
2. Jakýkoli jiný stav věcí S je humovský tehdy a pouze tehdy, když neexistuje žádná množina C humovských stavů věcí taková, že C spolu s S nevede k existenci stavu věcí T , který je odlišný od S a není dán samotnou množinou C .

⁹¹ Naproti tomu Michael Hampe rozděluje teorie kauzality na realistické a humovské. Srov. HAMPE, M., „Gesetze, Befehle und Theorie der Kausalität“, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), s. 15-49.

Toto rozlišení je dáno Humovým odmítáním jakéhokoli logického spojení mezi odlišnými existencemi neboli stavy věcí. Stavy věcí se pak liší tehdy, když se stavy věcí ani jejich vlastnosti nepřekrývají.⁹²

Humovský redukcionismus se dále dělí podle toho, zda vztahy zakládající kauzalitu jsou pokládány za logicky nutné (analytický redukcionismus) nebo kontingentní (teorie kontingentní identity). Analytická redukcionistická pozice může být popsána také jako logická supervenience⁹³ kauzálních zákonů nad celkem minulosti světa a kauzálních vztahů nad nekauzálními vlastnostmi a vztahy.

Toto rozlišení používané Tooleym má své odůvodnění, ale podle našeho názoru pro zaměření této práce, která si mimo jiné klade za cíl srovnat pozice zastávané

⁹² Termín „překrývat se“ používá Tooley namísto „být identický“ proto, aby se vyhnul problému, kdy a má vlastnost P a b má vlastnost Q , kde b je částí a . V tomto případě rozhodně platí, že a není identické s b , ale může platit i tvrzení, že mezi a a b existuje logický vztah. Například když má b nějakou vlastnost, může to logicky vést k závěru, že tuto vlastnost má i a .

⁹³ Dva světy W a W^* jsou shodné ve všech vlastnostech a vztazích v množině S tehdy a pouze tehdy, když existuje přiřazení f takové, že (1) pro každé individuum x světa W a každou vlastnost P množiny S má x vlastnost P tehdy a pouze tehdy, když odpovídající individuum x^* světa W^* má také vlastnost P a naopak, a (2) pro každou n -tici individuí x_1, x_2, \dots, x_n světa W a každý vztah R množiny S je x_1, x_2, \dots, x_n ve vztahu R tehdy a pouze tehdy, když odpovídající individua $x_1^*, x_2^*, \dots, x_n^*$ světa W^* jsou také ve vztahu R a naopak. Říci, že vlastnosti a vztahy množiny T jsou pak logicky supervenientní nad vlastnostmi a vztahy množiny S , znamená říci, že pro každou dvojici světů W a W^* platí, že jestliže W a W^* se shodují ve vlastnostech a vztazích množiny S , musejí se shodovat také ve vlastnostech a vztazích množiny T . Srov. TOOLEY, M., „Causation: Reductionism Versus Realism“, *Philosophy and Phenomenological Research*, 50, Supplement (Fall 1990), s. 215-236.

filosofy orientované převážně analytickým směrem s pozicemi filosofů novotomistické školy, plně postačuje základní rozlišení teorií kauzality na realistické a redukcionistické. Toto rozlišování je všeobecně používáno, byť se definice pojmů „realistický“ a „redukcionistický“ u různých autorů může odlišovat. Za realistický přístup budeme nadále považovat takový přístup, který:

- nepovažuje za možné redukovat kauzalitu na nějaký odlišný (nekauzální) typ vztahu, např. na vztah následnosti nebo podmínky
- tvrdí, že existuje nějaké spojení mezi příčinou a účinkem, které není pouze vnější, ale zasahuje členy kauzálního vztahu v jejich takřkajíc bytostné struktuře.⁹⁴

Redukcionistické pojetí je pak to, které kauzalitu převádí na jiný typ vztahu a výrok formulovaný kauzálně považuje za plně ekvivalentní s výrokem formulovaným redukováním způsobem.⁹⁵ Nejčastějším způsobem takové redukce je regularitní pojetí, které chápe kauzální vztah jako vztah pravidelné následnosti. Většina z přístupů filosofie dvacátého století, které staví na regularitním pojetí, se pak dá popsat jako kondicionální pojetí kauzality, tj. pojetí, kdy se kauzální vztah redukuje na vztah podmínkový.

⁹⁴ Srov. MELLOR, D. H., *Matters of Metaphysics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 201.

⁹⁵ Srov. DOWE, P., „On the Reduction of Process Causality to Statistical Relations“, *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 44 (1993), No. 2, s. 325-327; TWARDY, C. R., KORB, K. B., „A Criterion of Probabilistic Causation“, *Philosophy of Science*, Vol. 71 (2004), No. 3, s. 241-262.

5. Redukcionistické teorie kauzality

5.1. Regularitní teorie jako základ redukcionistického pojetí

Redukcionistické teorie kauzality se vyznačují snahou o převedení (redukci) kauzality na nějaký jiný typ reality.⁹⁶ Vyjádření této reality může být formulováno jako pravidelná následnost, podmínková souvislost, explanační vztah apod. Následnost (regularita) dvou dějů je stěžejním znakem kauzality už u Davida Huma, o jehož pojetí se většina moderních redukcionistických teorií opírá.⁹⁷

Určitým znesnadněním hodnocení regularitní teorie je skutečnost, že její zastánci často nevysvětlují, zda má jejich pojetí za cíl poskytnout přijatelný popis našeho každodenního, předfilosofického pojetí kauzality (tj. zahrnujícího kauzální sílu,

⁹⁶ G. E. M. Anscombová proti tomu protestuje a zdůrazňuje vyvození či pocházení (*derivedness*) účinku z příčiny jako jeho hlavní rys. Srov. ANSCOMBE, G. E. M., „Causality and Determination“, in: SOSA, E., TOOLEY, M. (eds.), *Causation*, New York: Oxford University Press 2002, s. 88-104. Srov. také diskusi jejího článku s ohledem na myšlení Tomáše Akvinského: BROCK, S. L., „Causality and Necessity in Thomas Aquinas“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 217-240.

⁹⁷ Připomeňme Humovy dvě definice příčiny z *Treatise* I, 3, 14, 35: 1) *Předmět, který předchází a stýká se s následujícím, a kde všechny předměty podobající se předcházejícímu jsou v obdobném vztahu priority a styčnosti k těm, které se podobají následujícímu.* 2) *Předmět, který předchází a stýká se s následujícím a který je s ním v představivosti spojen tak, že idea jednoho nutí (determinuje) mysl vytvořit ideu druhého – a imprese jednoho vede k vytvoření živější ideje druhého.*

kauzální produkci a kauzální nutnost) nebo chce tento běžný pojem kauzality zásadně modifikovat nebo nahradit pojetím jiným.⁹⁸

Regularitní teorie ve své základní podobě také naráží na problém, kterým je jednak vysvětlení rozdílu mezi kauzálními a nekauzálními pravidelnými následnostmi, jednak otázka jedinečných kauzálních událostí, které jsou striktně vzato v regularitní teorii vyloučeny.⁹⁹

Zastánci regularitní teorie rozšiřují definici kauzality jako pravidelné následnosti o další prvky, které by umožnily výše zmíněné problémy řešit. Nejvýznamnějšími přístupy jsou kondicionální pojetí, které příčinu ztotožňuje s nějakým způsobem pojímanou podmínkou pro objevení se účinku, a explanační pojetí, které příčinu chápe jako vysvětlující princip pro událost účinku. Mezi příklady kondicionálního pojetí kauzality bude bezpochyby patřit především Mackieho teorie INUS podmínky a Lewisova teorie kontrafaktuálních závislostí.

⁹⁸ LANGSAM, H., „Kant, Hume, and Our Ordinary Concept of Causation“, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 54, No. 3, 1994, s. 625-647.

⁹⁹ Srov. MAXWELL, J. A., „Causal Explanation, Qualitative Research, and Scientific Inquiry in Education“, *Educational Researcher*, March 2004, Vol. 33, No. 2, s. 3-11: *Regularity model of causation implies that causality can never be identified in single events or cases, only through repeated observations of a relationship between two variables or events.*

5.2. Příčina jako INUS podmínka

J. L. Mackie¹⁰⁰, podobně jako řada jiných současných filosofů, uvažuje příčiny jakožto nutné nebo dostatečné předpoklady svých účinků.¹⁰¹ Vezmeme-li si spolu s Mackiem příklad události elektrického zkratu, který byl příčinou jiné události, totiž zničení domu požárem, můžeme to ilustrovat následujícími příklady. Definujeme-li příčinu jako nutnou podmínku účinku, je to sice logické, ale nedostatečné. Zkrat není nutnou podmínkou požáru domu, protože dům mohl vyhořet z mnoha jiných příčin. Definujeme-li příčinu jako dostatečný důvod účinku, je to opět problematické. Zkrat může nastat za takových okolností, které nepovedou ke vzniku požáru, např. v případě, že v blízkosti místa zkratu není žádný hořlavý materiál. Z těchto důvodů není možné definovat příčinu ani jako kombinaci těchto dvou charakteristik, totiž jako nutnou a dostačující podmínku pro účinek. Mackie se tyto dva aspekty snaží zkombinovat a definuje příčinu pomocí tzv. INUS podmínky. Nejprve si definuje podmínku nějakého účinku nikoli jako něco jednoduchého, ale jako určitý komplex. Poté přistupuje k definici INUS podmínky:

Takzvaná příčina je (...) nedostačující, avšak nutnou částí podmínky, která je sama nikoli nutná, avšak postačující pro výsledek.

Označení INUS je dáno počátečními písmeny anglické formulace „*Insufficient but Necessary part of a condition which is itself Unnecessary but Sufficient for the result*“. Podržíme-li se výše zmíněného příkladu, pak lze říci, že zkrat

¹⁰⁰ MACKIE, J. L., „Causes and Conditions“, *American Philosophical Quarterly*, vol. 2, No. 4, October 1965, s. 245-264.

¹⁰¹ K některým historickým souvislostem analýzy příčiny jako nutné podmínky srov. WHITE, M. J., „Causes as Necessary Conditions: Aristotle, Alexander of Aphrodisias and J. L. Mackie“, *Canadian Journal of Philosophy*, Supplementary Volume X (New Essays on Aristotle, ed. by F. J. Pelletier, J. King-Farlow), 1984, s. 157-189.

elektrického vedení je nedostačující (protože k hoření je třeba ještě přítomnosti kyslíku v ovzduší, hořlavého materiálu apod.), ale nutnou (pouhá přítomnost kyslíku a hořlavého materiálu nestačí) částí podmínky, která je sama nikoli nutná (požár může vzniknout i jinými způsoby, např. neopatrnou manipulací s prskavkami na vánočním stromečku), avšak postačující (zkrat za přítomnosti hořlavých materiálů a kyslíku v ovzduší stačí pro vznik požáru) pro výsledek, kterým je v našem případě vyhoření domu.

Mackieho teorie vzbudila velký zájem a ohlas, námitky i pokusy o rozpracování. Jedna z námitek je založena na domněnce, že Mackie definuje příčinu pomocí nutné a dostačující podmínky, která však v sobě skrývá kauzální pojmy. Michael Scriven se ptá¹⁰², jestli je možné definovat příčinu pomocí takového pojmu podmínky, který by vycházel z pouhé pravidelnosti a odpovídá záporně. Podle Scrivena nejsme schopni definovat příčinu pouze pomocí nekauzálních pojmů aniž bychom se dostali do pojmového nebo ostenzivního kruhu. Příčina je prostě fundamentálním pojmem našeho poznání a popisu světa. Pojem příčiny lze odvodit pouze z jednoduchého příkladu, který lze demonstrovat, ale který nemůže být definován pomocí nekauzálních pojmů. Snaha definovat příčinu nekauzálně by byla jako snaha definovat morálku amorálně.

Jaegwon Kim naproti tomu analyzuje Mackieho INUS teorii kauzality jako teorii založenou na pravidelnosti.¹⁰³ INUS vychází z pojmů nutné podmínky a dostačující podmínky, které jsou založeny na kontrafaktuálech interpretovaných deduktivně-nomologicky. Kim však považuje za nezbytné podrobit Mackieho

¹⁰² SCRIVEN, M., „Defects of the Necessary Condition Analysis of Causation“, in DRAY, W. (ed.), *Philosophical Analysis and History*, New York: Harper and Row, 1966, s. 258-262.

¹⁰³ KIM, J., „Causes and Events: Mackie on Causation“, *Journal of Philosophy*, 68 (1971), s. 426-441.

teorii zkoumání, které by prověřilo její logický a ontologický rámeček. Tato jeho analýza vychází v neprospěch INUS teorie. Kim se proto snaží navrhnout takový logicko-ontologický rámeček, v němž by INUS teorie byla funkční.

Na Mackieho teorii je problematické i to, že v jeho chápání příčiny jako *nedostačující, avšak nutné části podmínky, která je sama nikoli nutná, avšak postačující pro výsledek*, se nerozlišuje mezi příčinou nějakého jevu a okolnostmi výskytu nějakého jevu. Převědeme-li to na terminologii výše uvedeného příkladu požáru domu, pak vidíme, že v logice Mackieho argumentace je zkrat postaven na stejnou úroveň příčinnosti jako přítomnost kyslíku v ovzduší. Zkrat i přítomnost kyslíku totiž představují nedostačující, avšak nutnou část podmínky, která je sama nikoli nutná, avšak postačující pro výsledek. Takové vyjadřování je však v dosti zřetelném nesouladu s naším přirozeným jazykem. Ptáme-li se na příčinu smrti člověka, nemůžeme odpovědět, že je to například krevní oběh. Kdo by odpověděl podobným způsobem, byl by jistě poprávu považován za blázna. Tvrdit, že krevní oběh je příčinou smrti je možné jedině v kontextu cynického vtipu, v žádném případě ale takový výrok nelze považovat za seriózní odpověď na položenou otázku. Krevní oběh je přitom bezpochyby nedostačující, avšak nutnou částí podmínky, která je sama nikoli nutná, avšak postačující pro výsledek. Bez krevního oběhu totiž člověk nemůže zemřít z toho prostého důvodu, že již nežije.

Někteří filosofové však v této věci souhlasí s Mackiem. Například Richard Taylor uznává, že existuje určité rozlišení mezi příčinnými podmínkami, ale pokládá ho pouze za věc psychologického rozlišení. To, že v běžném vyjadřování rozlišujeme „příčinu“ a předpokládáme určité podmínky pro její působení, je pravda, ale podle Taylora je příčina *de facto* pouze „balíkem“ víceméně rovnocenných podmínek.

Většina lidí bere příčinu nějaké změny jako jedinou podmínku, která je nápadná, neobvyklá nebo – nejpravděpodobněji – někým řízená. (...) Filosoficky není žádný rozdíl mezi tím, když řekneme, že (1) za určitých

podmínek nutných pro hoření zápalky, je škrtnutí příčinou jejího zapálení, nebo že (2) škrtnutí zápalkou, spolu s dalšími nutnými podmínkami, bylo příčinou jejího zapálení. Škrtnutí neznamená pro zapálení zápalky ani více ani méně než třeba to, že je zápalka suchá.¹⁰⁴

Zde vidíme zcela explicitně, že Taylor, stejně jako Mackieho teorie, prostě nerozlišuje mezi faktory přispívajícími různým způsobem k danému účinku. Možné rozdělení těchto faktorů může být například následující komplex etiologických pojmů spolu s ilustrativním příkladem odpovídajícím na příčinu onemocnění tuberkulózou:¹⁰⁵

- a) predispozice (např. dědičný sklon k danému onemocnění)
- b) specifická příčina (Kochův bacil)
- c) pomáhající příčiny (např. nachlazení, jiné infekce a podobné faktory snižující imunitu člověka)

V souvislosti s rozlišením příčiny a podmínek upozorňuje již dlouho před Mackieho teorií INUS podmínky C. J. Ducasse na to, že kauzální vztah není dvoučlenná relace, ale tříčlenná. Kromě příčiny a účinku se v tomto vztahu musí počítat i s okolnostmi. Ducasse argumentuje následujícím způsobem:

¹⁰⁴ TAYLOR, R., *Metaphysics*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1992, s. 96: *Most people, that is, think of the cause of some change as some one condition that is conspicuous, novel, or, most likely, within someone's control. (...) Philosophically it makes no difference whether we say that (1) given the other conditions necessary for the match's igniting, it was then caused to ignite by being rubbed, or that (2) its being rubbed has neither more nor less to do with its igniting than does, say, its being dry.*

¹⁰⁵ LYON, A., „Causality“, *British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 18 (1967), s. 1-20.

*Výbuch benzínu ve válcích automobilu je změnou a za určitých podmínek se stává příčinou pohybu automobilu. (...) Kauzální působení je tříčlenný vztah proto, že se příčina spočívá ve změně za určitých podmínek.*¹⁰⁶

Podobná rozlišení ovšem samotná formulace INUS podmínky neposkytuje.

¹⁰⁶ DUCASSE, C. J., „Of the Spurious Mystery in Causal Connections“, *The Philosophical Review*, Vol. 39, No. 4 (1930), s. 198-403.

5.3. Kauzalita jako kontrafaktuální závislost

David Lewis patří k filosofům, kteří za důležitý moment kauzality pokládají tzv. „kontrafaktuality“. ¹⁰⁷ Je to opět jistá varianta argumentace dostatečným důvodem. Kontrafaktual je vlastně podmínkové vyjádření, a to takové, kterému se v češtině říká ireálné. Vyjadřuje tedy jakousi neskutečnost (české „kdyby ne ..., tak by ne ...“), protiklad ke skutečnosti, faktu. Událost vyjádřená konsekventem je kontrafaktuálně závislá na události vyjádřené antecedentem. Na rozdíl od řady jiných jazyků, to čeština rozlišuje už úvodní spojkou „kdyby“ (v protikladu ke spojce „jestliže“, která uvozuje reálná podmínková souvětí). Příčinný vztah je pak vyjádřen podmínkovým vztahem „kdyby ne-A, tak by ne-B“. Jinými slovy:

„A je příčinou B“ \equiv „Kdyby se nestalo A, pak by se nestalo B“.

To neznamena, že B by se nemohlo stát, aniž by se stalo A. Toto rozlišení lze vystihnout příkladem:

Nechoval bych se jako hlupák, kdybych se neopil.

Nemohl bych se chovat jako hlupák, kdybych se neopil. ¹⁰⁸

Podle kontrafaktuální teorie se jedná o kauzální závislost tehdy, když platí:

1. Kdyby se stalo A, stalo by se B (případ, že se A a B nestaly)
2. Kdyby se nestalo A, nestalo by se B (případ, že se A a B staly)

¹⁰⁷ LEWIS, D., „Causation“, *The Journal of Philosophy* Vol. 70, No. 17 (1973), s. 556-567.

¹⁰⁸ CRANE, T., „Metaphysics“, in: GRAYLING, A., C., *Philosophy I. A Guide Through the Subject*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 189-191.

Proti kontrafaktuální teorii kauzality existuje samozřejmě celá řada námitek, kterých si je vědom i Lewis.¹⁰⁹ Jedním příkladem je tzv. problém účinků (*problem of effects*) neboli případ „opačných kontrafaktuálů“, tj. kontrafaktuálních závislostí, jejichž antecedent je pozdější událost než konsekvent. Předpokládejme, že *c* je příčinou *e*, a to tak, že jestliže nastane *c*, pak nutně nastane *e*. Pak ale platí, že kdyby se nestalo *e*, tak by se nemohlo stát ani *c*. V konkrétní podobě může jít například o následující kontrafaktuál: „Kdyby 11. 8. 1999 nebylo zatmění slunce, pak by Slunce, Měsíc a Země byly 10. 8. 1999 na jiných místech nebo by měly jinou rychlost.“ Pozdější událost ale nemůže být příčinou události dřívější.¹¹⁰ Lze ale zkonstruovat takto postupující kontrafaktuál. To ukazuje na to, že ne každý kontrafaktuál může být pokládán za kauzální závislost.

Dalším příkladem je případ dvou účinků jedné příčiny, které se ovšem zdají být na sobě kontrafaktuálně závislé (*problem of epiphenomena*). Předpokládejme, že *e* je účinek příčiny *c*, která je zároveň příčinou účinku *f*, kde mezi *e* a *f* neexistuje žádná kauzální závislost. Předpokládejme dále, podobně jako v předchozím případě, že *e* a *f* jsou nutnými účinky *c*. Pak lze zformulovat kontrafaktuál: Kdyby se nestalo *e*, pak by se nestalo ani *f*. Představme si například Petra a Pavla, kteří jsou pravidelnými diváky pouze a jen určitého pořadu v televizi. Pak platí, že: „Kdyby se Petr dnes nedíval na televizi, pak by se Pavel také nedíval na televizi.“ Je zřejmé, že příčinou Petrova a Pavlova nezájmu o televizi je fakt, že

¹⁰⁹ KISTLER, M., „Causation in Contemporary Analytical Philosophy“, in: PORRO, P., *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 635-668; LEWIS, D., *Philosophical Papers*, vol. II, New York: Oxford University Press 1986, cit. dle KISTLER, M., „Causation in Contemporary Analytical Philosophy“; LEWIS, D., „Causation“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 70, No. 17 (1973), s. 556-567.

¹¹⁰ I když i to je možné uvést v pochybnost, jak bude ukázáno níže.

se zrovna nevysílá onen pořad, nicméně kontrafaktuál vzbuzuje dojem, že Petrův nezáměr o televizi je příčinou Pavlova nezáměru o televizi, což je absurdní.

Další námitkou je předejití jedné příčiny druhou (tzv. *preemption problem*) neboli redundantní kauzalita neboli kauzální přetížení (*overdetermination*). Předpokládejme, že se stane událost c_1 , která způsobí účinek e , a dále se stane událost c_2 , která účinek e nezpůsobí, ale platí, že kdyby nedošlo k c_1 , pak by c_2 účinek e zapříčinila. Příkladem může být hod Petra a Pavla kamenem do okna. Oba se trefí, ale Petr hodí kámen malinko dřív nebo rychleji a okno rozbije jen jeho kámen. Speciálním případem je situace, kdy obě příčiny působí současně. V obou případech nemůže platit kontrafaktuál, že kdyby se nestalo c_1 , pak by se nestalo ani e . Přitom ale jde o kauzální závislost. Kontrafaktuál „Kdyby se Petr do okna netrefil, tak by se nerozbilo“ pak není pravdivý.¹¹¹

Lewis se na tyto námitky snaží odpovědět. V případě prvních dvou problémů odmítá uznat problematické kontrafaktuály. Jestliže nenastane e , pak podle Lewise představuje rozumnější řešení předpokládat, že c nastalo, ale selhalo jeho působení účinku e , například změnou příslušných okolností nebo zákonitostí. Problematiku předcházení jedné příčiny druhou komentuje tak, že v daném případě je příčinou pouze c_1 .¹¹²

Taková řešení však nejsou pro mnohé autory uspokojivá, protože nic nemění na tom, že kauzalita je popisována pomocí kontrafaktuálů a v daných případech lze

¹¹¹ Tato námitka ovšem předpokládá obecný a nikoli individuální přístup k daným dějům. Rozbití okna je na obecné rovině specifický účinek, který je stejný v mnoha různých individuálních případech. Naproti tomu nahlížíme-li dané rozbití okna jako individuální událost, pak je rozbití okna prvním kamenem (c_1) jinou událostí než rozbití okna druhým kamenem (c_2).

¹¹² LEWIS, D., „Causation“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 70, No. 17 (1973), s. 556-567.

zmíněné problematické kontrafaktuály sestavit.¹¹³ Vrátime-li se k případu souběhu dvou příčin, pak lze konstatovat, že daný účinek závisí zcela zjevně na c_j a tento kauzální fakt není možné změnit pouhým zavedením nějakého vnějšího jevu. To, že je například nějaká látka rozpustná ve vodě, platí i tehdy, když v konkrétním případě přidáme do vody nějaký prostředek bránící rozpuštění dané látky. Tak, jako se změnou vnějších okolností nemění dispoziční vlastnosti, tak i kauzální vztahy zůstávají beze změny za změněných kontrafaktuálních okolností.¹¹⁴

¹¹³ Srov. BEROFSKY, B., „The Counterfactual Analysis of Causation“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 70 (1973), No. 17, s. 568-569; KIM, J., „Causes and Counterfactuals“, *Journal of Philosophy*, 70 (1973), s. 570-572; OTTE, R., „Indeterminism, Counterfactuals, and Causation“, *Philosophy of Science*, Vol. 54, No. 1 (1987), s. 45-62; MENZIES, P., „Probabilistic Causation and Causal Processes: A Critique of Lewis“, *Philosophy of Science*, Vol. 56 (1989), s. 642-663; McDERMOTT, M., „Redundant Causation“, *British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 46 (1995), s. 523-544; MENZIES, P., „Probabilistic Causation and the Pre-emption Problem“, *Mind*, Vol. 105 (1996), s. 85-117; RAMACHANDRAN, M., „A Counterfactual Analysis of Causation“, *Mind*, Vol. 106 (1997), No. 422, s. 263-277. K diskusi Ramachandrový teorie srov. např. NOORDHOF, P., „Problems for the M-Set Analysis of Causation“, *Mind*, Vol. 106 (1997), s. 457-463 a odpověď RAMACHANDRAN, M., „The M-Set Analysis of Causation“, *Mind*, Vol. 107 (1998), s. 465-471; BAKER, S., „A Dilemma for the Counterfactual Analysis of Causation“, *Australasian Journal of Philosophy*, Vol. 81 (2003), s. 62-76 a řadu dalších příspěvků v knize COLLINS, J., HALL, A., PAUL, L. A. (eds.), *Causation and Counterfactuals*, Cambridge MA: MIT Press - London: Bradford Book 2004.

¹¹⁴ HALL, N., „Rescued from the Rubbish Bin: Lewis on Causation“, *Philosophy of Science* Vol. 71 (2004), No. 5, s. 1107-1114.

Na závěr připomeňme, že Lewis v posledních letech svůj pohled na kauzalitu revidoval.¹¹⁵ Hlavním důvodem, jak se zdá, pro něj byly potíže s vysvětlením problému redundantní kauzality v rámci jeho teorie kontrafaktualů. Rozdíl mezi původním Lewisovým pojetím a jeho novou teorií lze stručně znázornit následujícím citátem z práce Neda Halla:

*Lewisovský popis kontrafaktualů (cca 1976): c je příčinou e , jestliže se c a e stanou a existuje (možná prázdná) množina událostí $\{d_1, d_2, \dots, d_n\}$ taková, že kdyby se nestalo c , nestalo by se ani d_1 ; a kdyby se nestalo d_1 , nestalo by se ani d_2 ; ... a kdyby se nestalo d_n , nestalo by se ani e . Nový Lewisův pohled (cca 2000): c je příčinou e , jestliže se oba stanou a jestliže existuje (možná prázdná) množina událostí $\{d_1, d_2, \dots, d_n\}$ taková, že c ovlivňuje d_1 ; d_1 , ovlivňuje d_2 ; ... d_n ovlivňuje e ; jedna událost ovlivňuje jinou právě tehdy, když, jednoduše řečeno, každá z velkého počtu malých kontrafaktualních variací v první události je následována odpovídajícími variacemi ve druhé události.*¹¹⁶

¹¹⁵ Srov. LEWIS, D., „Causation as Influence“, *Journal of Philosophy* 97 (2000), s. 182-197; srov. PAUL, L. A., „Aspect Causation“, *Journal of Philosophy* 97 (2000), s. 235-256.

¹¹⁶ HALL, N., „The Intrinsic Character of Causation“, in: ZIMMERMAN, D. W., *Oxford Studies in Metaphysics*, Vol. .1, Oxford: Clarendon Press 2004, s. 255-300: *Lewis-style counterfactual account (circa 1976): c causes e iff c and e both occur, and there is a (possibly empty) set of events $\{d_1, d_2, \dots, d_n\}$ such that if c had not occurred d_1 would not have occurred; and if d_1 had not occurred d_2 would not have occurred; ... and if d_n had not occurred, e would not have occurred. Updated Lewis account (circa 2000): c causes e iff c and e both occur, and there is a (possibly empty) set of events $\{d_1, d_2, \dots, d_n\}$ such that c influences d_1 , d_1 influences d_2 , ... d_n influences e ; one event influences another just in case, roughly, any of a large number of slight counterfactual variations in the first would be followed by corresponding variations in the second.*

5.4. Příčina v rámci D-N teorie

Jeden z nevlivnějších modelů popisujících kauzalitu je *deduktivně-nomologická teorie*, která patřila od 30. do 70. let ke standardnímu argumentačnímu vybavení logického empirismu.¹¹⁷ Jejím cílem nebylo především vysvětlit kauzalitu, ale poskytnout měřítko vědeckosti určité disciplíny v závislosti na tom, jaký typ vyvozování se v dané disciplíně používá. Podle deduktivně-nomologické teorie za vědecké možno považovat takové vysvětlení, které splňuje některé podmínky pro vztah východisek a toho, co je vysvětlováno. Východiska vysvětlení se v D-N teorii označují jako *explanans* (dosl. vysvětlující), resp. *explanandum* (dosl. to, co má být vysvětleno). Z toho je patrné, že D-N teorie je především epistemologická a jako taková má jen omezené možnosti vysvětlit kauzalitu, která je především problémem ontologickým.

C. G. Hempel uvádí při popisu D-N teorie následující podmínky adekvátní vědecké explanace:

(1) *Explanandum musí být logickým důsledkem explanans. Jinými slovy, explanandum musí být logicky vyvoditelné z informace obsažené v explanans. Jinak by totiž explanans nezakládalo adekvátní základy pro explanandum.*

(2) *Explanans musí obsahovat obecné zákony a ty musí být potřebné pro vyvození explanandum. Nestanovujeme však jako nutnou podmínku spolehlivého vysvětlení to, aby explanans obsahovalo alespoň jeden výrok, který není zákonem. Důvodem je – abychom uvedli aspoň jeden důvod – že bychom zajisté chtěli považovat za vysvětlení odvození obecných zákonitostí pohybu dvojhvězdy ze zákonů nebeské mechaniky, přestože jsou všechny výroky explanans obecnými zákony.*

¹¹⁷ STRÖKER, E., „Warum-Fragen. Schwierigkeiten mit einem Modell für kausale Erklärungen“, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), s. 105-129.

(3) *Explanans musí mít empirický obsah, tj. musí být (alespoň teoreticky) empiricky testovatelné ať už experimentem nebo pozorováním. Tato podmínka je implicitně obsažena v (1). Protože explanandum má popisovat empirické jevy, z (1) plyne, že explanans má přinejmenším jeden důsledek empirické povahy a díky této skutečnosti je testovatelný a má empirický obsah. Tento bod však zasluhuje zvláštní pozornosti, protože, jak bude ukázáno, určité argumenty předložené jako vysvětlení v přírodních i společenských vědách tento požadavek nesplňují.*

(4) *Věty tvořící explanans musejí být pravdivé. To, že ve spolehlivém výkladu musejí výroky tvořící explanans splňovat podmínku faktuelní správnosti, je zjevné. Lze se ale dohodnout, že explanans musí být dobře potvrzený relevantní dosažitelnou evidencí namísto že by měl být pravdivý. Taková dohoda ale vede k nepříjemným důsledkům. Předpokládejme, že jistý jev byl vysvětlen za dřívějšího stavu vědy pomocí explanans podepřeného tehdy dostupnou evidencí, která však byla na základě nových empirických zjištění zpochybněna. V takovém případě bychom měli říci, že původně šlo o správný výklad, který však později přestal být správným, protože se objevila odporující evidence. To ale podle všeho neodpovídá obvyklému vyjadřování, podle kterého bychom měli říci, že na základě původní omezené evidence bylo explanans a v důsledku toho i síla vysvětlení dosti pravděpodobná, ale nyní dostupná větší evidence nás vede k vysoce pravděpodobnému závěru, že explanans není pravdivé a proto dosavadní vysvětlení – a nikdy nebylo – správným.¹¹⁸*

¹¹⁸ HEMPEL, C. G., OPPENHEIM, P., „Studies in the Logic of Explanation“, *Philosophy of Science*, Vol. 15 (1948), s. 135-175: (R1) *The explanandum must be a logical consequence of the explanans; in other words, the explanandum must be logically deducible from the information contained in the explanans; for otherwise, the explanans would not constitute adequate grounds for the explanandum.*

(R2) *The explanans must contain general laws, and these must actually be required for the derivation of the explanandum. We shall not make it necessary condition for a sound explanation, however, that the explanans must contain at least one statement which is not a law; for, to mention just one reason, we would surely want to consider as an explanation the derivation of the general regularities governing the motion of double stars from the laws of celestial mechanics, even though all the statements in the explanans are general laws.*

(R3) *The explanans must have empirical context; i.e., it must be capable, at least in principle, of test by experiment or observation. This condition is implicit in (R1); for since the explanandum is assumed to describe some empirical phenomenon, it follows from (R1) that the explanans entails at least one consequence of empirical character, and this fact confers upon it testability and empirical content. But the point deserves special mention because, as will be seen in §4, certain arguments which have been offered as explanations in the natural and in the social sciences violate this requirement.*

(R4) *The sentences constituting the explanans must be true. That in a sound explanation, the statements constituting the explanans have to satisfy some condition of factual correctness is obvious. But it might seem more appropriate to stipulate that the explanans has to be highly confirmed by all the relevant evidence available rather than that it should be true. This stipulation, however, leads to awkward consequences. Suppose that a certain phenomenon was explained at an earlier stage of science, by means of an explanans which was well supported by the evidence then at hand, but which has been highly disconfirmed by more recent empirical findings. In such a case, we would have to say that originally the explanatory account was a correct explanation, but that it ceased to be one later, when unfavorable evidence was discovered. This does not appear to accord with sound common usage, which directs us to say that on the basis of the limited initial evidence, the truth of the explanans, and thus the soundness of the explanation, had been quite probable, but that the ampler evidence now available makes it highly probable that the explanans is not true, and hence that the account in question is not – and never has been – a correct explanation.*

Jestliže E je věta popisující vysvětlované fakty empirické nebo teoretické povahy, $L_1 \dots L_k$ vědecké zákony a $C_1 \dots C_k$ individuální fakty, pak po dosazení C_i do L_i lze dedukovat E . V případě, že jev E ještě nenastal, jedná se o predikci, pokud už nastal, jde o vysvětlení. Aby bylo možné určité vysvětlení považovat za vědecké, musí být premisy výše zmíněného postupu potvrzené empirickou evidencí.

Vědecké vysvětlení dané události spočívá v:

(1) množině výroků tvrdících výskyt určitých událostí C_1, \dots, C_n v určitém čase a na určitém místě,

(2) množině obecných hypotéz, kde

(a) výroky obou skupin jsou dostatečně potvrzeny empirickou evidencí,

(b) z těchto dvou skupin výroků je možné logicky dedukovat výrok tvrdící výskyt události E .¹¹⁹

Explanans se musí vztahovat k nějakým obecným zákonům (L), ale musí být empiricky testovatelné. Správnost explanace je pak zajištěna jen tehdy, jsou-li všechny výroky obsažené v *explanans* pravdivé. *Explanandum* tedy musí logicky nutně vyplývat z *explanans*, a to nejen na základě nějaké partikulární premisy, ale také s ohledem na nějaký obecný zákon. Vyvozování obecného zákona z ryze

¹¹⁹ HEMPEL, C. G., „The Function of General Laws in History“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 39, Iss. 2 (1942), s. 35-48.

Thus the scientific explanation of the event in question consists of

(1) a set of statements asserting the occurrence of certain events C_1, \dots, C_n at certain times and places,

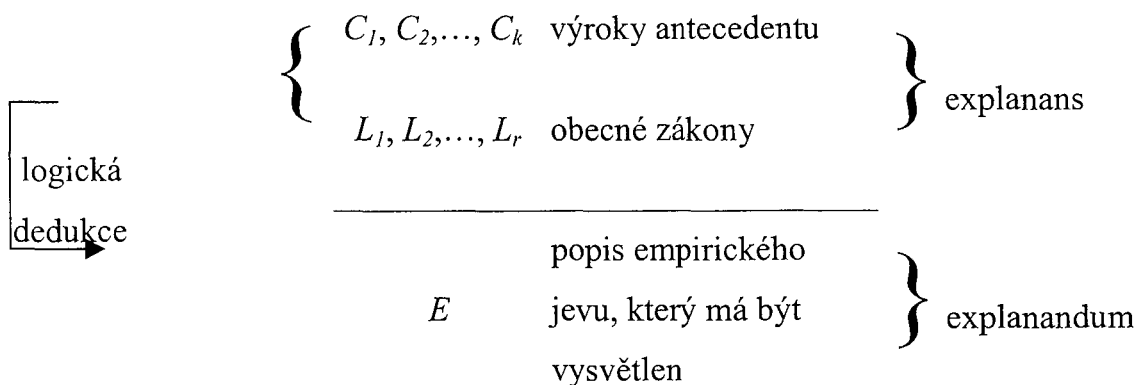
(2) a set of universal hypotheses, such that

(a) the statements of both groups are reasonably well confirmed by empirical evidence,

(b) from the two groups of statements the sentence asserting the occurrence of event E can be logically deduced.

obecného *explanans* se však také připouští. Příkladem může být odvození Keplerových zákonů z Newtonových.

Hempel znázorňuje základní charakteristiky D-N teorie pomocí výstižného schématu:¹²⁰

Proti takto formulované teorii je však možné vznést řadu námitek. Pokud bude například *E* teoretický zákon a nikoli empirický fakt, pak můžeme v logice Hempelova postupu říci, že Keplerovy zákony se dají vyvodit z Kepler-Boylova zákona, který získáme souhrnem Boylova zákona a Keplerových zákonů. To by ovšem bylo nesmyslné vyvozování něčeho ze sebe sama. Výše zmíněné vyvozování Keplerových zákonů z Newtonových zákonů je však v pořádku. Tohoto paradoxu situace, kdy *E* je teoretické, si byl Hempel vědom, ale neřešil ho. Rezignoval pouze na možnost vyvodit jako *explanandum* obecný zákon a omezil svou teorii pouze na explikaci individuálních jevů.¹²¹ Podobný problém

¹²⁰ HEMPEL, C. G., OPPENHEIM, P., „Studies in the Logic of Explanation“, *Philosophy of Science*, Vol. 15 (1948), s. 135-175.

¹²¹ HEMPEL, C. G., „Logic of Explanation“, in: HEMPEL, C. G., *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*, New York 1965; cit. dle HANZEL, I., „Paradoxy D-N modelu vysvetlenia a kauzálne zákony“, *Filozofia*, Roč. 48, 1993, č. 5, s. 257-264.

nastane, když do *explanans* zařadíme jakoukoli naprosto nesouvisející podmínku. Ve výše zmíněném případě šlo o vyvozování Keplerových zákonů z Keplerových zákonů, k nimž byl z hlediska D-N teorie oprávněně, ale logicky naprosto nesmyslně přiřazen Boyleův zákon. Boyleův zákon nemá pro vyvozování a vysvětlení vůbec žádný smysl a slouží zde pouze jako krycí manévr cudně zastírající, že jde o vyvozování něčeho ze sebe sama. Takové zařazení nesouvisející podmínky může nastat i pro vysvětlování individuálních jevů. Pokud pozorovaný individuální jev hoření dřeva v plameni vysvětlíme odkazem na formulaci zákonitosti zahrnující např. fyzikální podmínky hoření dřeva, je samozřejmě explanace v pořádku formálně i vědecky. Přidáme-li k takto formulovanému *explanans* například vyslovení zaklínadla (což je z hlediska fyzikálního procesu hoření samozřejmě naprosto irelevantní jev), zůstává explanace formálně v pořádku, ale vědecky se stává pochybnou.¹²²

Takto formulovaná teorie samozřejmě vybízí k tomu, aby byla chápána v kauzálním smyslu, kde účinek je vysvětlován na základě vysvětlujících podmínek, které jsou jeho příčinou. Tím se však dostáváme k dalším problémům deduktivně-nomologické teorie. Je to několik paradoxů, označovaných jako paradox kyvadla, paradox stožáru a paradox barometru. Paradox kyvadla, které se kývá s periodou T v závislosti na délce kyvadla l podle vztahu:

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}},$$

spočívá v tom, že se lze takto ptát na periodu v závislosti na konkrétních podmínkách daných délkou kyvadla a obecného zákona vyjádřeného vzorcem, ale zároveň se dá stejně dobře ptát na délku kyvadla, kterou lze vysvětlit na

¹²² HANZEL, I., „Paradoxy D-N modelu vysvetlenia a kauzálné zákony“, *Filozofia*, Roč. 48, 1993, č. 5, s. 257-264.

základě konkrétních podmínek daných periodou a obecného zákona daného vzorcem

$$l = T^2 \frac{g}{2\pi^2}.$$

Podobně lze vysvětlit délku stínu stožáru l podle konkrétních podmínek výšky stožáru h a úhlu dopadajících slunečních paprsků α podle obecného zákona vyjádřeného funkční závislostí

$$l = l(h, \alpha)$$

a zároveň lze vysvětlit výšku stožáru pomocí konkrétních podmínek délky stínu a obecného zákona vyjádřeného funkční závislostí

$$h = h(l, \alpha).$$

Je zřejmé, že tyto paradoxy plynou z nezhledňování vztahu příčiny a účinku. Délka stínu je důsledkem výšky stožáru a nikoli naopak.

Hempelova D-N teorie je tedy obecnější než teorie kauzality.¹²³ Přesněji řečeno, ne každé deduktivně-nomologické vysvětlení předpokládá kauzální vztah. Odkaz na souvislost nějakého jevu s jiným, který je jeho příčinou, a který tudíž vysvětluje objevení se vysvětlovaného jevu, je jednou z možností, které přicházejí v úvahu.¹²⁴ Pojetí kauzality, které je dáno D-N teorií, vychází z Huma, pro něhož je hlavním rysem kauzálních dějů následnost a pravidelnost. Kauzalita je tedy popsána deduktivně-nomologickým vysvětlením, které obsahuje vědecké

¹²³ ZELENÁK, E., „K regularitnej koncepcii kauzality v historiografii“, *Filozofia*, Roč. 60 (2005), č. 2, s. 115-127.

¹²⁴ Srov. WALLACE, W. A., *The Modeling of Nature. Philosophy of Science and Philosophy of Nature in Synthesis*, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press 1996, s. 285.

zákony s následností.¹²⁵ Jedná se o transkripci kauzality na deduktivní argumentaci neboli explanaci. Příčina a účinek jsou popisovány jako vysvětlující podmínky (*explanans*) a skutečnost, kterou je třeba vysvětlit (*explanandum*). Příčina je zachycena konjunkcí výroků *explanans* a účinek je událost popisovaná jako *explanandum*.

Takové deduktivně-nomologické chápání kauzality nacházíme např. u Karla Poppera, který definuje kauzalitu následujícím způsobem:

*Událost A je příčinou události B a událost B je účinkem události A tehdy a jen tehdy, jestliže existuje jazyk, v němž můžeme formulovat tři tvrzení – a, a a b, kde a je pravdivý obecný zákon, a popisuje A, b popisuje B a b je logický důsledek a a a.*¹²⁶

Je zřejmé, že jsou-li zákony zachycené v *explanans* chápány jako empiricky zachytitelná pravidelnost, pak se jedná o model kauzality založený na pravidelnosti (*regularity model*). Problémem je skutečnost, na kterou upozorňoval již Russell. Pokud příčina nezahrnuje celý stav věcí v daném okamžiku (který je ale v různých situacích vždy do jisté míry odlišný), pak nelze z *explanans* dedukovat s logickou nutností.¹²⁷

¹²⁵ HANZEL, I., „Paradoxy D-N modelu vysvetlenia a kauzálne zákony“, *Filozofia*, Roč. 48, 1993, č. 5, s. 257-264.

¹²⁶ POPPER, K., *Otevřená společnost a její nepřátelé II*, Praha: Oikúmené 1999, s. 337 (podtržení doplněno kvůli přehlednosti zápisu).

¹²⁷ HEMPEL, C. G., OPPENHEIM, P., *Aspects of scientific explanation*, New York: The Free Press 1965, s. 231-234, cit.dle KISTLER, M., *Causation in contemporary analytical philosophy*, in: PORRO, P., *Quaestio 2* (2002) La causalitá, Bari-Turnhout, Pagina-Brepols, s. 635-668.

Námitky proti deduktivně-nomologické teorii kauzality jsou dvojího druhu. První jsou entity, jejichž vztah vyhovuje deduktivně-nomologickému vysvětlení, ale které nejsou časoprostorově odlišené, a které tudíž nemohou být považovány za příčinu a účinek. Jsou to například zmíněné Keplerovy zákony, které lze vyvodit z Newtonových zákonů a vůbec vyvozování v logice a matematice. Na tuto námitku odpovídá zmíněný požadavek následnosti, který je v rámci regularitní teorie kauzality podmínkou *sine qua non* kauzálního děje.

Druhým případem jsou situace kauzální povahy, které jsou však popisovány takovým deduktivně-nomologickým způsobem, že *explanans* nelze považovat za příčinu a *explanandum* za účinek. Příkladem námitek tohoto druhého typu bude např. vysvětlení bouře předchozím poklesem barometrického tlaku. Tento případ vyhovuje podmínkám deduktivně-nomologického modelu, ale evidentně jde o dva jevy, mezi nimiž není kauzální vztah. Spíše jsou oba účinkem nějaké odlišné příčiny, v tomto případě poklesu barometrického tlaku. Vstupní podmínky vyjádřené v *explanans* v tomto případě nepředstavují příčinu.

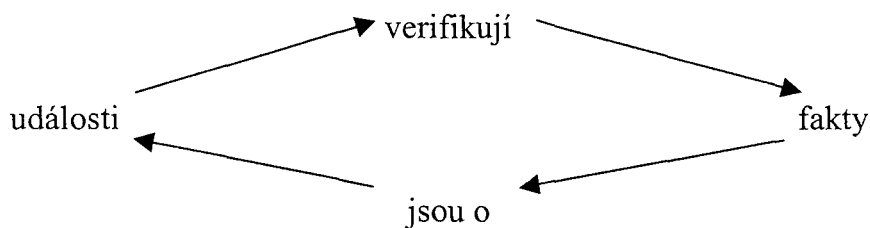
Je vhodné poznamenat, že existují i teorie, které staví na chápání příčiny jako vysvětlujícího faktoru, ale které se přímo nehlasí k D-N teorii kauzality.¹²⁸ Kauzalitu jako vysvětlení (*explanaci*) chápe ve své teorii např. David Owens.¹²⁹ Náhody pokládá za akauzální skutečnosti a příčina je pak podle něj faktorem, který nás ujišťuje o tom, že daný děj (účinek) se nestal náhodou. Redukce kauzality na pouhé vysvětlení, je odmítnutím Humova rozdělení objektivního a subjektivního aspektu kauzality (srov. výše citované dvě Humovy definice

¹²⁸ Srov. PSILLOS, S., *Causation & Explanation*, Chesham: Acumen 2002, s. 215-293

¹²⁹ OWENS, D., *Causes and Coincidences*, Cambridge: Cambridge University Press 1992, s. 178-181.

příčiny). Owens v tomto bodě explicitně omezuje kauzalitu na oblast lidského myšlení. Kauzalita je proto podle něj subjektivní záležitostí (mind-dependent).

V této souvislosti stojí za zmínku i diskuse „events or facts“ v kauzalitě. Jde o to, zda se za členy kauzálního vztahu mají považovat události nebo fakty.¹³⁰ K tomu lze ještě dodat, že řada filosofů (především filosofů vycházejících z klasické aristotelské pozice) nepovažuje za členy kauzálního vztahu ani fakty ani události, ale jsoucna. V rámci filosofů, kteří uvažují v kategoriích událostí a faktů, se zdá být rozumné rozlišení kauzality jako vztahu mezi událostmi a explanace jako vztahu mezi fakty.¹³¹

$R \langle U_1, U_2 \rangle = \textit{kauzalita}$

$R' \langle F_1, F_2 \rangle = \textit{explanace}$

¹³⁰ Srov. BENNETT, J., „Event Causation: The Counterfactual Analysis“, in SOSA, E., TOOLEY, M. (eds.), *Causation*, New York: Oxford University Press 2002, s. 217-233.

¹³¹ PIETROSKI, P. M., *Causing Actions*, New York: Oxford University Press 2000, s. 89, 235.

6. Realistické chápání kauzality

6.1. Základní rysy realistického pojetí kauzality

Humovo ztotožnění kauzality s pravidelnou následností mělo ohromný vliv, ale zdaleka nepřesvědčilo všechny myslitele, kteří se s kauzalitou zabývali.¹³² Typické je to pro filosofy aristotelsky zaměřené, tj. ve dvacátém století hlavně novotomisty. Výjimkou však nejsou ani filosofové, u nichž vazbu na scholastiku nelze předpokládat, např. filosofové analytičtí. Redukcionistickým teoriím kauzality tedy stojí jako protipól teorie realistické, které u kauzality počítají s nějakým typem vztahu, který nelze redukovat na vztah nekauzální. Klasickým příkladem realistického pojetí příčiny a účinku je aristotelské pojetí kauzality, které bylo zmíněno výše a není třeba je zde více komentovat. Některé další aspekty vyplývající z tohoto přístupu se objeví i níže při diskusi novotomistických úvah o principu kauzality. V této kapitole tedy uvedeme jen některé podněty, které připomenou specifika realistického chápání kauzality v protikladu k teoriím redukcionistickým a autory, kteří většinou nepatří do novotomistického proudu filosofie dvacátého století.

Mezi zastánce kauzálního realismu je možné uvést výše již zmíněného Michaela Scrivena,¹³³ který pojem příčiny pokládá za fundamentální pojem našeho poznání a popisu světa. Podle Scrivena ho lze ukázat na příkladu, ale nikoli redukovat na nekauzální entity. Toto pojetí je tedy možné označit za jakýsi „kauzální intuicionismus“.

¹³² Srov. CARLILE, W., „Reality and Causation“, *Mind*, Vol. 4 (1895), No. 14, s. 213-224.

¹³³ SCRIVEN, M., „Defects of the Necessary Condition Analysis of Causation“, in DRAY, W. (ed.), *Philosophical Analysis and History*, New York: Harper and Row, 1966, s. 258-262.

Problematika povahy kauzality předpokládá vyjasnění si ontologického statusu vztahu. John Wild¹³⁴ upozorňuje, že pokud přijmeme atomismus do sebe uzavřených a nekomunikujících jsoucen, pak budou vztahy pouze něčím pomyslným, co nemá základ v realitě. Jestliže je ale univerzum tvořeno esencemi, které nejsou absolutní, ale komplexní a navzájem na sebe odkázané (vykazující jistý typ neúplnosti spočívající v závislosti na jiných členech systému), pak se dostáváme k relační metafyzice, která sice uznává prioritu jsoucna, ale přitom zachovává potřebu vztahů vyjadřujících vzájemnou provázanost jsoucen univerza.¹³⁵ Vztahy pak mohou být trojího typu:

- ryze logické jako je identita, které nemají věčný základ a jsou něčím vnějším
- reálné, které mohou být:
 - potence, tj. směřování k něčemu ještě neuskutečněnému (stávání se)
 - úplné vztahy jako např. podobnost, které vyjadřují poměr již existujících věcí

¹³⁴ WILD, J., „A Realistic Defense of Causality“, *The Review of Metaphysics*, June 1949, s. 1-14.

¹³⁵ Tomistickou verzi této teze lze vidět např. v pojetí Norrise Clarka, který argumentuje proti statickému pojetí substancí a předkládá pojetí dynamicky se chovajících substancí, kde je vztah integrální součástí jsoucen tohoto světa. Dobře to ilustruje už název jeho článku, v němž tuto problematiku rozebírá. Srov. CLARKE, N. W., „To Be Is to Be Substance-in-Relation“, in: BOGAARD, P., TREASH, G. (eds.), *Metaphysics as Foundation: Essays in Honor of Ivor Leclerc*, Albany: SUNY Press 1993, s. 164-183.

Kauzalita v tomto rozdělení patří do skupiny reálných vztahů vyjadřujících aktualizaci určité potence. Je to přechod bytí od příčiny k účinku nebo jinak řečeno aktualizace nějaké možnosti působením jiného jsoucná.

Nejpřímočařejší způsob argumentace ve prospěch objektivitě kauzálního působení vychází z vědomí našeho působení na sebe sama i na věci okolo nás. Tento způsob argumentace používá například klasik novotomismu Joseph Gredt.¹³⁶ Podle tohoto autora nám naše vlastní vědomí zcela zřetelně a nepochybně svědčí o tom, že jsme původci některých nových skutečností, které se stávají v jednoznačné závislosti na naší činnosti. Může to být jednak naše rozhodování nebo vnější působení na věci okolo nás. Působíme-li silou na blízký předmět a uvedeme-li ho tím do pohybu, máme zcela zřetelné vědomí toho, že pohyb předmětu není jen izolovanou událostí probíhající po našem působení, ale že je to skutečnost přímo naším působením přímo vyvolaná. Naše smyslová poznání nám naopak dosvědčuje, že takový předmět zpětně působí na nás. Tlačí-li člověk před sebou vozík, zřetelně vnímá své silové působení na tento předmět a naopak poznává odpor, který mu vozík klade. Tento děj lze tedy popsat jako jasně zakoušené simultánní vzájemné působení dvou objektů. Člověk působí pohyb vozíku a ten naopak působí na člověka. Z této zkušenosti pak lze abstrahovat obecný pojem příčiny.

Při tomto popisu je zřetelná souvztažnost příčiny a účinku, tedy členů kauzálního vztahu. V řádu fyzických dějů je vždy působení oboustranné. Vrátime-li se k výše zmíněné argumentaci Gredtově, vidíme, že vyvíjením tlaku na vůz dochází k jeho reakci na naše tělo, tj. k proti-působení. Tato skutečnost zpochybňuje velmi časté tvrzení o nutné následnosti nebo časové posloupnosti mezi událostmi považovanými za příčinu a účinek.

¹³⁶ Srov. GREDT, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Barcelona: Herder 1946⁸, s. 146-147.

*Příčina předchází účinek v bytí, nikoli v čase. Žádná reálná příčina nepředchází svůj účinek. Příčina a účinek jsou nutně současné. Když krájím pomeranč, pomeranč je krájen.*¹³⁷

Podle Wilda se představa časové priority příčiny před účinkem objevuje až s novověkým racionalismem. Pro empiriky se pak stává jedním z definičních znaků příčiny vůbec. Je však také napadána. Nebyl to nikdo menší než Kant, kdo upozornil na skutečnost, že naše zkušenost kauzálního působení není sekvence následných událostí, ale současný průběh. Kant nejprve používá formulace zahrnující časovou posloupnost příčiny a účinku, ale pak přichází k zjištění, že příčina a účinek mohou být i současné. Jako příklad udává teplo v místnosti a roztopená kamna, která existují současně. Kant nakonec přichází k tomu, že většina příčin v přírodě působí současně s existencí účinku a případy, kdy se nám jeví příčina a účinek jako po sobě jdoucí, jsou dány tím, že daná příčina nepůsobí v jediném okamžiku, ale v časovém intervalu.¹³⁸

Člověk tlačící před sebou stůl je účinnou příčinou pohybu stolu. Jakmile tato činnost ustane, člověk přestává být aktuálně příčinou pohybu. Pohybovat a být pohybován jsou proto události simultánní a nikoli následné. Příklad kulečnickové koule, který uvádí Hume, však mluví proti tomuto přesvědčení. I v obvyklém používání slov příčina a účinek nebo důsledek označujeme za příčinu nějakého právě probíhajícího děje událost dávno minulou. Toto obvyklé vyjadřování není ničím jiným než zjednodušením spočívajícím v zanedbání intermediálních příčin

¹³⁷ WILD, J., „A Realistic Defense of Causality“, *The Review of Metaphysics*, June 1949, s. 1-14: *The cause is prior to the effect in being, not in time. No real cause ever precedes its effect. The two are necessarily contemporaneous. While I cut the orange, the orange is being cut.*

¹³⁸ KANT, I., *Kritika čistého rozumu* B 232-256 (český překlad J. Loužil ve spolupráci s J. Chotašem a I. Chvatíkem), Praha: Oikúmené 2001, s. 162-173.

kauzálního řetězce vedoucího od toho, co označujeme jako příčinu, k tomu, co označujeme jako důsledek.

Kauzální děje jsou ve skutečnosti vysoce složité a navzájem provázané konglomeráty kauzálních vztahů.¹³⁹ Řekneme-li, že kouření způsobilo rakovinu člověku, který byl třicet let silným kuřákem, v padesáti přestal kouřit a o rok později onemocněl rakovinou plic, pak vlastně jen zjednodušíme dlouhý kauzální řetězec, který ve svém důsledku vedl až k zmíněné fatální nemoci. Přesně bychom měli uvést, že látky vdechované s cigaretovým kouřem postupně (v mnoha jednotlivých případech probíhajících v časovém rozpětí třiceti let) vedly k určitým změnám v organismu, které za spolupůsobení mnoha dalších příčin vyústily v růst rakovinných buněk. Podobně jako zvonění zvonku se dá označit za účinek stisknutí tlačítka. Ve skutečnosti samotné stisknutí je příčinou pouze pohybu tlačítka, který je zase příčinou kontaktu dvou míst elektrického obvodu atd. až k samotnému zazvonění. Přesně vzato je dvojice příčina – účinek vždy simultánní. „Být příčinou“ totiž znamená totéž co „působit účinek“. Pohyb kulečnickové koule kutálející se po úderu tágem už není přímý důsledek úderu, ale pouze důsledek vzdálený. Přímou příčinou pohybu je totiž kinetická energie koule. Úder tágem je příčinou obdržení této energie kulečnickovou koulí.

Vykládat kauzalitu jako pouhou následnost dvou dějů je proto nepřesné.¹⁴⁰ Kauzální působení nejsou dva děje, ale jeden děj, který obousměrně svazuje dvě simultánní skutečnosti. V řádu fyzických dějů je příčina vždy ovlivněna svým kauzálním působením. To, co při našem výkladu označujeme jako účinek, totiž

¹³⁹ K analýze některých aspektů této skutečnosti srov. HITCHCOCK, C., „A Tale of Two Effects“, *The Philosophical Review*, Vol. 110, No. 3 (2001), s. 361-396.

¹⁴⁰ Klasické rozdělení kauzální priority rozlišuje (a) prioritu času, (b) prioritu přirozenosti a (c) prioritu původu. Srov. RICKABY, J., *General Metaphysics*, Longmans, Green and Co.: London-New York 1898, chap. 3.

působí v opačném směru na to, co nazýváme příčinou. Kauzální vztah je v takovém případě oboustranný. Příčina se nemění svým příčinným působením, ale příčinným působením druhého prvku kauzálního vztahu (svého účinku). Např. horká voda ve výměníku tepla je při kontaktu s chladnou vodou příčinou ohřevu chladné vody a ta je zase příčinou ochlazování horké vody.

6.2. Regularitní realismus a produktivní realismus

Zajímavou argumentaci odmítající regularitní chápání kauzality představuje příspěvek Galena Strawsona, který regularitní chápání kauzality pokládá za neslučitelné s běžně drženou a sdílenou a většinou filosofů nijak nenapadanou představou reálného vnějšího světa.¹⁴¹ Tento autor používá slovo „realismus“ jako klíčový termín svého výkladu, nicméně neoznačuje s ním nějaký typ teorií kauzality, ale právě ono zmíněné přesvědčení o existenci reálného vnějšího světa. Označení „regularitní realismus“ proto může být v kontextu této práce matoucí, neboť se na první pohled tváří jako protimluv. Bylo by jistě možné na tomto místě nějakým způsobem Strawsonovu terminologii upravit, aby byla v souladu s územ zavedeným v této práci. Považuji to však za nevhodné, především z důvodu výstižnosti Strawsonovy terminologie a její obtížné adekvátní nahraditelnosti. Pokud tedy nebude uvedeno jinak, pak v této kapitole bude termín „realismus“ označovat přesvědčení o existenci reálného vnějšího světa¹⁴² a nebude se vztahovat k nějakému typu teorie kauzality.

Strawson přímo nevyvrací regularitní pojetí kauzality, ale upozorňuje, že ho nelze uvést do souladu s realismem vnějšího světa. Většina filosofů zastávajících regularitní chápání kauzality však realismus zcela jistě zastává. Strawson tuto kombinaci označuje jako „regularitní realismus“. Pokládá ho za neudržitelný, neboť realismus lze podle něj udržet pouze v kontextu „common sense“ chápání kauzality, nikoli v kontextu pojetí regularitního. Naproti tomu regularitní idealismus je zde z hlediska vnitřní koherence chápán jako přijatelná kombinace. Strawson přitom pokládá za nemožné dokázat existenci reálného vnějšího světa.

¹⁴¹ STRAWSON, G., „Realism and Causation“, *The Philosophical Quarterly*, Vol. 37, No. 148 (1987), s. 253-277.

¹⁴² *Realism with respect to the existence of an „external“, physical, „mind-independent“ world.*

Na straně realismu je z důvodu intuitivní přijatelnosti tohoto pohledu a jeho lepšího souladu se zdravým rozumem a každodenní zkušeností.

Opak regularitní kauzality Strawson označuje jako „produktivní kauzalitu“ (*producing causality*) a tvrdí, že tato s sebou přináší předpoklad existence „objektivních sil“ (*objective forces*), kterými na sebe tyto věci působí. Tyto síly nejsou něčím čistě vnějším vzhledem k věcem, ale jsou nějakým způsobem součástí jejich přirozenosti.

V tomto pojetí lze říci, že tvrzení „*A* je příčinou *B*“ *A* produkuje, způsobuje *B* a *A* nutně vede k *B*, přičemž každý objekt má určitou vnitřní povahu či konstituci a je v moci objektů majících takovou vnitřní povahu či konstituci působit a reagovat a nemohou než působit a reagovat obvyklým způsobem.

V rámci teorie produktivní kauzality jsou tedy výroky „*A* je příčinou *B*“ a „*A* působí nebo dává vzniknout *B*“ ekvivalentní, což neplatí v rámci teorie regularitní kauzality. Klíčovým pojmem jsou pro Strawsona výše zmíněné „objektivní síly“, které se nacházejí v reálném světě, a kterými na sebe objekty tohoto světa působí. Objekty nelze bez odkazu na tyto síly plně popsat. Přirozenost věcí je tvořena nejen hmotou, ale i těmito silami. Běžné chápání hmoty zahrnuje rys jejího přetrvávání v čase. Pak je ale třeba předpokládat, že existují nějaké dobré důvody, proč hmota přetrvává a zůstává v čase kvalitativně stejná. Jinak řečeno, temporální chápání hmoty a jejích vlastností, které je s realismem nutně spojeno, je vlastně dynamizací statické koncepce hmoty a jejích vlastností, což s sebou přináší pojem objektivních sil. Pravidelné opakování podobných dějů, o které se opírá regularitní pojetí kauzality, není bez objektivních sil, které vnášejí do dějů ve světě určitý řád, dost dobře vysvětlitelné. Dokonale zákonitý svět, který postrádá pro své zákonité uspořádání důvod, je představa krajně podivná. Pozorování pravidelně se opakujících jevů (regularit) si podle Strawsona proto přímo vyžaduje uznání produktivní kauzality s objektivními silami.

Tento Strawsonův přístup tedy není předložením zásadního důkazu nějakého typu kauzálního realismu,¹⁴³ ale argumentací poukazující na neslučitelnost realismu existence vnějšího světa s regularitním pojetím kauzality. Strawson pravděpodobně (a podle mého soudu správně) předpokládá, že při potřebě volit mezi realismem a idealismem stojí zdravý rozum většiny filosofů na straně realismu. Je-li tedy možnost volit mezi regularitním idealismem a produktivním realismem, padne volba na druhý z nich. Jakkoli jsou pro řadu filosofů důvody pro zastávání nějaké verze regularitní teorie kauzality silné, potřeba dostat se do souladu s běžným každodenním chápáním zdravého rozumu, který je v zásadě realistický, je ještě silnější.

Samotná Strawsonova koncepce produktivní kauzality pak patří zcela bez pochyby do skupiny realistických (opět v protikladu k redukcionistickým) teorií kauzality.

Mezi typické argumentace kauzálního realismu patří poukaz na možnosti vnímání kauzálního působení. Tato argumentace byla již zmíněna v souvislosti s postupem J. Gretha. Celá problematika si však zaslouží podrobnějšího rozpracování, které předložíme v následující kapitole.

¹⁴³ Ve smyslu rozlišení kauzálního realismu a kauzálního redukcionismu, jak se o nich mluví v minulé kapitole.

7. Problematika vnímání kauzálního působení¹⁴⁴

7.1. Pochybnosti o možnostech vnímání kauzality

Problematika vnímání kauzálního působení je velmi důležitou otázkou, protože právě empiristický důraz na absenci přímého vjemu kauzálního spojení příčiny a účinku vedl Huma k jeho zpochybnění. I myslitelé, kteří s Humem nesdíleli jeho redukce rozsahu poznání na empiricky zachytitelné vjemy, proto téma vnímání kauzality přitahuje.

V problematice vnímání kauzality existuje několik zásadních pozic, které lze charakterizovat jako:

- odmítnutí možnosti vnímat kauzalitu
- vnitřní zkušenost kauzality
- vnější zkušenost kauzality

Rozdíl mezi vnitřní a vnější zkušeností kauzality spočívá v tom, zda člověk vnímá

- a) své vlastní působení na jiná tělesa nebo naopak působení jiných těles na sebe, tj. situaci, kdy jeden ze členů kauzálního vztahu je vnímající subjekt

¹⁴⁴ Poznamenejme, že v první polovině 20. století se tématem experimentálního zjišťování chápání a vnímání příčinnosti zabýval významný polský tomista (později se přiklonil spíše k analytické filosofii) I. M. Bocheński. Srov. studii, která vyšla ve třicátých letech také v českém překladu: BOCHENSKI, I. M., „Studie o pojetí a zásadě příčinnosti“, *Filosofická revue* VI, 1934, s. 19-24; 55-60.

b) působení dvou těles na sebe, kde obě tělesa jsou odlišná od vnímajícího subjektu.

Do skupiny filosofů odmítajících možnost vnímání kauzality by bezpochyby patřil již zmiňovaný David Hume. Podle něj spočívá zkušenost kauzality v pravidelném opakování dějů, které pak má naše mysl tendenci spojovat jako příčinu a účinek (kdykoli se setká s prvním, očekává i druhý děj). Toto spojení příčiny a účinku je však již neoprávněné, protože postrádá příslušnou impresi, která by ho ospravedlňovala. Je dané pouhým zvykem z opakované zkušenosti dvou jevů, které po sobě pravidelně následují. Tyto události jsou v naší zkušenosti oddělené, protože naše zkušenost nám žádné poznání jejich spojení neposkytuje.

Přesně opačné mínění měl například klasický představitel okasionalismu Nikolas Malebranche¹⁴⁵ (1638-1715), který pokládal kauzální působení za vnímatelné. Podle Malebranche lze kauzální vztah přímo pozorovat.

Když vidím narazit jednu kouli do druhé, mé oči mi říkají, nebo se zdá, že mi říkají, že první koule je skutečně příčinou pohybu, který přenáší na druhou kouli.¹⁴⁶

Toto pojetí se zdá být v souladu s naším přefilosofickým uvažováním, ale ve skutečnosti nepřináší přesvědčivé argumenty pro takovou pozici. Kritika, kterou přináší Hume, se snaží zpochybnit právě tuto počáteční jistotu o vnímání kauzálního vztahu, kterou považuje za neprokazatelnou. Malebrancheova pozice

¹⁴⁵ VALLICELLA, W. F., „God, Causation and Occasionalism“, *Religious Studies*, Vol. 35 (1999), No. 1, s. 3-18.

¹⁴⁶ Cit. dle MICHOTTE, A., *The Principle of Causality*, London: Methuen & Co. 1963, s. 7.

tedy není protiargumentem proti Humovi, ale spíše naopak (a to i chronologicky) je Hume kritickou reakcí na Malebrancheovu nekritickou důvěru v přefilosofickou intuici.

Jiným autorem časově na Huma navazujícím, který se snažil prokázat možnost vnímání kauzálního vztahu byl Maine de Biran (1766-1824). Jeho pojetí lze označit jako vnitřní vnímání kauzality.

7.2. Otázka ryze vnitřního vnímání kauzality

Maine de Biran se k Humově pojetí kauzality jako zvykového spojení v minulosti opakovaně zakoušených událostí vyslovuje kriticky. Kauzalita pro něj není dána očekáváním opakovaného děje, ale intuicí sebe sama jako zdroje vlastní činnosti. Zkušenost naší vlastní kauzality podle Maine de Birana spočívá:

...v jednoduchém základním vztahu, který nemůže být rozložen na fenomenální termíny, kde příčina a účinek, subjekt a děj, jsou neoddělitelně spojeny v témže pocitu téhož vjemu úsilí (nusus). Toto úsilí má za svůj orgán svaly, které poslouchají příkazy vůle. Veškeré naše ideje síly a příčiny se odvozují z této původní impresie úsilí.¹⁴⁷

Zde se už setkáváme s argumentací vycházející z prožitku vlastního kauzálního působení na věci okolo sebe. Ten je dosti zřejmý a těžko ho lze vyvrátit. Setkali jsme se s ním již ve výše zmíněné argumentaci Josepha Gredda. Problematický pak může být samozřejmě přechod od bezprostředního vjemu vlastního působení k uznání podobného působení i u jiných věcí, kde nemáme k dispozici onu introspektivní reflexi činnosti. Je zřejmé, že se není možné dopouštět antropomorfního přenášení vjemů z člověka na věci. Je nicméně možné (přínejmenším principiálně) argumentovat deduktivně, např. že když je něco vzniklé, musí to mít příčinu. Zatímco samotný pojem příčinného působení lze tedy v logice Maine de Biranovy argumentace abstrahovat ze zkušenosti, lze pak následně argumentovat pro jeho nutnost i v jiných případech, přičemž se tato nutnost vůbec nemusí zakládat na jakémsi antropomorfním přenášení vjemů na neživé věci.

Mezi prvními autory, kteří se otázkou vnímání kauzality na konci devatenáctého a začátku dvacátého století zabývali, byl francouzský filosof a přírodovědec Paul

¹⁴⁷ *Oeuvres choisies de Maine de Biran*, Paris: Aubier 1942, s. 165; cit. dle MICHOTTE, A., *The Principle of Causality*, London: Methuen & Co. 1963, s. 11.

de Broglie. Ten ve svém díle *Le positivisme et la science expérimentale*¹⁴⁸ rozlišuje čtyři jednoduché kauzální fakty zachycované naším vnímáním:

- naše pohyby, kdy zakoušíme vlastní aktivitu a pasivitu
- pohyby věcí, které jsou dány naším vědomým a cíleným působením
- zakoušená bolest, která nás informuje o působení cizího tělesa
- vjemy, u kterých poznáváme příčinu jen velmi nejasně nebo vůbec ne.

De Broglie si však uvědomuje, že působení vnějšího světa, které v nás vyvolává příslušné vjemy, nám ukazuje účinky, ale ne kauzální činnost samotnou.

Josef Geysler, který zpočátku považoval princip kauzality za analytický, později přehodnotil své stanovisko a princip kauzality prohlásil za syntetický soud. Geysler vychází z vnější zkušenosti, kterou je zcela humovská následnost událostí, a pak přechází ke zkušenosti vnitřní, která nás ujišťuje o tom, že my sami svou činností vyvoláváme určité děje, které pak zakoušíme. Tento postup však není induktivním shromažďováním dat, ale spíše nazíráním podstaty vzniku, která se ukazuje v jednotlivých zážitcích kauzality. Tím se jeho postup brání proti námitkám vycházejícím z kritiky indukce (je-li vznik v určitých případech dán kauzálním působením, není ještě jisté, že je tomu tak vždy), kterou proti Geyslerovi vznesl např. Bernhard Franzelin. Geyslerovo nazírání podstaty vzniku však indukci v žádném případě není.¹⁴⁹

¹⁴⁸ DE BROGLIE, P., *Le positivisme et la science expérimentale*, Paris: Société générale de librairie catholique, 1881; cit. dle LAVERDIÈRE, R., *Le principe de causalité*, Paris: J. Vrin 1969, s. 47.

¹⁴⁹ GEYSER, J., *Einige Hauptprobleme der Metaphysik*, Freiburg, 1923; FRANZELIN, B., *Die neueste Lehre über das Kausalitätsgesetz*, Innsbruck 1924; cit.

Zde je třeba poznamenat, že existovala i snaha obhájit princip kauzality indukci. Příkladem může být diskuse o induktivní metafyzice u J. Engerta.¹⁵⁰ Ten se snaží obhájit princip kauzality stejně jako princip dostatečného důvodu zkušeností. Takto zdůvodněný princip kauzality samozřejmě nemůže být pokládán za apodiktický a výše zmíněná kritika indukce je v tomto bodě namístě. Engert se proti kritice tohoto typu brání, nicméně od metafyzické jistoty sám odlišuje jistotu přírodovědnou, která je slabší.

Vrátíme-li se však k problematice vnitřní zkušenosti kauzálního působení, pak lze konstatovat, že ve dvacátém století se tímto přístupem zabývají nejen filosofové, ale i psychologové. Významnějším představitelem psychologických přístupů může být Jean Piaget (1896-1980). Ten pokládá skutečnost, že idea síly (a tedy i kauzálního působení) je dána vnitřní zkušeností za zřejmou a neoddiskutovatelnou.¹⁵¹ Tato vnitřní zkušenost pak podle Piageta vzniká v průběhu života. Není tedy něčím ve smyslu vrozených idejí. Pro popis procesu získávání kauzální zkušenosti je proto velmi důležitý psychologický vývoj dítěte, kdy k tomuto osvojení si zkušenosti s kauzalitou dochází. Proto se Piaget věnuje problematice kauzality především v souvislostech psychologie dítěte.

Piaget popisuje vznik vnitřní zkušenosti kauzality u dítěte nejprve termínem „magicko-fenomenalistická“, kde výraz „fenomenalistická“ souvisí s Humeovým

dle STRAUBINGER, H., „Evidenz und Kausalitätsgesetz“, *Phil. Jahrb.*, t. 43 (1930), s. 1-17.

¹⁵⁰ ENGERT, J., „Zur Kritik der Gottesbeweise“, *Bonner Zeitschrift für Theologie und Seelsorge* IV (1927), Cit. dle: FAULHABER, L., „Zum augenblicklichen Stand des Kausalproblems“, in VON RINTELEN, F. J. (hrsg.), *Philosophia perennis*, Bd. I, Regensburg: Josef Habel Verlag 1930.

¹⁵¹ PIAGET, J., *The Child's Conception of Causality*, London: Kegan Paul 1930, s. 126; cit. dle MICHOTTE, A., *The Principle of Causality*, London: Methuen & Co. 1963, s. 12.

chápáním kauzality (vycházející z pozorované následnosti dějů), s tím rozdílem, že dítě rozlišuje pouze takové kauzální působení, kde je samo principem činnosti. Výraz „magická“ pak vystihuje to, že dítě zpočátku chápe kauzalitu nezávisle na předmětech ve světě jako výsledek činnosti subjektu. Odkazuje se zde spíše na Maine de Birana, s tím rozdílem, že u dítěte s prvními znaky vnímání kauzality ještě nenacházíme vědomí sebe sama a difference mezi „já“ a světem. V dalším vývoji se pak pojem kauzality rozšiřuje i na jiné objekty s rostoucí schopností odlišit „já“ od ostatních předmětů našeho světa.¹⁵²

Filosoficky rozpracovanou argumentaci založenou na vnitřní zkušenosti kauzálního působení pak představuje například již zmíněný klasický autor třetí scholastiky Joseph Greth¹⁵³.

Když přecházíme z možnosti do uskutečnění, zakoušíme, že působíme sami na sebe i na jiné, od nás odlišné věci. Podobně zakoušíme, že jiné, od nás odlišné věci, které přecházejí z potence do aktu, působí na nás. To plyne z pravdivosti smyslů a vědomí.¹⁵⁴

Greth se zde odvolává na naše smysly (především hmat) a vlastní vnitřní zkušenost, kterou máme, když na nás samé něco silově působí, nebo naopak, když my sami vynakládáme energii např. na posunutí jiné věci. Jeho postup argumentace je následující:

¹⁵² PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B., *Psychologie dítěte*, Praha: SPN 1970, s. 24.

¹⁵³ GRETH, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Barcelona: Herder⁸1946, s. 146-153.

¹⁵⁴ GRETH, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Barcelona: Herder⁸1946, s. 134: *Experimur nos transeundo de potentia in actum agere in nosmetipsos et in alias res, similiter experimur alias res a nobis distinctas transeundo de potentia in actum agere in nos. (Hoc) patet ex veracitate sensuum et conscientiae.*

P1. Naše vědomí nám neomylně ukazuje, že činností rozumu nebo vůle v sobě vytváříme různé skutečnosti.

P2. Stejně tak nám ukazuje, že se naše působení vztahuje i na jiné věci okolo nás, když například mechanicky působíme na okolní předměty.

P3. Tyto skutečnosti vznikající naším působením získávají své bytí od nás samotných, protože závisejí na naší činnosti, kterou vnímáme jako působení přímo při tomto procesu, nikoli až zpětně po vzniku některé nové skutečnosti.

Ca. Z této zkušenosti lze abstrahovat pojem příčiny.

Cb. Podobně abstrahujeme pojem příčiny i ze svědectví našeho vědomí, když zakoušíme působení okolních věcí na nás samé. Toto působení smyslově vnímáme a rozumem o něm můžeme uvažovat.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Srov. GREDT, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Barcelona: Herder ⁸1946, s. 144-145: *Infallibili conscientiae testimonio constat nos producere in nobis (intelligendo, volendo etc.) et in aliis rebus (tangendo, movendo, percutiendo) diversas realitates, quae esse accipiunt a nobis, dependenter a nostra actione, et clare percipimus effectum non tantu esse post actionem sed ex actione nostra; atqui qui percipit hoc, abstrahit conceptum causae tamquam conceptum, qui obiectivam realitatem habet. Ergo vere sumus causae harum realitatum, ac proinde intelligendo actionem nostram in nosmetipsos et in alias res (seu ex actione nostra immanente et transeunte) abstrahimus conceptum causae tamquam obiectivam realitatem habentem. – Similiter per testimonium conscientiae ope sensuum inferiorum, praesertim tactus, experimur res mediantibus qualitibus sensilibus agere in nos, ac proinde intelligendo hanc actionem rerum in nos abstrahimus conceptum causae tamquam conceptum qui obiectivam realitatem habet.*

Jako příklad nescholastických autorů, kteří hájí tzv. *teorii manipulovatelnosti* (*manipulability theory*) neboli *teorii působení* (*agency theory*) lze uvést např. Petera Menziese a Huwa Price. Domnívají se, že pojmy příčiny a účinku mají přímé a esenciální spojení s naší schopností intervence ve světě jako činitelé. V takovém pojetí je tedy dáno spojení vnitřního vnímání vlastního působení jako činitele a pojmů příčiny a účinku. Událost *A* je podle tohoto pojetí příčinou odlišného účinku *B* právě tehdy, když je *A* účinným prostředkem nějakého svobodného činitele, kterým je způsobena událost *B*.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Srov. MENZIES, P., PRICE, H., „Causation as a Secondary Quality“, *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 44, No. 2 (1993), s. 187-203.

7.3. Možnost vnějšího vnímání kauzality

Za přímo vnímatelnou považoval kauzalitu např. C. J. Ducasse. Podle něj je kauzalita nikoli pouze rozumem dovoditelná, ale přímo vnímatelná. Ducasse dává Humovi za pravdu v tom, že spojení příčiny a účinku skutečně není vnímatelné, nicméně nesouhlasí s Humem v jeho vágním chápání pojmu „spojení“. Pravdou je, že posloupnost není důsledek (*sequence is not eo ipso consequence*), nicméně, když se posloupnost vyskytuje za určitých specifických podmínek, pak posloupnost je *eo ipso kauzální posloupností*, a můžeme ji samotnou vnímat při vnímání antecedentu a konsekventu kauzálního vztahu.¹⁵⁷

Ducasse v této souvislosti definuje kauzalitu jako trojčlenný vztah mezi třemi konstitutivními událostmi:

1. konkrétní věcný stav *S*, ve kterém se vyskytují pouze dvě (jednoduché nebo komplexní) změny, kde
2. jedna ze změn (*C*) se objevuje v čase *T* a
3. druhá změna (*E*) se objevuje poté, co se objeví změna *C*.

Tento trojčlenný vztah není pouhým znamením kauzality, ale podle Ducasse je kauzalitou samotnou a jako takový je pozorovatelem vnímatelný. Nani L. Ranken však namítá, že Ducasse ve své argumentaci nedokázal dobře rozlišit mezi vnímáním pouhé posloupnosti a vnímáním kauzality.¹⁵⁸

¹⁵⁷ DUCASSE, C. J., „Causation: Perceivable? Or Only Inferred?“, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 26 (1965), No. 2, s. 173-179.

¹⁵⁸ RANKEN, N. L., „A Note on Ducasse's Perceivable Causation“, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 28 (1967), No. 2, s. 269-270.

Jednou z nejvýznamnějších prací dvacátého století zabývající se vnímáním kauzality je bezpochyby zásadní kniha Andre Michotta *La perception de la causalité*.¹⁵⁹ Představuje zlomovou práci zabývající se psychologickým výzkumem vnímání kauzálního působení, který má značné důsledky i pro následující filosofickou reflexi kauzality. Michotte bere jako východisko Humovu a de Biranovu teorii vnímání kauzality (tj. teorii odmítající možnost kauzální spojení vnímat, resp. pokládající vnitřní zkušenost jako jediný zdroj kauzální impresie) a experimentálně dokazuje jejich neudržitelnost. Michotte upozorňuje, že Hume neměl možnosti systematického výzkumu vnímání kauzality, a proto vycházel z obecné zkušenosti a nahodilých pozorování.¹⁶⁰ Michottova experimentální práce však ukázala, že chápání příčiny a účinku jako oddělených izolovaných dějů, které naše mysl spojuje pouze na základě zkušenosti opakování, je mylná. Podobně i teorie de Biranova je nepřesná, protože ideji příčinnosti nezískáváme pouze vnitřní zkušeností, jak prokázala Michottova experimentální práce.¹⁶¹

Podle Michottových zjištění vedou ke kauzální impresi jakékoli dva vnímané předměty, které se určitým způsobem v určité vzájemné souvislosti pohybují, a to i v případě, že je daný jev pozorovaný pouze jedenkrát. Když uspořádání těchto

¹⁵⁹ MICHOTTE, A., *The Principle of Causality* (english transl. by T. R. Miles and E. Miles), London: Methuen & Co. 1963.

¹⁶⁰ MICHOTTE, A., *The Principle of Causality*, London: Methuen & Co. 1963, s. 256.

¹⁶¹ Michottovy experimenty a závěry diskutuje a prohlubuje např. HOUSIADAS, L., *An Exploratory Study of the Perception of Causality*, Cambridge: Cambridge University Press 1994.

dějů není přiměřené, pak kauzální imprese nevznikne ani při častém opakování takového děje.¹⁶²

Nejzřetelnějších výsledků bylo dosaženo u vjemů mechanického působení jednoho předmětu na druhý, především u efektu kulečnickových koulí, kdy jeden pohybující se předmět se nárazem do druhého předmětu zastaví, ale přitom uvede do pohybu předmět druhý, který byl do této doby v klidu (v Michottově terminologii je tento jev popisován jako *l'effet lancement*), a dále u efektu tlačení, kdy pohybující se předmět narazí do druhého předmětu, který byl až dosud v klidu, a tlačí ho před sebou (*l'effet entraînement*).

U případů kauzálního působení takových spolu souvisejících mechanických pohybů bylo bez problémů dosahováno kauzální imprese. Problémy však představovala ryze kvalitativní kauzalita, kde ke kauzálním impresím nedocházelo. Experimenty spojující mechanickou činnost a kvalitativní událost (nejčastěji týkající se zvuků nebo barev) přitom ke kauzální interpretaci vedou. Příkladem mohou být děje jako stisk zvonku následovaný zvukem zvonění, otočení startéru následované nastartováním motoru nebo cvaknutí vypínačem následované rozsvícením žárovky. Ukazuje se tedy, že naše vnímání kauzality je takřikajíc nastaveno na vnímání mechanických pohybů, které musí představovat aspoň důležitou součást pozorovaného kauzálního děje.

Vrátíme-li se k Michottovu úmyslu prověřit teorie Davida Huma a Maine de Birana, kteří vycházeli z určitého chápání naší zkušenosti s kauzálními procesy, pak lze říci, že experimentální práce psychologa prověřující tato předvědecká zkušenostní východiska Humovy a de Biranovy závěry vyvrátila.

Zde je však třeba udělat důležité rozlišení mezi filosofickým a psychologickým pojetím kauzality. Ačkoli spolu navzájem souvisí a částečně se překrývají, lze

¹⁶² WOLTER, A. B., „Efficient Causality“, in: *New Catholic Encyclopedia*, vol. 2, 2nd edition, Detroit: Gale 2003, s. 98-102.

řící, že psychologické zkoumání kauzality se soustřeďuje více na původ ideje kauzality v lidské mysli než například na metafyzickou otázku po nutnosti příčiny pro každé kontingentní jsoucno.¹⁶³ Michottovy experimenty jsou být důležitým příspěvkem pro diskusi oněch psychologických otázek spojených s kauzalitou. Ty jsou samozřejmě také filosoficky důležité, ale neřeší veškeré filosofické otázky, které před nás postavila Humova kritika.

Důležitým problémem, na který Michottova práce reaguje, je otázka původu ideje kauzality. Podle Michottových závěrů člověk může získat ideu kauzálního působení i bez opakování dvou následujících dějů. Může ji získat za vhodných podmínek i při pozorování jevu zcela ojedinělého. Lze tedy konstatovat, že Humova teorie je v tomto bodě vyvrácena díky zpřesnění jejích východisek. Ta byla vzata u Huma z běžné zkušenosti, která byla ovšem nesystematická a kriticky nereflektovaná. Michottovy závěry vedou k zásadní revizi těchto východisek díky systematickému výzkumu podmínek vedoucích ke vzniku kauzálních impresí.

¹⁶³ MILES, T. R., „Commentary“, in: MICHOTTE, A., *The Principle of Causality*, London: Methuen & Co. 1963, s. 410-415.

8. Časový vztah příčiny a účinku

8.1. Otázka možnosti zpětné kauzality

Jak bylo řečeno výše, tradiční aristotelská teorie kauzality považuje příčinu a účinek za současné, kdežto humovská teorie naopak za následné. Následnost je u Huma dokonce jedním z konstitutivních prvků kauzality. Aristotelici rozlišují mezi:

- prioritou příčiny vůči účinku v řádu závislosti a
- současností příčiny a účinku v řádu času.¹⁶⁴

Následovníci Davida Huma se od nich odlišují právě v otázce temporální priority příčiny a v tom, že kauzální vztah se týká podle nich událostí, nikoli jsoucen, jak je tomu u aristoteliků. Speciální otázkou týkající se nesimultánního pojetí kauzality je pak problematika zpětné kauzality (*backward causality*), tj. kauzální závislosti, kde účinek časově předchází svou příčinu. Taková možnost je natolik protiintuitivní, že ji různí autoři vůbec nezmiňují jako reálnou možnost, nebo ji obvykle odmítají.¹⁶⁵

V jádru této problematiky se skrývá otázka po důvodu takového uspořádání dějů, jaký máme. „Proč musí být pondělí vždycky před úterkem a ne naopak?“¹⁶⁶

¹⁶⁴ Srov. GRETT, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Barcelona: Herder 1946⁸, s. 149.

¹⁶⁵ Srov. MELLOR, D. H., *Matters of Metaphysics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 232.

¹⁶⁶ BLACK, M., „Why Cannot an Effect Precede its Cause?“, *Analysis* 17 (1955), s. 49-58.

„Proč musí být hrom zaznít po zablesknutí a ne naopak?“ „Proč předchází příčina účinek a ne naopak?“ Tento typ otázek stojí v pozadí teorie zpětné kauzality. Je přitom zřejmé, že výše zmíněné otázky se radikálně liší. V prvním případě se jedná o pořadí určitých jmen daných prvním dni v týdnu a druhému dni v týdnu. Toto pojmenování je samozřejmě arbitrární a je věcí dohody. Můžeme nazvat první den týdny úterý a druhý pondělí, ale na realitě se tím nic nezmění. Druhý příklad je ale odlišný. Jedná se o dva děje, které jsou vzájemně provázané a ne pouze o otázku přidělování vlastních jmen. Třetí případ už se ptá přímo po vztahu dvou dějů, které jsou navzájem kauzálně vztaženy.

Koncepci zpětné kauzality lze ilustrovat následujícím způsobem. Mějme dva děje, A a B , kde platí, že děj A probíhá dřív než děj B . Uvážíme-li teoretický případ zpětné kauzality, pak vycházíme z pravidelné následnosti dvou dějů, kdy děj A je vždy následován dějem B , kde děj B je příčinou děje A . Tato situace znamená, že kdykoli pozorujeme děj A , můžeme s jistotou očekávat děj B , protože jestliže pozorujeme účinek, musí zde být i příčina.

Zde je ovšem možné předložit námitku. Uvedená věta „kdykoli pozorujeme děj A , můžeme s jistotou očekávat děj B “ platí tehdy, uvažujeme-li příčinu jako nutnou podmínku pro účinek. V případě, že by příčina byla dostačující, ale nikoli nutnou podmínkou účinku, by daná věta již platit nemusela. Déšť je například dostačující, ale nikoli nutnou podmínkou mokré silnice. Ta může být stejně mokrá například po průjezdu kropícího vozu. Vrátime-li se k výše uvedenému tvrzení, pak by tato námitka platila, kdybychom pod písmenem B rozuměli jeden určitý přesně definovaný děj. Chápeme-li ale větu „kdykoli pozorujeme děj A , můžeme s jistotou očekávat děj B “ jako obecné vyjádření, kde se písmenem B označuje příčina děje A obecně a nikoli jedna konkrétní příčina ze všech možných příčin děje A , pak námitka výše uvedené tvrzení nepostihuje.

Vrátime-li se k pravidelné následnosti dějů A a B , pak tato časová posloupnost $A \rightarrow B$ může být interpretována jako kauzální posloupnost $A \rightarrow B$. Aby bylo možné chápat časovou posloupnost $A \rightarrow B$ jako kauzální posloupnost $B \rightarrow A$, je třeba

hledat nějaký důvod, který by odůvodnil kauzální vztah jdoucí opačným směrem než jde čas. Jinými slovy jde o otázku, jak od sebe rozlišit příčinu a účinek u dějů, které považujeme za kauzálně provázané.

V případě simultánních kauzálně přímo provázaných dějů i v případě příčiny a účinku, které jsou časově vzdálené, tzn. když se nejedná o bezprostřední kauzální závislost, ale o kauzalitu zprostředkovanou, lze konstatovat, že příčina je ten ze dvou dějů, který lze vysvětlit bez odkazu na děj druhý. Jestliže je totiž příčina něco, co odpovídá na otázku „Proč?“, pak to, k čemu odkazuje odpověď na tuto otázku, musí být příčinou děje druhého, který je odpovědí na danou otázku vysvětlen. Důležité je především to, že příčina je na rozdíl od účinku působící.¹⁶⁷

Samotná časová priorita zde pro vystižení kauzality nepostačuje. Priorita je pojem, který není nutně spojen s časem. J. L. Mackie například rozlišuje trojí prioritu:¹⁶⁸

- časová priorita
- kauzální priorita – vztah mezi tím, co je pevně dáno, a tím, co je nerozhodnuto, jinak řečeno jde o vztah mezi daností, a tím, co z této danosti vyplývá.
- priorita s ohledem na rozptýlení řádu – vztah mezi situací s větším uspořádáním (tj. nižší entropií) a stavem s menším uspořádáním (tj. vyšší entropií).

¹⁶⁷ FLEW, A., „Causal Disorder Again”, *Analysis* 17 (1956-57), s. 81-86.

¹⁶⁸ MACKIE, J. L., „The Direction of Causation“, *The Philosophical Review*, Vol. 75, No. 4 (1966), s. 441-466.

Jak je vidět, Mackie nepokládá časovou prioritu za totožnou s prioritou kauzální, a přestože se podle něj za normálních okolností časová priorita pojí s prioritou kauzální, samotná časová priorita ještě kauzální prioritu neimplikuje.

Obvykle počítáme s kauzálním směrem dřívější (A) \rightarrow pozdější (B), tedy se směrem kauzality shodným se směrem času. Naše zkušenost nás k tomu zřetelně vede a existují pro to i dobré důvody teoretické. V případě participačního pojetí kauzality, kde se kauzální působení vysvětluje jako sdělování bytí příčiny směrem k účinku, jde přímo o spor. Jestliže něco není, nemůže to sdělovat své bytí. V případě kondicionálního pojetí kauzality, kde je příčina nějakým typem podmínky účinku, můžeme zase při zpětné kauzalitě dojít k případu, kdy A (účinek) již nastal, ale je přitom čas a možnost zabránit pozdějšímu ději B , který má být jeho příčinou.¹⁶⁹

V této souvislosti se jako možná námitka jeví poukaz na nějaký přírodní zákon vyjadřující vztah mezi několika veličinami. Jako příklad lze uvést stavovou rovnici plynu mezi tlakem (p), objemem (V), teplotou (T) a látkovým množstvím (n), kde R je termodynamická konstanta:

$$pV = nRT$$

Z tohoto vztahu je zřejmé, že změna tlaku vyvolá změnu teploty, stejně jako i naopak. „Působením“, které má charakterizovat příčinu, může být stejně dobře změna levé strany rovnice, stejně jako změna strany pravé. V takových případech však nejde o popis jediné kauzální závislosti. Daný zákon totiž popisuje jedinou obecnou matematickou formulací několik možných kauzálních vztahů. Každý konkrétní proces, o který v reálném světě jde, má určitý směr kauzality, kdy můžeme (aspoň teoreticky) rozlišit příčinu a účinek. Jinak řečeno, záleží na tom, co změnu veličin vyvolá, co je dáno jako východisko, které vede ke změně

¹⁶⁹ DUMMETT, A. E., FLEW, A., „Symposium ‘Can an Effect Precede its Cause?’”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. Vol. 28 (1954), s. 27-62 (Dummett).

ostatních veličin. Děj, který je vyvolán změnou tlaku, je proto zcela jiným případem kauzálního působení než děj vyvolaný změnou teploty apod.¹⁷⁰

Podívejme se na některé hypotetické situace odpovídající zpětné kauzalitě. Max Black uvádí následující možnost zpětné kauzality. Předpokládejme, že zhypnotizujeme člověka, a ten v tomto stavu předpoví výsledek hodu mincí. Poté mincí hodíme a výsledek bude přesně odpovídat předpovědi zhypnotizovaného člověka. Tato správnost předpovědi bude navíc ověřena mnohanásobným opakováním tohoto experimentu. Lze to pokládat za případ zpětné kauzality? Můžeme tuto hypotetickou situaci chápat jako příčinný děj, kde hod mincí zpětně determinuje odpověď hypnotizovaného? Black na tuto otázku odpovídá záporně. Nabízí se celá řada možností, které neruší prioritu příčiny:¹⁷¹

1. Zhypnotizovaný může mít komplice, o kterém nevíme, a který nějakým trikem „zařídí“, že padne „panna“ nebo „orel“ v souladu s předpovědí.
2. Odpověď hypnotizovaného i hod mincí mohou být oba dva účinkem nějaké nám skryté příčiny, která oba tyto děje předchází.
3. Odpověď hypnotizovaného může mít svou předcházející příčinu X a hod mincí svou vlastní předcházející příčinu Y . Obě tyto příčiny X a Y jsou přitom navzájem kauzálně nezávislé. V takovém případě by korelace odpovědi a hodu byla pouhou náhodou, vysoce nepravděpodobnou, ale možnou.

¹⁷⁰ MACKIE, J. L., „The Direction of Causation“, *The Philosophical Review*, Vol. 75, No. 4 (1966), s. 441-466.

¹⁷¹ BLACK, M., „Why Cannot an Effect Precede its Cause?“, *Analysis* 17 (1955), s. 49-58.

Připusťme, že první vysvětlení můžeme vyloučit vlastní opatrností. Druhé vysvětlení je problematické, protože pokud by odpověď i hod mincí byly vázány na společnou příčinu, a nemohlo by tedy dojít k situaci, že by došlo pouze k odpovědi nebo pouze k hodu, což je ale v realitě možné. Odpovědět poukazem na náhodu (třetí možnost) je ovšem možné vždy, ačkoli je taková náhoda někdy téměř neuvěřitelná.

Je možné odmítnout zpětnou kauzalitu proto, že nám výše popsany pokus s házením mince umožňuje manipulovat situací v čase mezi predikcí a hodem? Může totiž dojít k odpovědi hypnotizovaného (která by v případě zpětné kauzality měla být účinkem) a poté k zabránění hodu mincí (která by v takovém případě měla být příčinou). Dostáváme se tak k možnosti účinku bez příčiny a tedy i k vyvrácení vysvětlení daného jevu zpětnou kauzalitou. Max Black se o takovou argumentaci pokouší.

Za popsanych okolnosti můžeme počkat, dokud se nestane A (tj. odpověď hypnotizovaného) a poté zabránit T (tj. hodu mincí). Předpokládáme totiž, že příčiny T (způsob hodu, proudění vzduchu v místnosti apod.) jsou kauzálně nezávislé na A. Když se tedy stane A, je v naší moci zabránit tomu, aby se stalo T, jednoduše tím, že nehodíme mincí.¹⁷²

Taková argumentace však neplatí. Jestliže je odpověď hypnotizovaného účinkem a následující výsledek hodu mincí jeho příčinou, je pravdou, že výsledek hodu mincí je nahodilá událost a není nijak nutné, aby byl proveden, ani aby padl určitý výsledek. Na druhé straně, jestliže předpokládáme hypotézu skutečného

¹⁷² BLACK, M., „Why Cannot an Effect Precede its Cause?“, *Analysis* 17 (1955), s. 49-58: *In the circumstances described, we can wait until A has happened and then prevent T. For we assumed that the causes of T (the way the penny was thrown, the air currents in the room, and so on) were causally independent of A. So, A having occurred, it is within our power to prevent T's occurring – by simply not tossing a coin.*

vidění budoucnosti, pak je zřejmé, že by měl hypnotizovaný vidět to, co se skutečně stane. Jeho předpověď je v intencích zpětné kauzality vynucována pozdější událostí, nikoli naopak. Výše zmíněná úvaha o možné manipulaci s hodem mincí poté, co byla vyslovena předpověď, může být návodem k empirickému testu dané situace, ale nikoli sama o sobě argumentem a priori vylučujícím možnost zpětné kauzality. Pokud je totiž zpětná kauzalita možná, vůbec by neměla existovat možnost, aby k podobné manipulaci s výsledkem v mezičase mezi předpovědí a hodem mincí došlo.

Řada filosofů však uvádí příklady z moderní fyziky, které podle všeho na možnost zpětné kauzality ukazují. Příkladem může být John Earman¹⁷³ argumentující Lorentz-Diracovou rovnicí pohybu. Tato diferenciální rovnice třetího řádu (zahrnující čas) se za určitých podmínek změnila na rovnici druhého řádu, podle níž je zrychlení nabitě částice v čase τ_0 rovno integrálu „účinné síly“ působící v čase $\tau \geq \tau_0$ a výsledkem je rovnice predikující „před-zrychlení“. To znamená, že působení síly na částici v čase τ vede ke zrychlení částice před τ . Takový výsledek samozřejmě ukazuje na reálnou možnost zpětné kauzality.

Argumentace tohoto typu samozřejmě zcela závisí na konkrétní fyzikální teorii a její povaze, což je velmi náročné interdisciplinární téma, které přesahuje rámec této práce. Krátce řečeno, záleží na tom, jestli má daná přírodovědná teorie charakter teorie deskriptivní nebo instrumentální. V případě instrumentální teorie se nejedná o vysvětlení reality, ale o nalezení modelu umožňujícího predikci a výpočty. Pak taková teorie samozřejmě nemá zásadní ontologický dopad, který má potvrzená teorie deskriptivní.

¹⁷³ EARMAN, J., „Causation: A Matter of Life and Death“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 73, No. 1 (1976), s. 5-25.

8.2. *Teorie kvazikauzálního vysvětlení dřívějších jevů pozdějšími*

A. E. Dummett zpětnou kauzalitu v pravém slova smyslu odmítl. Děje vysvětlujeme pomocí dějů současných nebo předcházejících. Co když ale dojde k výjimce z pravidla, že děj, který vysvětluje děj druhý, je děj předcházející vysvětlovaný děj? Dummett takový případ nepokládá za nemožný, ale neuznává ho jako kauzalitu v pravém slova smyslu. K té je potřeba znát i mechanismus kauzálního působení, což v případě vysvětlení dřívějšího děje dějem pozdějším podle všeho není možné. Přichází proto s pojetím tzv. „kvazi-kauzálního vysvětlení“, ¹⁷⁴ které následně vzbudilo velké diskuse. Reakce na Dummettovu teorii přitom byly převážně odmítavé.

Dummett uvádí tři podmínky, které musí být splněny, aby bylo možné smysluplně mluvit o kvazikauzálním vysvětlení dřívějšího *A* pomocí pozdějšího *B*.

1. Dřívější děj (*A*), který má být vysvětlen pomocí pozdějšího děje (*B*), nemůže být rozumným způsobem vysvětlen pomocí nějakého děje předcházejícího nebo současného.
2. Nesmí existovat možnost pokládat dřívější děj (*A*) za příčinu děje pozdějšího (*B*)
3. Musí existovat nějaké rozumné kauzální vysvětlení pozdějšího děje (*B*), které se však nijak nevztahuje k dřívějšímu ději (*A*).

Dummett uvádí příklady kvazikauzality, které jsou však velmi diskutabilní. Jedná se například o argument spáče a budíku: Mějme člověka, který se pravidelně

¹⁷⁴ DUMMETT, A. E., FLEW, A., „Symposium ‘Can an Effect Precede its Cause?’”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. Vol. 28 (1954), s. 27-62 (Dummett).

probouzí tři minuty před zvoněním budíku. Tento člověk jde přitom často spát aniž by věděl, zda je budík natažený a na kolik hodin. Kdykoli má budík poruchu, pak dotyčný zaspí. Jedno ráno, kdy budík předchozího večera nebyl natažen, někdo budík natáhne. Spáče se probudí přesně tři minuty před zvoněním takto dodatečně a bez jeho vědomí nataženého budíku. Dummett se domnívá, že takový případ by ospravedlňoval kvazikauzální vysvětlení, protože svádět vše na prostou náhodu je příliš nepravděpodobné. Na rozdíl od Dummetta se domníváme, že tato argumentace není příliš přesvědčivá. Daný příklad je velmi vykonstruovaný a je otázka, nakolik je v reálném světě možný. Pravděpodobně ano, protože v dané situaci není žádný explicitní rozpor. Míra pravděpodobnosti takového děje však bude velmi malá, ale nikoli nulová. Tomu koneckonců odpovídá i to, že s tak masivní shodou okolností se nesetkáváme příliš často. Pokud k ní ale dojde, není namístě mluvit o nemožnosti s poukazem na téměř zanedbatelné procento pravděpodobnosti. Z hlediska sázejícího v loterii je jistě pravděpodobnost nejvyšší výhry téměř zanedbatelná. Víme ale, že tu a tam někdo nejvyšší výhru získá. Z pohledu takového vítěze pak nelze říci, že došlo k nemožnosti, protože pravděpodobnost výhry se blížila nule. Richard Feynmann uvádí v jiné souvislosti podobný argument:

Počítat pravděpodobnost něčeho po tom, co se to stalo, nemá smysl. (...) Uvedu vám příklad: tenhle večer jsem zpozoroval cosi nanejvýš mimořádného – když jsem jel na tuto přednášku, uviděl jsem auto s poznávací značkou ANZ 912. Vypočítejte mi, prosím, pravděpodobnost, že ze všech značek, co jich je ve státě Washington, uvidím zrovna ANZ 912. To je směšný nápad.¹⁷⁵

Další Dummettův argument představuje následující situaci: Někdo zjistí, že když před otevřením poštou došlé obálky řekne slovo „cvak“, nikdy tam není složenko, kterou je třeba zaplatit. Po tomto objevu si dotyčný dá dobrý pozor,

¹⁷⁵ FEYNMAN, R. P., *O smyslu bytí*, Praha: Aurora 2000, s. 87-88.

aby při otevírání obálek vždy pronesl slovo „cvak“ a opravdu nikdy nedostává složenky. Dummett netvrdí, že by slovo „cvak“ proměnilo složenku na pouhý dopis nebo reklamu, ale že ono slovo zabrání komukoli, aby den nebo dva přetím poslal na jeho adresu složenku. Podobně odmítá nařčení z pověřčivosti, protože by mohl být nařčen z pověřčivosti kdokoli, kdo bere vážně jakékoli kauzální vysvětlení. „Nic nemůže změnit skutečnost“, říká Dummett, „že kdyby měl mít někdo silné důvody pro přesvědčení o podobné pravidelnosti a neměl by pro ni žádné alternativní (kauzální) vysvětlení, pak by bylo zcela racionální se na tuto pravidelnost spolehnout a využívat ji.“

Není pochyb, že každý soudný člověk by něco takového využil, nicméně zůstává otázka, zda by kvazikauzální vysvětlení bylo racionální. Celý Dummettův koncept kvazikauzality je založen na induktivním hromadění pravidelností a sám Dummett připouští, že dost dobře není možné zjistit mechanismus kvazikauzálního působení.¹⁷⁶ Pokud by k dané situaci budíku nebo obálky bez složenek došlo, byla by to zajisté překvapující pravidelnost, nicméně vysvětlení pomocí kvazikauzality je v podstatě bezcenné.

Na Dummettovy příklady reaguje Max Black rozborem, který končí následující vtipnou analogií:

Jestliže moje vyslovení slova „cvak“ je dostatečným důvodem nepřítomnosti složenky v obálce, pak to znamená, že nemůžu toto slovo vyslovit, pokud v obálce složenka je. Jestliže se tedy pokusím říci „cvak“, nemůžu udělat žádnou škodu. Předpokládat, že má slova něco změnit, je však absurdní. Bylo by to rozumné asi tak, jako předpoklad, že člověk, který jí omeletu způsobuje, že slepice snesla vajíčka. Zajisté přece nemohu jíst omeletu, pokud slepice nesnesla vajíčka. Ani velmi odvážný myslitel by asi

¹⁷⁶ DUMMETT, A. E., FLEW, A., „Symposium ‘Can an Effect Precede its Cause?’”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. Vol. 28 (1954), s. 27-62 (Flew).

*neradil snědení omelet jako způsob jak přimět slepice, aby předtím snesly vajíčka. Zde je zřetelně vidět absurdita časově pozdější příčiny.*¹⁷⁷

Tento Blackův vtipný příklad však naráží na jeden problém.¹⁷⁸ Obrací se proti zpětné kauzalitě v silném slova smyslu, ale nedotýká s Dummettovy koncepcí kvazikauzality. Dummett totiž podmiňuje kvazikauzální vysvětlení několika podmínkami, které Blackem uváděný případ se slepicemi, vejci a omeletami naprosto vylučují jako možný případ kvazikauzality. Podle Dummetta totiž dřívější děj (v tomto případě snášení vajec), který má být vysvětlen pomocí pozdějšího děje (v tomto případě jedení omelet), nemá být rozumným způsobem vysvětlitelný pomocí nějakého děje předcházejícího nebo současného. To však možné dost dobře je a ornitolog nebo každá vesnická hospodyně by to dokázala jistě skvěle vyložit. Podle Dummetta dále nesmí existovat možnost pokládat dřívější děj (snášení vajec) za příčinu děje pozdějšího (jedení omelet). Kauzální spojení těchto dvou jevů je ale nabíledni. A konečně, podle Dummetta musí existovat nějaké rozumné kauzální vysvětlení pozdějšího děje (jedení omelet), které se však nijak nevztahuje k dřívějšímu ději (snášení vajec). Což je také dosti problematické.

¹⁷⁷ Srov. BLACK, M., „Why Cannot an Effect Precede its Cause?“, *Analysis* 17 (1955), s. 49-58: *If my saying 'click' is a sufficient condition for no bill to be in the envelope, I cannot say that word unless there is no bill there. So, if I want to try to say the word, no harm will be done. But to suppose that what I say makes any difference is absurd. It would be as reasonable to suppose that the man who eats the omelette makes the hen lay the eggs; for certainly I cannot eat the omelette unless the eggs have been laid. Now even the most daring thinker would hardly recommend the consumption of omelettes as a way of inducing hens to have laid their eggs. Indeed, in this form of words, the absurdity of post-dating causes is flagrant.*

¹⁷⁸ FLEW, A., „Effect Before their Causes? – Addenda and Corrigenda“, *Analysis* 17 (1956-57), s. 104-110.

Vrátíme-li se ale k Dummettovým příkladům kvazikauzality, je otázkou zda jsou jím popisované situace vůbec reálné. Dummettova koncepce kvazikauzality totiž není reakcí na pozorovaný výskyt překvapujících a běžnými prostředky nevysvětlitelných pravidelností, ale a priori vytyčená teorie, pro níž autor konstruuje poněkud bizarní a extrémně nepravděpodobné příklady k jejímu ospravedlnění. Protiintuitivní koncepce kvazikauzality se zde obhájí případem hraničícím s nemožností. Pokud nastat může, tak bude jeho statistická pravděpodobnost natolik mizivá, že vysvětlení shodou okolností bude vždy racionálnější a přijatelnější než prostřednictvím kvazikauzality.

Pokud bychom chtěli kvazikauzalitu experimentálně ověřit, museli bychom pozorovat dřívější děj A nevysvětlitelný jiným způsobem než jako účinek pozdějšího děje B a dříve než se B stane, tj. v době, kdy již nastalo A a je očekáváno, že se vzápětí stane i jeho kvazipříčina B , se snažit ději B zabránit.¹⁷⁹ Takové ověření je však možné pouze v případě, že příčina je chápána jako nutná podmínka účinku a nikoli jako dostačující podmínka. Pokud by příčina byla pouze dostačující podmínkou účinku, nedokazovalo by vyřazení takové příčiny nic, protože by bylo možné předpokládat působení příčiny jiné. Smysluplným experimentem by však bylo nalezení B bez objevení se předcházejícího děje A . Pokud by pozdější děj B měl být Dummettovou kvazipříčinou předcházejícího děje A , pak by situace $B \ \& \ \sim A$ kvazikauzální vysvětlení vztahu B a A spolehlivě eliminovala jak v případě příčiny definované jako dostačující podmínka (jak ji chápe Dummett), tak v případě příčiny definované jako podmínka nutná (jak ji nacházíme u Flewa).¹⁸⁰

¹⁷⁹ DUMMETT, A. E., FLEW, A., „Symposium ‘Can an Effect Precede its Cause?’”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. Vol. 28 (1954), s. 27-62 (Flew).

¹⁸⁰ PEARS, D. F., „The Priority of Causes“, *Analysis* 17 (1956-1957), s. 54-63; FLEW, A., „Causal Disorder Again“, *Analysis* 17 (1956-57), s. 81-86.

8.3. *Následná a simultánní kauzalita*

Z výše zmíněné charakteristiky příčinnosti v aristotelském a humovském myšlení je zjevný jeden z důležitých rozdílů mezi těmito myšlenkovými proudy. Jedná se o časový vztah příčiny a účinku. V aristotelském pojetí jsou (aktuální) příčina a účinek chápány jako současné, kdežto v humovském pojetí jako sukcesivní.

Na první pohled se může zdát přijatelnější pozice Humova.¹⁸¹ Jestliže jedna událost způsobuje druhou, pak na sebe podle Huma časově navazují a na časové ose se v jistém bodě dotýkají. Událost kopnutí do míče je bezprostředně následována událostí pohybu míče. Každý z těchto dvou dějů zaujímá určitý časový úsek a tyto dva úseky na sebe bezprostředně navazují. Těžko si lze představit, že by se mezi těmito dvěma událostmi vyskytovala nějaká časová mezera. Jinými slovy jde o časovou následnost a zároveň styčnost příčiny a účinku. Obě tyto charakteristiky jsou stěžejními rysy Humovy definice příčiny. Takové pojetí se zdá být dostatečně v souladu s naší zkušeností. Tuto koncepci však zpochybnil svými námitkami Bertrand Russell.¹⁸² Podle něj je samotná styčnost následných událostí v čase problematická a není udržitelná. Jak bylo řečeno výše, Russell v této souvislosti výrazně zpochybnil kauzalitu jako takovou.

Russellovu argumentaci je možné představit následujícím způsobem: V úvaze o kauzalitě jde o styčnost dvou událostí. Události mohou být z časového hlediska trojího typu.

- události okamžité (události bez trvání zaujímající v čase pouze určitý bod)

¹⁸¹ HAUSMAN, D. M., „Causation and Experimentation“, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 23, No. 2, April 1986, s. 143-153.

¹⁸² RUSSELL, B., „On the Notion of Cause“, in: RUSSELL, B., *Mysticism and Logic*, Melbourne-London-Baltimore: Penguin Books 1953, s. 171-196.

- události statické (události, které trvají v čase, jsou časově omezené, ale nedochází při nich k žádné změně)
- události dynamické (události, které trvají v čase, jsou časově omezené a dochází při nich k nějaké změně)

Každá z těchto možností je ovšem co do styčnosti událostí problematická. Pokud jde o události okamžité, jsou to události časově bezrozměrné. Zaujmají tedy na časové ose nikoli úsek, ale bod. Dva body na přímce jsou ale buď totožné nebo je mezi nimi nějaký úsek. Příčina a účinek brané jako okamžité události tedy nemohou být různými událostmi, které jsou navzájem styčné.

Druhou možností jsou statické události, tedy události, které trvají určitý časový úsek, ale nedochází při nich k žádné změně. Takové dvě události, které po sobě následují jako příčina a účinek však představují dost dobře nepochopitelný jev. Příčina existuje po určitý čas beze změny a poté se skokově a bezdůvodně objeví účinek. Takto chápaná kauzalita, kdy se příčina objeví v čase t_1 a beze změny trvá až do času t_2 , kdy dojde k objevení se příčiny, však dluží vysvětlení, proč došlo k objevení se účinku zrovna v čase t_2 a ne někdy jindy v intervalu $\langle t_1, t_2 \rangle$. To si uvědomoval i Hume:

*Předmět existující v nějakém čase ve své plné dokonalosti bez toho, že by něco působil, není jedinou příčinou, ale je podporován nějakým dalším principem, který ho vyvádí ze stavu nečinnosti a nutí ho působit...*¹⁸³

Dynamická událost představuje měnící se děj, tedy sled určitých stavů, které lze označit jako $C_1, C_2 \dots C_n$. Pak bude ale příčinou účinku pouze poslední z těchto

¹⁸³ HUME, D. *Treatise*, I, 2, 3, 2: *An object, which exists for any time in its full perfection without producing another, is not its sole cause, but is assisted by some other principle, which pushes it from its state of inactivity, and makes it exert energy...*

stavů, tedy C_n . Předchozí stavy $C_1, C_2 \dots C_{n-1}$ totiž nejsou ve vztahu styčnosti s účinkem. C_n pak může být buď statická nebo dynamická událost. Pokud je statická, dostáváme se do problému popsaného výše. Pokud je dynamická, můžeme ji rozdělit opět na řadu stavů, tedy parciálních událostí, z nichž pouze poslední je styčná s účinkem. Dostaneme se ovšem do stejného problému jako v předchozím případě a tak lze pokračovat až do nekonečna.

Žádná z možných koncepcí události tedy nedovoluje uznat za rozumnou podmínku styčnosti příčiny a účinku. Russellova námitka se tedy zdá být přesvědčivá. David David Kline¹⁸⁴ však ukazuje, že Humova pozice v *Treatise* Russellově námitce odolává, protože zastává jiný pohled na čas než Russell. Russell přímo vychází z pojetí časového kontinua (*time series is compact*). Hume je však na rozdíl od něj přesvědčen o diskontinuitě času.¹⁸⁵

Podle Huma nemůže být nějaká omezená kvantita do nekonečna dělitelná. Kdyby totiž byla, měla by nekonečný počet částí, což by v případě času znamenalo nekonečný počet okamžiků. Hume však nekonečný počet částí ztotožňuje s nekonečnem. Proto dochází k závěru, že konečná kvantita musí mít konečný počet částí, což ho vede k zavedení minimální kvantity. V případě času to znamená, že existují jakási minimální trvání, která už dál nejsou dělitelná. Řečeno moderním jazykem, Humovo pojetí času není analogové (spojité), ale je digitální (diskrétní).

¹⁸⁴ KLINE, A. D., „Humean Causation and the Necessity of Temporal Discontinuity“, *Mind*, Vol. 94, No. 376 (1985), s. 550-556. Kline mluví o *punctiform, static and dynamic events*.

¹⁸⁵ Srov. HUME, D., *Treatise* I, 2, 2.

Tom Beauchamp s Alexandrem Rosenbergem¹⁸⁶ pokládají tuto Humovu teorii za slabou a „obtížně srozumitelnou“. Podobně se vyjadřuje i Anthony Flew.¹⁸⁷ Zdá se, že Hume si sám nebyl v této věci příliš jistý, protože v *Enquiry* už pojednání o čase prakticky vypustil. Pravdou je, že diskontinuita času je dosti protiintuitivní teze, kterou – jak výstižně říkají Beauchamp s Rosenbergem – „filosofové téměř jednohlasně odmítají“.

Vrátíme-li se k výchozímu bodu, kterým je Russellova kritika styčnosti příčiny a účinku, pak je zřejmé, že:

- Humův přístup počítá se styčností příčiny a účinku, která je stěžejní částí regularitní teorie kauzality. Russellovým námitkám Hume vzdoruje, protože na rozdíl od něj chápe čas nespojitě. To je však problém, protože toto pojetí je většinou filosofů odmítáno jako stanovisko překonané infinitezimálním počtem.
- Russellova kritika je postavena na spojitém chápání času, ale zasahuje regularitní teorii kauzality v citlivém bodě, kterým je styčnost příčiny a účinku. Ta však představuje jeden z definičních znaků příčinného působení, jak se ukazuje i v Humem uváděných definicích příčiny.

Zachováme-li vstupní předpoklad chápání kauzality jako vztahu mezi událostmi, což je pojetí přijímané jak Humem, tak jeho následovníky, může být takto vzniklé dilema odstraněno buď zásadní obhajobou diskontinuity času nebo

¹⁸⁶ BEAUCHAMP, T. L., ROSENBERG, A., *Hume and the Problem of Causation*, New York - Oxford: Oxford University Press 1981, s. 189.

¹⁸⁷ FLEW, A., *David Hume: Philosopher of Moral Science*, Oxford: Blackwell, 1986; cit. dle NOVOTNÝ, Z., *David Hume a jeho teorie vědění*, Olomouc: Votobia 1999, s. 38-53.

nalezením alternativní teorie kauzality k regularitní teorii, která počítá se styčností jako s nutným znakem kauzálního působení. Možnost takové alternativní teorie představuje pojetí simultánní kauzality, tedy současnosti příčiny a účinku. V případě této teorie je však zapotřebí detailněji diskutovat definici příčiny a jejího působení. Této problematice se budeme věnovat níže.

Jinou možností je opuštění předpokladu, že kauzalita je vztahem mezi událostmi ve prospěch pojetí kauzality jako vztahu mezi jsoucnými. S tím souvisí i důležitá otázka možnosti simultánního výskytu příčiny a účinku, s níž Hume na rozdíl od aristoteliků nepočítal.¹⁸⁸ Je zjevné, že Hume vycházel ze zkušenosti, která před nás staví procesy a události, které trvají v čase. Zkrat, který nastal v elektrickém vedení je událost, která bezpochyby časově předcházela jiné události, totiž požáru domu. Události našeho světa ale nejsou bezčasové okamžiky. Jsou to procesy, které trvají. Naše vyjadřování samozřejmě popisuje události jako jakési kompaktní celky a časové rozpětí či procesuální charakter z pochopitelných důvodů obvykle zanedbáváme.

Ardon Lyon například upozorňuje na to, že v přirozeném jazyce používáme slov „příčina“ nebo „účinek“ jinak než v jazyce přírodovědy nebo filosofie.¹⁸⁹ Příkladem může být situace uváděná Copim, který říká, že když chce například pojišťovna zjistit příčinu požáru, ptá se na:

¹⁸⁸ Podobně jako Hume odmítá možnost simultánní kauzality i většina filosofů analytické orientace. Srov. MELLOR, D. H., *Matters of Metaphysics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 232.

¹⁸⁹ LYON, A., „Causality“, *British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 18 (1967), s. 1-20.

*událost nebo činnost, která za normálních podmínek vedla k rozdílu mezi vyskytnutím a nevyskytnutím daného jevu.*¹⁹⁰

Ve skutečnosti je často i to, co chápeme jako jedinou událost, složitým komplexem procesů a kauzálních dějů, které se částečně překrývají. Výše zmíněný příklad zkratu elektrického vedení je bezpochyby v jistém časovém úseku se odehrávající proces, v němž lze rozlišit řetězec kauzálně provázaných událostí, které nejsou okamžité, ale probíhají v jistém čase. V případě požáru je procesuální charakter v čase ještě zřetelnější. Přesný popis příčinného řetězce by proto měl být mnohem podrobnější než pouhé konstatování zkratu a požáru jakoby dvou izolovaných a okamžitých událostí.

Někteří filosofové se snaží ve své koncepci kauzality tuto skutečnost zachytit.¹⁹¹ Richard Cole například rozděluje příčiny na substanciální a spouštěcí. Lze je ilustrovat na příkladu stisknutí vypínače za následného rozsvícení žárovky. Obvykle takový děj chápeme jako příčinu (stisknutí vypínače) a účinek (rozsvícení žárovky). Na první pohled se tyto děje zdají být současné, ale ve skutečnosti je mezi nimi velmi krátký časový interval, který za běžných podmínek nejsme schopni rozpoznat. Rozsvícení žárovky po stisknutí vypínače totiž nejsou dva bezprostředně propojené děje. Existuje mezi nimi celý řetězec intermediálních dějů. Stisknutí vypínače je pak *spouštěcí příčinou*, tedy dějem, kterým se spouští kauzální řetězec se zamýšleným cílem rozsvícení žárovky.

¹⁹⁰ ...*the incident or action which, in the presence of those conditions which are ordinarily present, made the difference between the occurrence or nonoccurrence of the event*; srov. COPI, I. M., *Introduction to Logic*, Macmillan, 1953, s. 357; cit. dle LYON, A., „Causality“, *British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 18 (1967), s. 1-20.

¹⁹¹ Srov. WHITE, M. J., „Causes as Necessary Conditions: Aristotle, Alexander of Aphrodisias and J. L. Mackie“, *Canadian Journal of Philosophy*, Supplementary Volume X (New Essays on Aristotle, ed. by F. J. Pelletier, J. King-Farlow), 1984, s. 157-189.

Elektrický proud v obvodu žárovky je pak *substanciální příčinou*, tedy příčinou, která de facto působí rozžhavení vlákna žárovky. U substanciální příčiny, tedy u účinné příčiny v pravém slova smyslu je zaručena simultánnost příčinného děje s jeho účinkem.¹⁹²

V běžném vyjadřování samozřejmě není nutné popisovat celý tento řetězec dějů (mnohdy ho ani detailně nerozpoznáváme), nicméně při řešení otázky simultánnosti nebo sukcesivity příčiny a účinku je uvědomění si této složitosti nezbytné. Působení příčin a účinků v našem fyzickém světě představuje proces. Dá se proto říci, že příčiny jsou současné se svými bezprostředními účinky, ale předcházejí své účinky vzdálené.¹⁹³ Příkladem může být proces hoření plynového hořáku příčinou současného procesu ohřívání vody v hrnci (bezprostřední účinek hoření plynového hořáku), stejně jako příčinou zvlhnutí stropu párou jdoucí z hrnce (vzdálený účinek hoření plynového hořáku), ke kterému dojde bezpochyby až za nějaký čas po zapálení hořáku, někdy dokonce i až po jeho vypnutí.

Již byla několikrát zmíněna důležitost rozlišení příčin a účinků jakožto jsoucen a jakožto událostí. Richard Taylor zastává přesvědčení, že důležitým rozlišením je zde to, zda jsou příčinami substance nebo jejich stavy. Tato výchozí otázka tedy ukazuje spíše na pojetí příčin jako jsoucen. V běžné řeči se velmi často vyjadřujeme tak, jako by příčina a účinek byly substance. To pak vede k představě časové následnosti příčiny a účinku. Zde je ale namísto rozlišit mezi bytím a stáváním se. Příčinné působení je aktuální právě po tu dobu, kdy se něco

¹⁹² COLE, R., „Causality and Sufficient Reason“, *The Review of Metaphysics*, vol. 28, No. 1 (1974), s. 3-23.

¹⁹³ DUMMETT, A. E., FLEW, A., „Symposium ‘Can an Effect Precede its Cause?’“, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. Vol. 28 (1954), s. 27-62 (Dummett).

děje, kdy dochází ke změně nějakého stavu. V tomto pohledu pak současnost příčiny a účinku není nijak vzdálena našemu myšlení a vyjadřování.

Začínáme s normálními předměty nebo věcmi, tj. se substancí (cihlou, oknem, kolem nebo hřebíkem), a odlišujeme ji od jejích stavů (její tvrdosti, červenosti, pohybu, přesného tvaru, teploty apod.). Změna nějaké substance je její přechod z jednoho stavu do jiného – stává se měkkou, pomalou, chladnou, zelenou, stabilní nebo cokoli jiného. Příčiny jsou vždy stavy nebo spíše změny, podobně jako jejich účinky, tj. určité změny stavu zapříčiňují jiné změny, a v některých případech jsou zase určité trvalé stavy příčinami trvání stavů jiných. Vztah příčina-účinek je proto vztahem mezi změnami stavu, případně trvání stavu, a pouze nepřímo jde o vztah mezi samotnými substancemi, jimž tyto stavy náležejí.¹⁹⁴

Aristotelický pohled na tento problém je poněkud odlišný, ale přesto v zásadě bližší než pojetí příčin jako událostí. Podle aristoteliků jsou totiž příčinami substance prostřednictvím svých akcidentů. Nejedná se tedy o příčiny jakožto akcidenty, které pouze nepřímo poukazují na substance, ale o substance, které působí prostřednictvím akcidentů.

¹⁹⁴ TAYLOR, R., *Metaphysics*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1992, s. 90: *We begin with an ordinary object or thing; that is with a substance – a brick, window, tire, or nail – and distinguish it from its states – the state of being hard, red, in motion, sharp, warm, and so forth. A change of any substance is its transition from one state to another – it becomes soft, dull, cold, green, stationary, or whatever. Causes are always states or, more typically, changes, and so likewise are effects; that is, certain changes of state cause certain others, and in some cases certain persisting states are the causes of the persistence of certain others. The cause-and-effect relationship, therefore, is a relationship between changes of state or, sometimes, persistence of state, and only indirectly is it a relationship between the substances themselves to which those states belong.*

Podle toho lze i klasifikovat různé případy kauzality. Vyjdeme-li z aristotelské kategorizace čtyř základních typů změny, lze každé z těchto změn přiřadit jistý typ kauzality. Jedná se o:

1. substanciální změnu (vznik – zánik)
2. akcidentální změnu
 - a) kvality (alterace)
 - b) kvantity (růst – zmenšování)
 - c) místa (místní pohyb)

Skoková okamžitá změna očividně přichází v úvahu pouze v prvním případě. U akcidentálních změn se jedná o sukcesivní entity, které jsou vymezeny mj. časovými hranicemi. Jestliže se tedy příčina a účinek chápou jako jsoucna, pak to neznamená bez dalšího prostě „věci“, tj. hmotné předměty“. Často se jedná o akcidenty, tedy to, co daná substance „má“. Akcidentální změny jsou pak obvykle procesuálními změnami. Pojetí příčiny a účinku jako jsoucen se tedy v žádném případě nesnaží přetvořit realitu ve statický obraz. V normálním případě dochází i v případě substanciálních změn, které jsou ze své povahy náhlé, skokové, k předcházejícímu přípravnému pohybu akcidentálnímu (zahříváním papíru, tedy změnou jednoho z akcidentů, dochází postupně k takovým akcidentálním změnám, které vyústí ve změnu substanciální, tedy zánik papíru).

Jak bylo ukázáno, přesvědčení o simultánní kauzalitě ve dvacátém století nezastávají pouze novotomisté. Najdeme ji i u autorů zaměřených naprosto odlišným způsobem. Vraťme se být opět k argumentaci Richarda Taylora. Vychází ze zřejmého příkladu, kdy pohyb jednoho předmětu způsobuje pohyb předmětu druhého. „Táhnoucí“ a „táhnutý“, tedy příčinný objekt a zapříčiněný

objekt jsou nutně současné. Jakmile totiž „táhnoucí“ přestane působit, tedy táhnout, přestane být v témž okamžiku druhý objekt „táhnutým“. Aktuální příčina je tedy současná s aktuálním účinkem. Podobně je to i v Taylorově příkladu s rukou, která píše tužkou.

Uvažme ... lokomotivu táhnoucí vagón (...) Oba předměty jsou v pohybu (...) Je zde však nějaká časová mezera mezi pohybem jednoho a pohybem druhého? Je jasné, že není. Pohybují se společně a v žádném slova smyslu není pohyb jednoho následován pohybem druhého.

Uvažme vztah mezi něčí rukou a tužkou, kterou drží, když píše... Je jasné, že pohyb tužky je zapříčiněn pohybem ruky. Oba pohyby jsou současné.¹⁹⁵

Podobně Douglas Gaskin uvádí mezi jinými příklad s baterií, reostatem a voltmetrem, kde změna odporu okamžitě vyvolává změnu výchylky ručičky voltmetru. Tento příklad je již poněkud méně didaktický, protože na rozdíl od lokomotivy s vagónem v tomto případě nejde o přímý mechanický kontakt, ale o mnohanásobně zprostředkované působení.

Proud z baterie prochází reostatem. K tomu máme připojený voltmetr, který měří změnu napětí na baterii. (...) Otočíme reostatem a voltmetr okamžitě

¹⁹⁵ TAYLOR, R., *Action and Purpose*, Engelwood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1966, s. 35; cit. dle KLINE, A. D., „Are There Cases of Simultaneous Causation?“, *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, (1980), Vol. 1, s. 292-301: *Consider ... a locomotive that is pulling a caboose (...) Both objects are in motion (...) But is there any temporal gap between the motion of one and the motion of other? Clearly there is not. They move together, and in no sense is the motion of one temporally followed by the motion of the other. (...) Consider the relationship between one's hand and a pencil he is holding while writing (...) It is surely true ... that the motion of the pencil is caused by the motion of the hand. (...) Both motions are contemporaneous.*

*ukáže vzrůst napětí. Když se někdo zeptá, co způsobilo vzrůst napětí, odpovíme, že vzrůst odporu v obvodu. Ani zde nebyl účinek něco, co by následovalo po příčině, ale něco současného.*¹⁹⁶

Přestože podobné příklady vypadají velmi přesvědčivě a prakticky nenapadnutelně, David Kline ukazuje, že napadnutelné jsou.¹⁹⁷ Připouští, že se v těchto případech jedná o kauzální vztahy, ale namítá, že současnost uváděných dějů je pouze zdánlivá. Podle něj se ve skutečnosti jedná o jevy, které probíhají v různých časech. Příčina a účinek jsou v těchto případech prostorově oddělené předměty. To je naprosto nutná apriorní podmínka, aby bylo možné mluvit o dvou různých předmětech, tzn. aby bylo vůbec možné odlišit příčinu a účinek. Ze speciální teorie relativity však vyplývá, že různé objekty nemají stejný čas. V podmínkách našeho běžného světa a v rychlostech pro nás obvyklých, je tento rozdíl samozřejmě nepozorovatelný, nicméně zde je. Nelze tedy oba děje pokládat za současné.

Domníváme se, že tato Klineova námitka neplatí. Na celé kauzální působení jednoho předmětu na druhý lze nahlížet z hlediska předmětu, který působí jako příčina, nebo z hlediska předmětu, který je jím pohybován jako účinek. V obou případech je podle našeho soudu současnost příčinného děje a účinkového děje zaručena. Není možné srovnávat jeden děj braný z hlediska jedné vztažné soustavy s druhým dějem braným z hlediska jiné vztažné soustavy. Vagón je tudíž pohybován ve stejné čase, jako je lokomotiva pohybující, ať už se na celý kauzální děj díváme z hlediska lokomotivy nebo vagónu.

¹⁹⁶ GASKIN, D., „Causation and Recipes“, *Mind*, Vol. 64 (1955), s. 479-487; cit. dle KLINE, A. D., „Are There Cases of Simultaneous Causation?“, *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, (1980), Vol. 1, s. 292-301.

¹⁹⁷ KLINE, A. D., „Are There Cases of Simultaneous Causation?“, *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, (1980), Vol. 1, s. 292-301.

Velmi zajímavou argumentací, která se týká otázky simultánního nebo sukcesivního charakteru kauzálního vztahu představuje rozbor Ralpa Winna.¹⁹⁸ Jak bylo již uvedeno výše, aristotelská koncepce kauzality počítá se současností příčiny a účinku (alespoň v řádu aktuálních příčin¹⁹⁹), zatímco humovská koncepce obsahuje ideu časové následnosti. Podle Winna však v Humově pojetí kauzality (které Winn pokládá za „tradiční“) nacházíme problém slučitelnosti dvou filosofických tvrzení. Jedná se o časovou prioritu příčiny vůči účinku a styčnost (*contiguity*) příčiny a účinku, čili fyzický kontakt. Prvním problémem je samotná koncepce styčnosti událostí označovaných jako příčina a účinek. Dalším problémem je kompatibilita styčnosti s časovou prioritou příčiny.

Protože tento problém nastává pouze v případě humovského pojetí příčiny jako temporálně předcházející účinek, připomeňme obě Humovy definice příčiny, jak je nacházíme v jeho *Treatise of Human Nature*. Příčina je podle Huma:

1. *Předmět, který předchází a stýká se s následujícím, a kde všechny předměty podobající se předcházejícímu jsou v obdobném vztahu priority a styčnosti k těm, které se podobají následujícímu.*
2. *Předmět, který předchází a stýká se s následujícím a který je s ním v představivosti spojen tak, že idea jednoho nutí (determinuje) mysl vytvořit ideu druhého – a imprese jednoho vede k vytvoření živější ideje druhého.*²⁰⁰

¹⁹⁸ WINN, R. B., „The Nature of Causation“, *Philosophy of Science*, Vol. 7, No. 2 (1940), s. 192-204.

¹⁹⁹ Srov. rozlišení mezi aktuálními a potenciálními příčinami in: ARISTOTELÉS, *Fyz. II*, 3 195a26-195b30; *Met. V*, 2 1013b-1014a.

²⁰⁰ HUME, D., *Treatise I*, 3, 14, 35 (cit. dle překladu in: NOVOTNÝ, Z., *David Hume a jeho teorie vědění*, Olomouc: Votobia 1999, s. 101).

Oba dva tyto výše popsané předpoklady lze zformulovat například způsobem, který uvádí R. B. Winn. První se týká styčnosti, druhý následnosti příčiny a účinku.

(1) *Nic nemůže působit na dálku nebo přes nějaký časový interval, pokud neexistuje zprostředkování mezi tělesy nebo událostmi*²⁰¹; a

(2) *Každá příčina předchází svůj účinek a může být od něj vzdálená.*²⁰²

²⁰¹ Tato teze představuje odmítnutí tzv. *actio in distans*, které je společné velké většině myslitelů v dějinách. Příklady lze najít ve Winnově textu. K novoscholastické diskusi tohoto problému srov. GREDT, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Barcelona: Herder 1946⁸, s. 294: *Si energiam, quae per spatium diffunditur, tamquam substantiale quid concipimus, actio in distans corporum, quae per energiam campi gravitationis infinite extenduntur, explicari potest, quin existentia aetheris postulari debeat*; nebo: DONAT, J., *Cosmologia*, Innsbruck: Rauch⁸ 1934, s. 112: *Celebris est quaestio in philosophia et physica tractata, possitne corpus in distantiam agere. In hac re distinguere oportet distantiam suppositi et distantiam virtutis. Distantia suppositi adest, ubicumque causa a corpore, in quod agit, distat, v.g. cum sol terram illustrat; hanc distantiam actioni non obstare creberrima exempla ostendunt. Distantia virtutis adest, si causa insuper a corpore ita spatio interiecto separata est, ut non possit eius vis prius in medium interpositum influere et hac ratione virtutem suam usque ad corpus distans successive diffundere. Distantia igitur virtutis adest, si vel spatium absolute vacuu intercedit vel corpora quidem intersunt, in quae tamen virtus non influit.*

²⁰² WINN, R. B., „The Nature of Causation“, *Philosophy of Science*, Vol. 7, No. 2 (1940), s. 192-204: (1) *That nothing can act at a distance or across an interval of time, without something mediating between the bodies or events; and (2) That every cause precedes its effect and may be located at a distance from it.*

Winn se v této souvislosti domnívá, že je zmíněný rozpor pouze zdánlivý, a že jej lze řešit rozlišením dvou významových odstínů slova „příčina“. Upozorňuje, že v jednom případě se mluví o následnosti dvou *událostí*, kdežto v druhém případě se jedná nikoli o události, ale spíše o působící *sílu*. Winn si pomáhá příkladem sluneční energie, která působí něco na zemském povrchu. Vyzáření energie ze slunce časově předchází takovému účinku. Jedná se však o pohyb fotonu, tedy kvanta energie, který se pohybuje od slunce směrem k Zemi. Po dobu jeho letu však podle Winna žádná kauzalita neprobíhá. Jedná se o „neaktivní příčinu“, která začne být aktivní až po dopadu na Zemi. Nejedná se tedy přesně vzato o působení na dálku, ale o kauzální řetězec, kde se uprostřed nachází čas, kdy v daných souvislostech k žádné změně nedochází, a tudíž nelze mluvit o příčinném působení. K příčinnému působení dochází na počátku, při emisi fotonu ze slunce, a na konci, při kontaktu fotonu se Zemí.

Winn proto rozlišuje mezi triádami *příčina-změna-účinek* a *účinek-pohyb-příčina*. V prvním případě se jedná především o pohled na *událost*, kdy jsou členové této triády simultánní a nelze mluvit o působení na dálku. V druhém případě se jedná o *sílu*, kdy dochází k jistému přenosu energie, což čas vyžaduje. Přesně řečeno se jedná o situaci, kdy účinek jedné příčiny působí sám jako příčina. To se děje po jisté době přenosu či pohybu, kdy je tento účinek prvně zmíněné příčiny sám kauzálně neaktivní.

Toto pojetí je podle našeho soudu kompatibilní s aristotelským pohledem na příčinu a účinek jakožto jsoucna, která jsou aktuálně simultánní.

9. Princip kauzality

9.1. Předhumovské pojetí principu kauzality

Dosud šlo především o pojem příčiny a jeho důsledky. Nyní přistupujeme k od pojmu příčiny k výroku, který s pojmem příčiny operuje a má dalekosáhlé metafyzické důsledky. Je to tzv. princip kauzality, který lze v prvním přiblížení předložit různým způsobem. Jestliže je samotný pojem příčiny v dějinách filosofie velmi diskutovanou otázkou, pro princip kauzality to platí dvojnásob. Pravděpodobně nejstarší formulaci tohoto principu nacházíme u Platóna uvedenou jaksí mimochodem, jako evidentní tvrzení, v rámci Timaiova popisu stvoření světa.

*Dále všechno, co vzniká, vzniká nutně z nějaké příčiny, neboť jest nemožno, aby něco vzalo počátek bez příčiny.*²⁰³

Prakticky ve stejné podobě nacházíme formulaci tohoto principu i u Aristotela.

*Všechno pohybované je nutně pohybováno něčím.*²⁰⁴

Důležitou skutečností je výše již několikrát zmíněný fakt, že toto pojetí příčiny a kauzality uvažuje příčinu jako jsoucno, nikoli jako událost.

Dále je namístě poznamenat, že výše uvedené antické formulace principu kauzality by mohly vzbudit dojem determinismu. Taková interpretace by však byla nepřesná. Aristotelés na různých místech obhájí možnost nahodilých dějů, tedy těch, které nejsou v pravém smyslu slova nutné.²⁰⁵ Ono slovo „nutně“ se ve

²⁰³ PLATÓN, *Timaios* 28 (český překlad F. Novotný, Praha: Oikúmené 1996).

²⁰⁴ ARISTOTELEŠ, *Fyz.* VII, 1 241b34.

²⁰⁵ ARISTOTELEŠ, *Met.* VI, 3 1027ab; XI, 8 1064b-1065b: *Jest jasno, že nahodilé jsoucno nemá žádných takových příčin a počátků, jako je má jsoucno o sobě. Všechno*

výše uvedených formulacích nevztahuje k nutnosti *určité* příčiny, ale k nutnosti *nějaké* příčiny. Náhodné děje jsou ze své povahy děje ne-nutné. To však neznamená, že nemají příčinu. Náhodu dělá náhodou neočekávaný souběh příčin (shoda okolností), který se obtížně odhaduje, nebo je vůbec nepředvídatelný.

V aristotelsky zaměřené scholastice byl princip kauzality velice často používán²⁰⁶, ale jako takový problematizovaný nebyl.²⁰⁷

Racionalistická filosofie novověku řadí princip kauzality mezi věčné pravdy. Rozlišuje totiž mezi věcmi a věčnými pravdami. Tyto věčné pravdy nejsou plodem smyslového poznání, ale jsou myslí vrozené nebo evidentní. Klasickým zástupcem tohoto přístupu je René Descartes.

*Když však poznáváme, že se nemůže stát, aby z ničeho vzniklo něco, tehdy se výrok Z ničeho nic nevzniká neuvažuje jako existující věc, ani jako modus věci, ale jako jakási věčná pravda, která má sídlo v naší myslí a nazývá se obecný poznatek neboli axiom.*²⁰⁸

Leibniz prohlásil princip dostatečného důvodu a princip sporu za dva základní rozumové principy.

Naše rozumové poznatky spočívají na dvou velkých principech: na principu sporu, díky němuž označujeme jako nepravdivé vše, co obsahuje spor, a

by totiž bylo nutně. Srov. SORABJI, R., *Necessity Cause and Blame. Perspectives on Aristotle's Theory*, London: Duckworth 1980.

²⁰⁶ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I-II, q. 75, a. 1: *omne quod fit, habet causam.*

²⁰⁷ GILSON, E., „Les principes et les causes“, *Revue Thomiste*, t. 60 (1952), s. 39-63.

²⁰⁸ DESCARTES, R., *Principy filosofie* I, 49 (český překlad P. Glombíček a T. Marvan, Praha: Filosofia 1998).

*jako pravdivé vše, co je vzhledem k nepravdivému v kontradiktorním protikladu. A na principu dostatečného důvodu, díky němuž jsme přesvědčeni, že žádný fakt nemůže být pravdivý a jsoucí, žádná výpověď nemůže být správná, není-li dostatečný důvod, proč je tomu tak a ne jinak, i když nám tyto důvody ve většině případů nemohou být známy.*²⁰⁹

Princip kauzality je pak podle Leibnize aplikací principu dostatečného důvodu na nahodilé věci tohoto světa.²¹⁰

Locke se ve svém *Eseji* vyjadřuje o kauzalitě způsobem, který ukazuje na pevné přesvědčení o zřetelném vnitřním spojení příčiny a účinku. Mluví přímo o tom, že účinky za svou existenci *vděčí působení* jiného jsoucna, tj. příčiny.

*V tom jak si smysly všímají neustálých střídajících se výkyvů ve věcech, nemůžeme vůbec přehlédnout, že mnohé jednotliviny, a to jak kvality, tak substance, začínají existovat a že za tuto svou existenci vděčí žádoucím uplatnění a působení nějakého jiného jsoucna. Na základě tohoto pozorování dospíváme ke svým ideám příčiny a účinku.*²¹¹

Je zjevné, že na rozdíl od racionalistů toto spojení příčiny a účinku Locke nepovažuje za apriorní rozumový princip, ale za závěr získaný na základě zkušenosti. David Hume jde v tomto empirickém důrazu ještě dál.

²⁰⁹ LEIBNIZ, G., *Monadologie* 31-32 (český překlad J. Husák, Praha: Svoboda 1982, s. 161); *Theodicea* 1. část, 44 (český překlad K. Šprunk, Praha: Oikúmené 2004, s. 103-104).

²¹⁰ LEIBNIZ, G., *Monadologie* 36 (český překlad J. Husák, Praha: Svoboda 1982, s. 162).

²¹¹ LOCKE, J., *An Essay of Human Understanding*, kniha 2, kap. 26, § 1 (český překlad A. Dokulilová, Praha: Svoboda 1984, s. 199).

9.2. Humova kritika principu kauzality

Východiskem Humovy teorie poznání je zásada, že veškeré naše ideje jsou pouze kopiemi našich impresí.²¹² Hume tento myšlenkový postup formuluje větou:

*Všechny naše ideje čili slabší percepce jsou kopiemi našich impresí, čili percepcí silnějších.*²¹³

Tuto teorii Hume předkládá a obhajuje na začátku *Treatise* a ve druhé sekci *Enquiry*, kde se zabývá původem idejí. Jako důsledný empirik problematizuje Hume především ideje, které nelze smyslově postihnout. Proto mezi základní filosofické problémy počítá Hume ideu nutného spojení (příčiny a účinku v kauzálním ději), která je velmi důležitým prvkem řady filosofických úvah, a jejíž temnota a nezřetelnost podle Huma filosofii znesnadňuje.²¹⁴ Podle Huma existuje obecná filosofická maxima, že cokoli začíná existovat, musí mít příčinu existence.²¹⁵ Hume však toto předfilosofické přesvědčení zpochybňuje poukazem na neprůkaznost nějakého nutného spojení mezi příčinou a účinkem. Pojem „nutného spojení“ patří k obtížným a temným filosofickým idejím a je třeba ho

²¹² Srov. LAIRD, J., „Impressions and Ideas: A Note on Hume“, in: TWEYMAN, S. (ed.), *David Hume. Critical Assessments*, London-New York: Routledge 1995, vol. 1, s. 49-55; srov. PEARS, D., *Hume's System*, New York: Oxford University Press 2002, s. 16-30.

²¹³ HUME, D., *Enquiry* 2, 5 (Zkoumání, s. 40); K tomu srov. *Treatise* I, 1, 1, 7: *Ideje zobrazují sebe samy v nových idejích. Protože však pokládáme první ideje za odvozené z impresí, zůstává pravdou, že veškeré naše jednoduché ideje pocházejí at' už přímo nebo nepřímo z odpovídajících impresí.*²¹³.

²¹⁴ HUME, D., *Enquiry* 7, 3.

²¹⁵ HUME, D., *Treatise* I, 3, 3, 1.

vyjasnit.²¹⁶ Hume zde vychází z výše zmíněné teze o původu idejí a klade si za cíl najít k idejí nutného spojení odpovídající impresi. Takovou impresi však podle něj nelézt nelze. Jediné, co lze pozorovat, jsou dva děje, u kterých se pravidelně opakuje jejich následnost. Lidská mysl pak z pouhého opakování zkušenosti následnosti těchto dvou dějů dospívá k přesvědčení o jejich skryté souvislosti, kterou považuje za kauzální působení. Výchozí děj je považován za příčinu děje druhého, který je prvním dějem podmíněn, jinými slovy se zdá, že mezi oběma ději existuje jakési nutné spojení. Pozorováním kauzálního děje tedy zjišťujeme pouze následnost dvou dějů, z nichž jeden je považován za příčinu, druhý za účinek.²¹⁷ Jestliže jednou jedinkrát člověk pozoruje dva po sobě následující děje, není oprávněn předvídat, co se stane v podobných případech. Až tehdy, když se následnost dvou dějů určitého druhu mnohokrát opakuje, může přiřadit dějům jména „příčina“ a „důsledek“. Jediné, v čem se situace jednotlivé a opakované následnosti liší, je zvyk. Zkušenost nám poskytuje pouze zvykovou následnost dvou dějů, nikoli kauzalitu samotnou. Idea nutného spojení tedy nepochází z impresie jednotlivé události, ale pouze z opakování mnoha událostí. Jediné, čím se množství případů od jednotlivého liší, je „zvykové spojení.“²¹⁸

Avšak:

*Z pouhého opakování nějaké minulé impresie, i kdyby se opakovala nekonečněkrát, se nikdy nestává žádná původní idea, např. idea nutného spojení.*²¹⁹

²¹⁶ HUME, D., *Treatise* I, 3, 14, 4; *Enquiry* 7, 3.

²¹⁷ HUME, D., *Treatise* I, 3, 14.

²¹⁸ HUME, D., *Enquiry* 7, 30.

²¹⁹ HUME, D., *Treatise* I, 3, 6, 3.

Hume ve svém pojednání zmiňuje i některé argumenty svědčící ve prospěch kauzality a snaží se je vyvrátit jako „mylné a sofistické“. Jsou to především argumenty Hobbesův, Clarkův a Lockův.²²⁰ První z nich je založen na úvaze o počátku existence předmětu v souvislosti s jeho fixací v prostoru a času, druhý na absurditě sebezapříčinění, která by z odmítnutí externí příčiny vyplývala, a třetí na nemožnosti nicoty cokoli způsobit. Hume všechny tyto argumenty vyvrací. Ke třetímu z nich je možné říci, že v Humově interpretaci představuje Lockova argumentace pro princip kauzality argument typu *modus tollens*:

P1. Jestliže je předmět vzniklý bez příčiny, pak je to předmět zapříčiněný ničím.

P2. Ale: Není možné, aby bylo něco zapříčiněno ničím

C. Nemůže být něco vzniklé bez příčiny.

Je pravdou, že Locke poměrně často opakuje, že čirá nicota nemůže něco způsobit, ale princip kauzality takovou úvahou nedokazuje. Naopak, princip kauzality považuje za nedokazatelný princip spočívající na intuici zřetelných a

²²⁰ Srov. HUME, D., *Treatise* I, 3, 3, 4-9. Hume naráží na následující díla (cit. dle poznámek v: HUME, D., *A Treatise of Human Nature*, ed. Norton, D. F. and Norton, M. J., Oxford-New York: Oxford University Press³2002.): HOBBS, T., *Of Liberty and Necessity* (*The English Works of Thomas Hobbes*, ed. W. Molesworth, Darmstadt: Scientia Verlag 1962, Vol. 4, s. 276), *Elements of Philosophy* 2, 8, 19; 2, 9, 8 a *Decameron Physiologicum; or, Ten Dialogues of Natural Philosophy* (*The English Works*, Vol. 7, s. 85), CLARKE, S., *A Demonstration of the Being and Attributes of God*, prop. 1., LOCKE, J., *An Essay of Human Understanding* 4, 10, 3.

rozlišených idejí.²²¹ Humova kritika jím zmíněné argumentace je samozřejmě oprávněná, nicméně nevystihuje Lockův přístup, který počítá nikoli s důkazem, ale s intuitivní jistotou založenou na ideách samotných.

Pokusíme-li se zhodnotit Humovu kritiku kauzality jako takovou, lze říci následující: Jedním z problematických bodů jeho empirické východisko, které popírá objektivitu příčinného působení na základě teorie o původu idejí (která uznává za smysluplnou pouze takovou ideu, která je kopií nějaké imprese) a faktu neexistence přímé imprese tohoto „nutného spojení“ příčiny a účinku. Problematická je právě první premisa (Humova teorie o původu idejí). Tím samozřejmě není vyvrácen závěr, ale je zpochybněn jeho důkaz. Humova argumentace je založena na tom, že se nepodařilo nalézt ideje, které by nebyly

²²¹ KEARNEY, J. K., „Locke, Hume and the Principle of Causality“, *Thomist*, Vol. 41 (1977), s. 418-423. Lockova argumentace ve prospěch evidence kauzálního principu je v: *First letter to Stillingfleet (The Works of John Locke, Vol. IV, London 1823, s. 61-82, cit. dle KEARNEY, J. K., „Locke, Hume and the Principle of Causality“)*. Příslušné místo z *Eseje* zní takto: *Nic nemůže způsobit jsoucno, a proto něco muselo existovat od věčnosti. Člověk dále ví s intuitivní jistotou, že holá nicota nemůže o nic víc způsobit reálné jsoucno než být rovná dvěma pravým úhlům. Jestliže člověk neví, že nejsoucno nebo nepřítomnost jakéhokoli reálného jsoucna nemůže být rovná dvěma pravým úhlům, je nemožné, aby znal nějaký euklidovský důkaz. A proto, jestliže víme, že je nějaké reálné jsoucno, a že nejsoucno nemůže způsobit žádné reálné jsoucno, je evidentně dokázáno, že něco existuje od věčnosti. Co totiž nebylo od věčnosti, to má počátek a to, co má počátek, musí být způsobeno něčím jiným (kniha 4, kap. 10, § 3). V Prvním listě Locke upřesňuje: Avšak tvrzení „každá věc, která má začátek, musí mít příčinu“ je pravdivý rozumový princip nebo jistě pravdivá propozice. To poznáváme stejným způsobem, tj. nazíráním svých idejí a vnímáním toho, že idea počátku existence je nutně spojena s ideou nějaké činnosti, a idea činnosti s ideou něčeho působícího, čemuž říkáme příčina. Počátek existence je tedy vnímán v souladu s ideou příčiny, jak je to vyjádřeno ve výše uvedeném tvrzení, které je proto jisté a tak může být nazýváno rozumovým principem.*

kopielemi impresí. Kdyby se takové ideje našly, důkaz by ztratil smysl. Hume přímo vybízí eventuálního oponenta, aby nějakou ideu, která není obrazem impresie, předložil a říká, že pouze tak by bylo možné jeho tezi vyvrátit.

Důsledkem této Humovy teorie o původu idejí je však odmítnutí smysluplnosti idejí, které nemají žádnou odpovídající impresi. Ono „být kopií impresie“ (nebo „být rozložitelný na jednoduché ideje, které jsou kopielemi impresí“) se stává nutným předpokladem uznání ideje za smysluplnou. Tento postup však vyvrací to, co podle jeho vlastního předpokladu vůbec nemá existovat. Objevení se ideje, která není kopií impresie vede v logice Humova myšlení ke dvěma důsledkům:

1. V logice postupu, jímž se Humova teorie dokazuje, znamená taková idea bez impresie vyvrácení teze samotné.
2. V logice postupu, kterým Hume svou teorii aplikuje, je taková idea nesmyslná.

Je evidentní, že Humův postup má v tomto bodě slabinu.²²² Navíc Hume sám uznává případ, který je s jeho tezí v rozporu:

²²² A. P. Cavendish si všímá Humovy teorie o původu idejí také z hlediska dvou citací z *Treatise*: *But if you cannot point out any such impression, you may be certain you are mistaken, when you imagine you have any such idea.* (I, 2, 5) a *We have established it as a principle, that as all ideas are deriv'd from impressions, or some precedent perceptions, 'tis impossible we can have any idea of power and efficacy...* (I, 3, 14), ke kterým podotýká: *Z těchto příkladů ke zcela jasné, že princip korespondence mezi impresemi a idejemi je použit k tomu, aby utvrdil, že některá slova nevyjadřují ideje. Kdyby někdo tvrdil, že určité slovo zastupuje ideu, která nekoresponduje s žádnou možnou impresí, Humovou odpovědí by bylo, že tomu tak není, protože každá idea koresponduje s nějakou impresí. Nepřekvapuje, že se domnívá, že na takovou otázku není žádná smysluplná odpověď. Bez ohledu na to, jak se snaží svůj princip dokázat,*

*Je tu však jeden protikladný fenomén, kterým lze prokázat, že není absolutně nemožné, aby idea vznikla nezávisle na odpovídající impresi.*²²³

Jedná se o hypotetickou situaci člověka, který je dobře obeznámen se všemi barvami s výjimkou jednoho odstínu modré, s nímž se nikdy nesetkal. Protože podle Huma stojí impresie různých odstínů barev v základu různých idejí těmto odstínům odpovídajícím. Má-li takový člověk před sebou barevné spektrum tvořené jemu známými odstíny všech barev, pak podle Huma pozná, že je v něm mezera. Na základě své obrazotvornosti pak prý bude moci zcela jistě tuto mezeru zaplnit, tedy vytvořit si odpovídající ideu i bez předchozí impresie. Přestože Hume touto úvahou právě naplnil svou výzvu oponentovi ohledně nalezení ideje bez impresie, překvapivě poznamenává:

*Tento případ je však tak ojedinělý, že je sotva hoden naší pozornosti a nezasluhuje, abychom jen kvůli němu pozměnili naši obecnou maximu.*²²⁴

Vedle těchto námitek se lze dále ptát dále: Přijmeme-li Humovu teorii o původu idejí jako platný zákon našeho poznání, lze ji aplikovat na jakoukoli ideu, kterou v našem rozumu najdeme. To znamená, že ji lze použít i na Humovu teorii o původu idejí samotnou. Ptáme-li se, jaká je impresie, která odpovídá ideji Humovy teorie o původu idejí, odpověď může být pouze taková, že taková

způsob jak ho používá ukazuje, že idea je pro něj kopií impresie z definice. Srov. CAVENDISH, A. P., David Hume, New York: Dover Publications, 1958, s. 36-37.

²²³ HUME, D., *Enquiry* 2, 8 (Zkoumání s. 42).

²²⁴ HUME, D., *Enquiry* 2, 8 (Zkoumání s. 43); D. M. Johnson k tomu poznamenává: *Čestný empirik nemůže být „striktním“ empirikem v Humově smyslu, protože je nekonzistentní vylučovat (jak to dělá Hume) veškerou možnost a priori syntetického poznání na čistě apriorním základě. Srov. JOHNSON, D. M., „Hume’s Missing Shade of Blue, Interpreted as Involving Habitual Spectra“, in TWEYMAN, S. (ed.), David Hume. Critical Assessments, vol. 1, London-New York: Routledge, 1995, s. 207-217.*

imprese neexistuje, a že základní myšlenka teze samotné ani není rozložitelná na ideje jednodušší, které by nějaké impresi reflektovaly. Humova teorie o původu idejí tedy popírá sebe samu, což může znamenat, že jsme našli ideu, která nemá odpovídající impresi, a Humova teorie o původu idejí (což je ale ona idea sama) tím padá, nebo na základě přijetí Humovy teorie o původu idejí prohlásíme takovou ideu (tedy teorii samu) za nesmyslnou, což má pro tuto teorii stejně fatální důsledky.

Je samozřejmě možné položit otázku, zda je smysluplné ztotožňovat teorii s ideou čili myšlenkou. Domníváme se že ano, protože ji nelze jednoduše rozložit na jednodušší ideje. Teorie je totiž nějakým celkem, který svým dosahem své části přesahuje. Pouhý součet prvků přítomných v teorii ignoruje specifické vazby mezi těmito prvky, které právě onu teorii vytvářejí. Jestliže si poměrně snadno můžeme vytvořit složenou ideu červeného koně kombinací ideje koně a ideje červené, které jsme si vytvořili na základě příslušných impresí, složit si z jednoduchých idejí teorii není dost dobře možné.

Impresi vyžadovanou Humem pro každou smysluplnou jednoduchou ideu lze hledat také pro samotný pojem opakování. Jaká je impresi příslušející ideji opakování? Tuto otázku si položil již Alfred N. Whitehead:

Hume, jak se zdá, přehlédl problém, že totiž „opakování“ je vzhledem k „impresím“ v úplně stejné pozici jako příčina a účinek.²²⁵

Jiným problematickým bodem Humovy kritiky je absence vysvětlení, proč jsme mezi mnoha pravidelně s opakujícími následnostmi schopni rozlišovat kauzální a nekauzální děje. Jestliže je podle Huma kauzalita psychologickým „zvykovým

²²⁵ WHITEHEAD, A. N., *Process and Reality. An essay in Cosmology* (corr. ed. by D. R. Griffin and D. W. Sherburne), New York-London: The Free Press 1979, s. 134: *Hume seems to have overlooked the difficulty that „repetition“ stands with regard to „impressions“ in exactly the same position as does cause and effect.*

spojením“ na základě častého opakování souslednosti dvou dějů, měl by existovat ještě jiný důvod než je ona opakující se pravidelnost, který by vysvětlil, proč některé z těchto dějů chápeme jako kauzální a jiné nikoli. Nekauzálních pravidelně se opakujících jevů je možno vyjmenovat celou řadu a drtivá většina lidí se shoduje v jejich rozlišení jakožto nekauzálních opakujících se pravidelností. Hume bohužel dluží přesvědčivou odpověď,²²⁶ přestože si tento problém sám uvědomuje.²²⁷

Humovo vysvětlení kauzality pravidelností a zvykem neuspokojuje i z toho důvodu, že mohou být jedinečné kauzální děje. W. F. Vallicella uvádí příklad škrtnutí zápalky, které způsobí oheň. V našem světě je kauzální souvislost škrtnutí a zapálení vysvětlitelná pravidelností, protože sekvence škrtnutí – zapálení proběhla nesčetněkrát (řekněme, že n -krát). Předpokládejme, že ve světě w_{n-1} je počet uskutečněných sekvencí škrtnutí – zapálení o jednu menší. Tak jde postupovat až dál, ke světu w_1 , kde je tento počet roven jedné. Jedná se o týž děj, rozdíl mezi možnými světy je zde jen v počtu opakování. V logice vysvětlení kauzality pomocí pravidelnosti by se tedy měla stejná událost ve světě w_1 vysvětlovat nekauzálně, a ve světech s velkým výskytem zmíněné sekvence kauzálně.²²⁸ Což je zjevně absurdní. Nastává navíc problém surčením dostatečného počtu takových pravidelných opakování, které by ospravedlňovaly

²²⁶ BLAIR, G. A., „Evolution of the Notion of ‘Cause‘ Up To and Past Its Disappearance“, in: McLEAN, G. F. and VOORHIES, V. (eds.), *The Nature of Philosophical Inquiry, Proceedings of The American Philosophical Association*, Vol. XLI, Washington D.C.: The Catholic University of America 1967, s. 205-212.

²²⁷ HUME, D., *Treatise* I, 3, 2: *An object may be contiguous and prior to another, without being considered as its cause.*

²²⁸ VALLICELLA, W. F., „The Hume-Edwards Objection to the Cosmological Argument and the Regularity Theory of Causation“, in: <http://www.independentphilosopher.org/causation.htm> (8. 9. 2005).

kauzální vysvětlení. Krátce řečeno, pokud platí, že za kauzální považujeme ty děje, které se pravidelně opakují, není možné vysvětlit, proč tyto jedinečné děje chápeme naprosto samozřejmě jako kauzální.

Srovnáme-li anticko-středověké paradigma, do značné míry ovlivněné Aristotelem, a raně novověké paradigma, je zřejmé, že v chápání kauzality došlo k zásadním posunům. Ze čtyř aristotelských příčin zůstala vážně uvažovaná pouze příčina účinná. Kauzální vztah příčiny a účinku však začíná být čím dál víc chápán již ne jako vztah mezi jsoucnými, ale jako vztah mezi událostmi. Místo vnitřního spojení příčiny a účinku se počítalo s pouhou pravidelnou sousledností, místo současné existence příčiny a účinku se příčina začala považovat za časově předcházející účinek, místo potřeby fyzického kontaktu příčiny a účinku při celém trvání kauzálního působení bylo třeba se vyrovnat s jevy jako magnetismus nebo gravitace, které nastolila v novověku se rychle rozvíjející experimentální věda atd.²²⁹

²²⁹ Srov. CLATTERBAUGH, K., *The Causation Debate in Modern Philosophy 1637-1739*, New York: Routledge 1999, s. 207-210. Autor v závěru charakterizuje novověkou debatu o kauzalitě slovy: *První účastníci této debaty ztratili přesvědčivost tím, že trvali na takovém množství metafyzických podmínek, že předem znemožnili, aby to, co je obvykle za příčinu považováno, mohlo být opravdu příčinou. Pozdější účastníci této debaty ztratili přesvědčivost tím, že eliminovali tolik metafyzických podmínek, že šlo za příčinu označit příliš mnoho věcí.*

9.3. *Formulace principu kauzality*

Existuje celá řada formulací principu kauzality, které se snaží tento princip formulovat co nejprecizněji. Uvedme jako příklad některé na různých místech citované příklady těchto formulací.

1. *Všechno, co se děje, musí mít nějakou příčinu.*
2. *Všechno, co začíná existovat, musí mít nějakou příčinu.*
3. *Každý účinek má příčinu.*
4. *Každé kontingentní jsoucno musí mít nějakou příčinu.*
5. *Všechno, co se převádí z potence do aktu, má příčinu.*

Je zřejmé, že mezi těmito formulacemi jsou jisté rozdíly. Třetí je například nezpochybnitelná pravda, protože příčina a účinek jsou korelativní pojmy. Tato formulace je proto tautologií. Jak bude ukázáno níže, ostatní formulace sice takto jednoduché nejsou, ale přinášejí řadu otázek. U čtvrté formulace je například důležitá definice pojmu kontingentního jsoucna, protože je-li definováno jako „zapříčiněné jsoucno“ (v protikladu ke jsoucnu nutnému, které příčinu nemá), pak se čtvrtá formulace redukuje na tautologii třetí formulace. Je-li však kontingentní jsoucno definováno jiným způsobem, pak se tautologický ráz tohoto soudu ztrácí.

Antická filosofie ani středověká scholastika princip kauzality zásadně nezpochybňovaly, takže se příliš nezabývaly ani jeho dokazováním. Ve filosofii dvacátého století, přesněji řečeno konce devatenáctého a dvacátého století, proběhla největší diskuse principu kauzality především v prostředí novotomistické školy v reakci na pojetí principu kauzality v empirismu a u Kanta. Za předchůdce obnovy scholastiky v devatenáctém století, tedy tzv.

novotomismu, bývají označováni Jaime Balmes a Salvatore Tongiorgi.²³⁰ Problematikou kauzality se zabývají v souvislosti s pojmem kauzality, existencí kauzality a původu pojmu příčiny. V jejich myšlení je zřetelná snaha vyhnout se humovské redukci kauzality na následnost jevů i odmítnutí Kantovy třídy syntetických soudů a priori. Počátek diskuse se proto orientoval do značné míry na otázku charakteru soudu vyjadřujícího princip kauzality.

²³⁰ BALMÈS, J., *Philosophia fundamentale*, (přel. E. Manec), Paris: Auguste Vaton 1852; TONGIORGI, S., *Institutiones philosophicae*, Bruxelles 1862; cit. dle LAVERDIÈRE, R., *Le principe de causalité*, Paris: J. Vrin 1969.

9.4. Princip kauzality jako analytický nebo syntetický soud

9.4.1. Kantovská východiska novotomistické diskuse

Ve dvacátém století lze sledovat diskusi o charakter soudu vyjadřujícího kauzální princip, zda se jedná o soud analytický, syntetický nebo (v Kantově terminologii) syntetický soud a priori. V rámci novotomismu dvacátého století existuje několik základních pohledů na tento problém.²³¹ Celá diskuse byla silně poznamenána vlivem Kantovy filosofie, která měla velký vliv především na myšlení německých tomistů. Dříve než přikročíme k samotným diskusím o principu kauzality ve dvacátém století, bude užitečné krátce připomenout Kantův pohled na rozdělení soudů a na místo kauzality v nich. Kant v *Kritice čistého rozumu* píše:

Ve všech soudech, v nichž je myšlen vztah subjektu k predikátu, (...) je tento vztah možný dvojným způsobem. Buď predikát B náleží k subjektu A jako něco, co je v tomto pojmu A (skrytě) obsaženo; nebo B leží zcela mimo pojem A, přestože se s tímto pojmem spojuje. V prvním případě nazývám soud analytickým, ve druhém syntetickým. Analytické soudy jsou tedy ty, v nichž je spojení subjektu s predikátem myšleno prostřednictvím identity, ty pak, v nichž je toto spojení myšleno bez identity, nazývejme soudy syntetickými. První soudy bychom také mohli nazvat soudy vysvětlujícími, druhé rozšiřujícími.²³²

Kant pokládá princip kauzality, který pro každé kontingentní jsoucní vyžaduje nějakou příčinu, za rozšiřující neboli syntetický soud. Vztah subjektu a predikátu

²³¹ DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

²³² KANT, I., *Kritika čistého rozumu*, B10-11, (český překlad J. Loužil, J. Chotaš, I. Chvatík, Praha: Oikúmené 2001, s. 39).

je však v principu kauzality nutný, byl nalezen nezávisle na zkušenosti. Je to tudíž syntetický soud apriori, který je sice nutně platný, ale na rozdíl od soudu analytického ho nelze převést na princip sporu.

Vezměme si větu: „Vše, co se děje, má svou příčinu“. V pojmu něčeho, co se děje, myslím nějakou existenci, které předchází určitý čas atd. Z toho lze odvozovat analytické soudy. Pojem příčiny ale leží zcela mimo onen pojem a označuje něco odlišného od toho, co se děje, není tudíž v této poslední představě vůbec obsažen.²³³

9.4.2. Obhajoba analytičnosti principu kauzality na počátku novotomismu

Nyní se dostáváme k počátkům novotomismu²³⁴ na konci devatenáctého století. Obvyklý postup argumentace pro princip kauzality měl tři kroky: apel na zdravý rozum, argumentace pro analytický charakter principu kauzality a konečně snahu o převedení principu kauzality na princip sporu. Princip kauzality byl tedy

²³³ KANT, I., *Kritika čistého rozumu*, B13, (český překlad J. Loužil, J. Chotaš, I. Chvatík, Praha: Oikúmené 2001, s. 41).

²³⁴ Opět je třeba připomenout, že přesnější by bylo mluvit „novoscholastice“, protože řada myslitelů řazených do novotomistického proudu v pravém slova smyslu tomisty nebyla. Projevuje se především velký vliv suarezianismu, který je velmi výrazný hlavně v německém prostředí a u myslitelů jezuitského řádu. Někdy se používá i výraz „třetí scholastika“ (po středověké scholastice a tzv. druhé scholastice 16. a 17. století). Pro zachování klasické zavedené terminologie však budeme i přes tuto výhradu dále mluvit o „novotomismu“. Srov. van STEENBERGHEN, F., „Novoscholastická filosofie“, *Studie*, č. 40 (1974), s. 284-290.

zpočátku považován za analytický soud. Může to ilustrovat například následující citát z jedné dobové učebnice filosofie.²³⁵

*Co je to příčina? Je tím, od čeho má něco bytí. Co je to účinek? Je tím, co má bytí od nějaké příčiny. Je jasné, že v definici příčiny je esenciálně obsaženo ne samo bytí účinku, ale vztah k účinku, a naopak je v pojmu účinku esenciálně obsažen ne samo bytí příčiny, ale vztah k příčině. Princip kauzality je tudíž analytický. Kdo chápe, co je příčina, chápe i co je účinek. A kdo chápe co je účinek, chápe i co je příčina.*²³⁶

Formulace principu kauzality uváděné tehdejšími tomisty obvykle představovaly různé variace na třetí případ z výše uvedených příkladů formulací principu kauzality, tedy na vyjádření „každý účinek má příčinu“.²³⁷ Jeden z významných

²³⁵ LAVERDIÈRE, R., *Le principe de causalité*, Paris: J. Vrin 1969, s. 43.

²³⁶ LEIPIDI, A., *Elementa philosophiae christianae*, t. I, s. 265, cit. dle LAVERDIÈRE, R., *Le principe de causalité*, Paris: J. Vrin 1969. *Quid sit causa? Est id a quo aliquid habet esse. Quid sit effectus? Est id quod habet esse ab aliqua causa. Ubi patet, in definitione causae contineri essentialiter non ipsum esse effectus, sed relatio ad effectum; et e converso, in notione effectus contineri essentialiter, non quidem ipsum esse causae, sed relatio ad causam. Ergo principium causalitatis est analyticum; qui enim intelligit uid sit causa, intelligit quid effectus et qui quid effectus, quid sit causa.*

²³⁷ Srov. příklady uváděné in: OWENS, J., „The Causal Proposition – Principle or Conclusion?“, *The Modern Schoolman*, Vol. XXXII (1955), s. 159-171, 257-270, 323-339, kde se nachází i stručné shrnutí novotomistické diskuse o principu kauzality. Srov. např. TONGIORGI, S., *Institutiones Philosophicae*, Brussels 1869, II, s. 155-156: *Principium causalitatis est analyticum et absolute certum*; REINSTADLER, S., *Elementa Philosophiae Scholasticae*, Freiburg im Bresgau, 1913, I, s. 370-371: *Principium causalitatis demonstratione non indigere, quia est per se notum. Principium causalitatis ... iudicium analyticum esse videbis; tale enim est, ut ex analysi subjecti et*

představitelů raného italského novotomismu Mathieu Liberatore například tvrdil, že nikdo, kdo vládne rozumem, nemůže vážně zpochybňovat tvrzení „Není účinku bez příčiny“.²³⁸ Z řad raných novotomistů se principu kauzality věnoval jako svému hlavnímu tématu pouze Domet de Vorges. Ten se komplementaritu pojmů příčiny a účinku snažil převést na zprostředkující pojem činnosti. Takové pojetí by umožňovalo analytičnost principu kauzality, ale vyhýbalo by se námitce, že jde o prostou tautologii.

*Účinek a příčina nejsou definovány jeden z druhého, ale prostřednictvím běžného a dokonale známého pojmu činnosti, který je obsažen v pojmech příčiny i účinku, a který představuje jejich nutné pouto. Zdá se nemožné poskytnout přesnější, jasnější a praktičtější pojem pro účinnou příčinu a účinek.*²³⁹

9.4.3. Zpochybnění analytičnosti principu kauzality

Pojetí raných novotomistů však problematizoval děkan fakulty humanitních studií v Lille Amédée de Margerie, který na kongresu v roce 1888 vystoupil se

predicati inveniatur ratio ejus universalitatis et necessitatis; neque enim negari potest quin eo ipso negetur principium contradictionis.

²³⁸ Srov. LIBERATORE, M., *Institutiones Philosophicae*, 4e éd., Romae 1869, t. I, s. 204-205; cit. dle LAVERDIÈRE, R., *Le principe de causalité*, Paris: J. Vrin 1969.

²³⁹ DE VORGES, D., *Fondaments de la notion de causalité*, in: *Congrès scientifique international des catholiques*, Paris 1888, Bureaux des Annales de philosophie chrétienne, 1889, t. 1, s. 287-301; cit. dle LAVERDIÈRE, R., *Le principe de causalité*, Paris: J. Vrin 1969. *Ainsi, l'effet et la cause ne sont pas définis l'un par l'autre, mais par un terme commun parfaitement connu, l'action impliquée en tous deux et qui est leur lien nécessaire. Il nous paraît impossible de donner de la cause efficiente et de l'effet une notion plus exacte, plus claire et plus pratique.*

zásadní kritikou pojetí principu kauzality jako analytického soudu.²⁴⁰ De Margerie samozřejmě nemluvil o formulaci typu „Každý účinek má příčinu“, která analytická nepochybně je, ale o formulaci, která místo pojmu účinku používá pojmu fenoménu: „Každý fenomén (neboli každá událost neboli vše, co začíná existovat) je působen nějakou příčinou“.²⁴¹ Zapříčiněnost, jak upozornil de Margerie, nejde vyvodit z pojmu fenoménu.

*Avšak pojem fenoménu není pojmem způsobené věci. Je to pojem věci, která se v určitém okamžiku objevila, poté, co před tím neukazovala.*²⁴²

Je to tedy syntetický soud. Nejde však vyvodit zkušenostně, tedy aposteriorně. Musí být tedy ospravedlněn něčím, co je přímo z rozumu. Je to tedy případ syntetického apriorního soudu. Tato de Margerieho pozice (Laverdière ji označuje za „un première voix discordante“) samozřejmě vzbudila velkou diskusi, jejíž protagonisté se rozdělili do několika proudů. Původní jednotné

²⁴⁰ DE MARGERIE, A., „Le principe de causalité“, in: *Congrès scientifique international des catholiques*, Paris 1888, Bureaux des Annales de philosophie chrétienne, 1889, t. 1, s. 276-286. Níže uvedené citace tohoto příspěvku jsou převzaty z: OWENS, J., „The Causal Proposition – Principle or Conclusion?“, *The Modern Schoolman*, Vol. XXXII (1955), s. 159-171, 257-270, 323-339 a LAVERDIÈRE, R., *Le principe de causalité*, Paris: J. Vrin 1969, s. 57-72.

²⁴¹ DE MARGERIE, A., „Le principe de causalité“, in: *Congrès scientifique international des catholiques*, Paris 1888, Bureaux des Annales de philosophie chrétienne, 1889, t. 1, s. 276-286: *Tout phénomène (ou tout événement, ou tout ce qui commence à être) est le produit d'une cause.*

²⁴² DE MARGERIE, A., „Le principe de causalité“, in: *Congrès scientifique international des catholiques*, Paris 1888, Bureaux des Annales de philosophie chrétienne, 1889, t. 1, s. 276-286: *Or le concept de phénomène n'est pas le concept de chose produite: il est concept de chose qui apparaît à un certain moment, après un moment ou elle n'apparaissait pas.*

přesvědčení o analytičnosti principu kauzality bylo nahrazeno spektrem názorů zahrnujících prakticky všechny myslitelné možnosti. Lze konstatovat, že většinově byla přijata de Margerieho argumentace odmítající princip kauzality jako analytický soud. Rozdíl se ale objevil v chápání ospravedlnění principu jakožto syntetického soudu.

9.4.4. Pojetí analytičnosti u Kanta a v tomistické tradici

Problematická je už samotná terminologie používaná v diskusích této problematiky. Pojmy „analytický“ a „syntetický“ se totiž v různých školách používají odlišným způsobem. Mnozí novotomističtí myslitelé například považovali princip kauzality za analytický soud, ale přitom nepoužívali ono jednoduché a nepochybně analytické tvrzení „Každý účinek má příčinu“, ani nepokládali pojem příčiny za obsažený v pojmu fenoménu, kontingentního jsoucna nebo obecně jsoucna, které začíná existovat.²⁴³

Význam distinkce „analytický“ – „syntetický“ v novoscholastické terminologii je v tomto případě totiž poněkud odlišný od terminologie Kantovy. V tomto pojetí jsou syntetické soudy zkušenostní soudy, které vyjadřují náhodný vztah subjektu a predikátu. Týkají se řádu existence (*Daseinsordnung*). Analytické soudy se týkají řádu esence (*Soseinsordnung*) a vyjadřují pojmově nutný vztah subjektu a predikátu. Dají se dále rozdělit na:

- analytické bezprostřední neboli analytické vysvětlující soudy (predikát obsažen v pojmovém určení subjektu) a

²⁴³ DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

- analytické zprostředkované neboli analytické rozšiřovací soudy (predikát obsažen v podstatné vlastnosti subjektu, která s absolutní nutností plyne z pojmového určení subjektu).²⁴⁴

Jako příklad prvního typu analytických soudů lze uvést soud „Každý člověk je rozumový živočich“, jako příklad druhého typu analytických soudů zase soud „Každá duchovní bytost je nadána svobodou rozhodování“.²⁴⁵ Princip kauzality může být v tomto případě jakožto analytický rozšiřující soud chráněn principem sporu. Novotomističtí autoři v tomto bodě navazují na Tomáše Akvinského, který pochopitelně nepoužíval výše uvedenou terminologii rozlišující syntetické a analytické soudy, ale argumentuje v případě kauzality způsobem, který v podstatě odpovídá pojetí analytických rozšiřovacích soudů

*Přestože vztah k příčině není v definici jsoucná, které je zapříčiněné, přesto vyplývá z toho, co spadá do jeho pojmu, protože z toho, že je něco jsoucné skrze participaci, plyne, že je zapříčiněné něčím jiným. Z toho plyne, že takové jsoucné nemůže být aniž by bylo zapříčiněné, podobně jako člověk nemůže být aniž by byl chopen smíchu.*²⁴⁶

²⁴⁴ DROEGE, T., *Der analytische Charakter des Kausalprinzips. Eine metaphysische Untersuchung*, Bonn: Hofbauer Verlag, 1930, s. 19-23.

²⁴⁵ DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

²⁴⁶ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I, q. 44, a. 1 ad 1: *Licet habitudo ad causam non intret definitionem entis, quod est causatum; tamen sequitur ad ea, quae sunt de ujus ratione: quia ex hoc quod aliquod per participationem est ens, sequitur quod sit causatum ab alio. Unde hujusmodi ens non potest esse, quin sit causatum; sicut nec homo quin sit risibilis.*

Je samozřejmě možné si položit otázku, zda lze tyto dvě rozdílné terminologie nějakým způsobem uvést v soulad. Droege dává přednost starší terminologii, protože podle něj je třeba mít důvod proč se odchýlit od tradičních formulací, a v tomto případě takový důvod nenachází. Domnívá se nicméně, že mezi oběma směry je možné jisté smíření, protože pouze používají různou terminologii pro tutéž myšlenku. Zatímco první směr mluví o syntetickém soudu apriori, druhý směr nazývá totéž analytickým rozšiřujícím soudem. Terminologie může být bez řádného rozlišení matoucí, protože Kant použil výrazu rozšiřující soud (*das Erwartungsurteil*) jako synonymum soudu syntetického. Souvislost těchto terminologií lze shrnout v malé tabulce:

<i>novotomistická terminologie</i>		<i>kantovská terminologie</i>
syntetický soud	=	syntetický soud a posteriori
analytický bezprostřední neboli analytický vysvětlující soud	=	analytický soud a priori
analytický zprostředkovaný neboli analytický rozšiřující soud	=	syntetický soud a priori

Droege dává přednost starší scholastické terminologii druhého ze zmíněných směrů, protože nevidí důvod k její změně. Jiní novotomisté však kantovské rozlišení přijímají a používají. Můžeme například narazit na rozlišení analytické a syntetické formulace principu kauzality („Každý účinek má příčinu“, resp. „Vše, co přechází z nebytí do bytí, musí mít příčinu“) nebo přímou diskusi o

syntetickém apriori. Joseph de Vries pak tvrdí, že nikdo nezpochybňuje tvrzení, že princip kauzality je v kantovském smyslu syntetickým soudem a priori.²⁴⁷

Je však třeba dodat, že výše uvedená tvrzení snažící se o uvedení novoscholastické a kantovské terminologie do souladu nemohou zakrýt jednu důležitou skutečnost. Přes jisté styčné body, které lze vysvětlit v podstatě jen slovními variacemi, se tyto dvě pozice liší i podstatnějším způsobem než terminologií. Neshodují se například v posouzení možnosti převedení principu kauzality na princip sporu. První, kantovsky orientovaný směr rozlišuje esenciální a existenciální řád, které podléhají principu sporu, resp. principu kauzality. Tyto dva řády nejsou navzájem převoditelné. Druhý směr považuje převedení principu kauzality na princip sporu za možné.

V každém případě však v této novotomistické diskusi došlo více méně ke shodě na tom, že v případě principu kauzality není predikát „zapříčiněný“ nebo „mající příčinu“ bezprostředně obsažen v pojmovém určení subjektu soudu vyjadřujícího kauzální princip. (tautologickou formulaci „Každý účinek má příčinu“ samozřejmě neuvažujeme). Proto se objevila otázka, jak je možné princip kauzality ospravedlnit a dokázat. V následujícím textu budou prezentovány hlavní směry obhajoby principu kauzality, které se objevily v novotomistické diskusi zhruba posledních sta let. Nemusí jít vždy o alternativy, které se navzájem vylučují. Některé způsoby dokazování se doplňují a prolínají, někteří autoři využívají více přístupů nebo jejich myšlení prodělalo jistý vývoj. Naším prvotním cílem však není předložení přesného historického výkladu, ale systematizace hlavních směrů diskuse. Historické hledisko bude zmíněno jen příležitostně, pozadí systematické expozice jednotlivých přístupů.

²⁴⁷ DE VRIES, J., „Zur Frage der bedeutung des Kausalitätsprinzips“, *Stimmen der Zeit*, 123, Band (1932), s. 378-389

9.5. Otázka možnosti důkazu principu kauzality

Diskuse v novotomistickém hnutí týkající se povahy principu kauzality a možností jeho důkazu zahájené ve druhé polovině devatenáctého století, pokračovaly i ve století dvacátém.²⁴⁸ Nejčastěji se objevují pozice: nedokazatelný, evidentní, dokazatelný principem sporu, popř. dokazatelný po převedení na princip dostatečného důvodu.²⁴⁹

Někteří autoři se po odmítnutí analytičnosti principu kauzality a selhání pokusů vyvodit ho z bezprostředně evidentních principů²⁵⁰ obrátili k pojetí principu kauzality jako nedokazatelného postulátu. Touto cestou šli např. C. Isenkrahe

²⁴⁸ Srov. např. von SKIBNIEWSKI, S. L., *Kausalität*, Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag 1930; DE MUNNINCK, P., „Essai sur le principe de causalité“, *New Scholasticism*, t. 3 (1929), s. 253-295; FRANZELIN, B., „Zur Klärung des Kausalproblems“, *Jahrbuch für Philosophie und spekulative Theologie*, III. Serie, Freiburg 1933; KAHL-FURTHMANN, G., „Beiträge zum Kausalproblem“, *Philosophisches Jahrbuch*, 46. Band, 1. Heft, Fulda 1933, s. 1-15., 2. Heft, s. 145-159, 3. Heft, s. 273-290, 4. Heft, s. 417-440, 47. Band, 1. Heft, s. 1-19.

²⁴⁹ Srov. BITTREMIEUX, J., „Notes sur le principe de causalité“, *Revue Neoscholastique*, t. 22 (1920), s. 310-330. Srov. GEIGER, L. B., „Autour du principe de causalité“, *Bulletin thomiste*, t. 3 (1930-33), s. 376-394; t. 4 (1934-1936), s. 96-100.

²⁵⁰ Někteří autoři však na evidenci principu kauzality trvají. Srov. CALAHAN, J. C., „On the Proving of Causal Propositions“, *The Modern Schoolman*, Vol. XLIV (1967), s. 129-151.

nebo F. Sawicki.²⁵¹ Isenkrahe například při svém dokazování Boží existence vychází z axiomu „Svět nemůže vzniknout, aniž by již něco neexistovalo“, který nedokazuje, ale postuluje.

Johannes Hessen rozlišuje tři základní obsahově blízké formulace:

- zákon dostatečného důvodu
- princip kauzality
- zákon kauzality.

Zákon dostatečného důvodu se vztahuje k logickému řádu. Každý soud potřebuje k tomu, aby byl pravdivý, dostatečný důvod. Princip kauzality říká, že vše, co začíná existovat, musí mít příčinu. Zákon kauzality pak stanoví, že stejné příčiny mají stejné účinky.²⁵² Princip kauzality považuje Hessen za syntetický soud apriori. Není logickým principem jako princip sporu, ale nutným předpokladem našeho poznání. Nezapříčiněný děj proto není nemyslitelný, ale je nepochopitelný. Jinak řečeno, vznik není možné pochopit bez příčiny. Princip kauzality tak stojí v základu každého vědeckého poznání skutečnosti.

Velký význam této diskusi samozřejmě přikládali především filosofové z katolických teologických fakult, protože princip kauzality představuje jeden

²⁵¹ ISENKRAHE, C., *Über die Grundlegung eines bündigen kosmologischen Gottesbeweis*, Kempte und München, 1915, s. 99; SAWICKI, F., *Die Gotesbeweise*, Paderborn 1926, s. 24, cit. dle FAULHABER, L., „Zum augenblicklichen Stand des Kausalproblems“, in: VON RINTELEN, F. J., *Philosophia perennis*, Bd. I, Regensburg: Josef Habel Verlag 1930, s. 413-430.

²⁵² HESSEN, J., *Das Kausalprinzip*, Augsburg: Benno Filser Verlag 1928, s. 15-25.

z důležitých prostředků pro dokazování Boží existence.²⁵³ Slibný vývoj na počátku novotomistického hnutí, kdy došlo k výraznému rozvoji novotomistické metafyziky a teorie poznání, se však dostal po několika desetiletích do určité krize. Tento vývoj pravděpodobně vedl i k onomu přístupu snažícímu se obhájit princip kauzality nikoli důkazem, ale jako postulát. Joseph de Vries tuto intelektuální atmosféru vtipně vystihl slovy:

Kleutgen a další v minulém století zajisté nabídli slibné začátky. Brzy však zavládla nepřiliš hluboký přístup „tři fundamentálních pravd“ a „... jinak upadneme do skepticismu“. Bylo to v podstatě stažení se na pozici přirozené jistoty a rezignace na skutečnou filosofickou kritiku poznání.²⁵⁴

Ony tři fundamentální pravdy byly princip sporu, princip dostatečného důvodu a princip kauzality.²⁵⁵ Můžeme se však setkat i s jiným pojetím, které není tak rigidní, a které za fundamentální pravdy pokládá např.

- princip sporu jakožto *principium primum*,
- existenci subjektu jakožto *factum primum* a

²⁵³ Srov. BUDDE, F., „Beiträge zur Klärung des Kausalproblem“, *Theologie und Glaube*, t. 22 (1930), s. 316-331.

²⁵⁴ DE VRIES, J., „Zur Frage der bedeutung des Kausalitätsprinzips“, *Stimmen der Zeit*, 123, Band (1932), s. 378-389: *Gewiß boten im vergangenen Jahrhundert Kleutgen und andere verheißungsvolle Anfänge. Aber bald herrschte auf den ganzen Linie die nicht gerade sehr tiefe Methode der „drei Fundamentalwahrheiten“ und des „sonst verfallen wir dem Skeptizismus“, im Grunde ein Sichzurückziehen auf die natürliche Gewißheit und ein Verzicht auf eine wirklich philosophische Erkenntniskritik.*

²⁵⁵ Srov. NINK, C., „De principiis contradictionis, rationis sufficientis, causalitatis eorumque inter se conexione“, *Estudios ecclesiasticos*, t. 7 (1928), s. 24-41.

– poznatelnost světa jako *conditio prima*.²⁵⁶

²⁵⁶ GREDT, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Barcelona: Herder 1946⁸, čl. 677, s. 61.

Exkurs: Princip dostatečného důvodu

Princip dostatečného důvodu je spolu s principem sporu (resp. identity) považován řadou myslitelů za jeden ze základních principů našeho myšlení. Zatímco princip sporu je statickým principem, princip dostatečného důvodu je princip dynamický.²⁵⁷ Je implicitně přítomen v celých dějinách filosofie, přímo ho formuluje až Leibniz a autoři na něj navazující.²⁵⁸ Antičtí a středověcí myslitelé ho explicitně neformulovali, ale implicitně ho lze nalézt např. v principu kauzality nebo v transcendentálním určení jsoucna jako pravdivého.²⁵⁹

Téma principu dostatečného důvodu je obvykle (a oprávněně) spojováno především s Leibnizovým jménem. V tomto exkursu se nejedná o systematickou expozici tohoto tématu. Předložíme jen některé body pomáhající dokreslit scholastický přístup k principu dostatečného důvodu, který má svá specifická východiska.

²⁵⁷ Rozlišování statického a dynamického principu najdeme už v diskusích na počátku 20. století, především v pracích P. Descoqse a L. Fuetschera. Šlo hlavně o rozlišení esenciálního (*Soseinsgrund*) a existenciálního (*Daseinsgrund*) způsobu nahlížení jsoucna. Srov. DESCOQS, P., *Institutiones Metaphysicae generalis*, Paris: Beauchesne, 1925; FUETSCHER, L., *Die ersten Seins- und Denkprinzipien*, Innsbruck: Rauch, 1930.

²⁵⁸ URBAN, W. M., *A History of the Principle of Sufficient Reason: Its Metaphysical and Logical Formulations*, A Dissertation Presented to the Philosophical Faculty of the University of Leipzig to Secure the Degree of Doctor of Philosophy 1897.

²⁵⁹ GEYSER, J., *Das Prinzip vom Zureichenden Grunde*, Regensburg: Josef Habel Verlag 1929, s. 70-73.

V antické filosofii je téma dostatečného důvodu nejzřetelněji přítomné v Aristotelově *Metafyzice*.²⁶⁰ Jeho systematické pojednání o příčinách je v podstatě vystavěno na požadavku najít dostatečný důvod pro to, co zakoušíme ve světě. Je to zároveň centrální otázka, která je zřejmou reakcí na údiv stojící podle Aristotela na počátku každého filosofování. Aristotelova metafyzika pak je pak důležitým inspiračním zdrojem pro středověký aristotelismus.

V prvním křesťanském tisíciletí představuje významného, nearistotelicky orientovaného myslitele Aurelius Augustinus, který zasazuje své úvahy do teologické perspektivy vztahu Boha a světa. Jeho přístup *credo ut intellegam* není pouhý teologický axiom, ale vyjadřuje základy poznání dané subjektivním odůvodněným souhlasem mysli osvícené vírou. To, co je skutečné a pravdivé, je pro Augustina založeno a odůvodněno Boží vůlí. U Augustina chybí úvahy typické pro aristoteliky nebo moderní filozofy vědy, tj. hledání dostatečného důvodu stávání se dějů nebo existence věcí.²⁶¹

Středověcí aristotelici se tematikou dostatečného důvodu zabývali především ve spojitosti s metafyzickou reflexí jsoucna. V postupu Tomáše Akvinského je kupříkladu zřejmá argumentace pro inteligibilitu jsoucna založená v koncepci transcendentálních pojmů. O transcendentálních pojmech Tomáš říká, že ...vyjadřují způsob

²⁶⁰ URBAN, W. M., *A History of the Principle of Sufficient Reason: Its Metaphysical and Logical Formulations*, A Dissertation Presented to the Philosophical Faculty of the University of Leipzig to Secure the Degree of Doctor of Philosophy 1897, s. 10.

²⁶¹ URBAN, W. M., *A History of the Principle of Sufficient Reason: Its Metaphysical and Logical Formulations*, A Dissertation Presented to the Philosophical Faculty of the University of Leipzig to Secure the Degree of Doctor of Philosophy 1897, s. 14-16.

*samotného jsoucná, který pojem jsoucná vyjádřen není*²⁶². Transcendentálním pojmem vztahujícím se k dostatečnému důvodu je především *verum*, které může znamenat jak „pravdivé“ (shoda myslí se skutečností), tak i „pravé“ (shoda skutečnosti s myslí). V obou případech je jsoucná poznáváno a jako takové je tedy principiálně poznatelné, inteligibilní. Lze-li něco poznat a pochopit, musíme znát důvody proč jsou věci, o které jde, tímto a ne oním způsobem. A protože se transcendentální pojmy týkají každého jsoucná (jsou navzájem konvertibilní), je dosah principu dostatečného důvodu univerzální.

Ačkoli lze k takovému myšlenkovému postupu dodat otazník, podle řady novotomistických filosofů se jedná o korektní postup hledání tématu dostatečného důvodu. Transcendentální pojem „*verum*“ totiž vyjadřuje inteligibilitu jsoucná, což je základem jedné z formulací principu dostatečného důvodu: „Každé jsoucná má dostatečný důvod své existence, tj. adekvátní základ své inteligibility v existenci, buď v sobě samém nebo v něčem jiném“.²⁶³

Autorem nanejvýš významným pro pojetí dostatečného důvodu je Leibniz, který tento princip formuluje takto:

²⁶² TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De veritate* q.1, a.1: *...exprimunt ipsius modum, qui nomine ipsius entis non exprimitur.*

²⁶³ CLARKE, W. N., *The One and the Many*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2002, s 20-23.

„Žádný fakt nemůže být pravdivý a jsoucí, žádná výpověď nemůže být správná, není-li dostatečný důvod, proč je tomu tak, a ne jinak, i když nám tyto důvody ve většině případů nemohou být známy.“²⁶⁴

Podobně jako Descartes mluví Leibniz o pravdách rozumu, které jsou kryty principem sporu, a pravdách faktu, které ospravedlňuje princip dostatečného důvodu. V pokantovské německé filosofii se pak princip dostatečného důvodu stal důležitým diskutovaným tématem.²⁶⁵

I v současné filosofické diskusi představuje důležité téma. Existuje celá řada variant vyjádření toho principu. Quentin Smith například uvádí čtyři:

1. Každé pravdivé tvrzení, které říká, že nějaký kontingentní konkrétní předmět (těleso nebo duch) začíná existovat, má dostatečný důvod své pravdivosti.
2. Každé pravdivé tvrzení, které říká, že nějaký konkrétní předmět začíná existovat, má dostatečný důvod své pravdivosti.
3. Každé pravdivé tvrzení má dostatečný důvod své pravdivosti.
4. Existuje dostatečný důvod proč existují pravdivá tvrzení, která říkají, že nějaký kontingentní konkrétní předmět existuje.²⁶⁶

²⁶⁴ LEIBNIZ, G. W., *Monadologie* 32, cit. dílo, s. 161; K tomu srov. WALKER, R., „Sufficient Reason“, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Vol. 97, s. 109-123.

²⁶⁵ URBAN, W. M., *A History of the Principle of Sufficient Reason: Its Metaphysical and Logical Formulations*, A Dissertation Presented to the Philosophical Faculty of the University of Leipzig to Secure the Degree of Doctor of Philosophy 1897, s. 31-84.

²⁶⁶ SMITH, Q., „A Defense of a Principle of Sufficient Reason“, *Metaphilosophy*, Vol. 26, No. 1-2, s. 97-106.

Smith pokládá za pravdivou čtvrtou formulaci, za předpokladu existence Boha a časoprostoru. Je zřejmé, že tato formulace představuje slabší formu principu dostatečného důvodu než je prezentována Leibnizem.

Z filosofů, kteří s Quentinem explicitně polemizují²⁶⁷, lze uvést například Marka Nowackého, který obhajuje princip dostatečného důvodu ve formulaci:

*Každé jsoucno má důvod bytí toho, co k němu náleží, buď v sobě samém nebo v něčem jiném. V sobě ho má tehdy, pokud mu to náleží jako něco konstitutivního, v jiném tehdy, pokud mu to náleží jako něco nekonstitutivního.*²⁶⁸

Kdyby svět (míněno jako univerzum všech jsoucen) vznikl naprosto bez příčiny, říká dále Nowacki, znamenalo by to, že vznikl z nicoty. Kdyby ale bylo možné, aby něco vzniklo z nicoty, pak se lze ptát, proč k takovému spontánnímu vznikání nedochází neustále. Jaký je důvod toho, že někdy něco vzniká a jindy ne? Jinak řečeno, proč zrovna tato nicota dává vzniknout něčemu, kdežto tamta nicota nikoli? K rozlišení takových nicot musíme stanovit nějakou jejich dostatečnou charakteristiku. Tím ale nicota přestává být nicotou, protože jsoucno a nicota jsou kontradiktorní

²⁶⁷ V tomto případě nikoli s citovaným článkem, ale s knihou CRAIG, L., SMITH, Q., *Theism, Atheism, and Big Bang Cosmology*, New York: Oxford University Press, 1993.

²⁶⁸ NOWACKI, M. R., „Whatever Comes to Be has a Cause of its Coming to Be. A Thomist Defense of the Principle of Sufficient Reason“, *The Thomist*, vol. 62 (1998), s. 291-302: *Every being has the reason of being of that which belongs to it in itself or in some other: in itself, if that which belongs to it is a constituent of itself; in another, if that which belongs to it does so without being a constituent of itself.*

protiklady a jakákoli charakteristika, která jde nad nicotu, už není nicotou, ale jsoucnem.

K této argumentaci lze namítnout, že Nowacki obhajuje spíše princip kauzality na základě principu dostatečného důvodu. Ve svém postupu navíc skrytě předpokládá to, co dokazuje, protože pokud se ptá, jak může jedna nicota něco způsobit a jiná nikoli, předpokládá, že uvažuje vznik zapříčiněný nicotou. Námitka proti principu dostatečného důvodu, resp. proti principu kauzality ale říká, že něco vzniká bez důvodu a bez příčiny.

Ohledně souvislosti principu dostatečného důvodu a principu kauzality lze konstatovat, že princip dostatečného důvodu je obecnější a proto bývá některými mysliteli považován za jeden ze základních principů lidského myšlení on a nikoli princip kauzality. Princip kauzality bývá pak z principu dostatečného důvodu vyvozován pomocí principu sporu.

9.6. *Princip dostatečného důvodu a kauzalita*

9.6.1. Princip dostatečného důvodu a princip kauzality

Princip kauzality lze z principu dostatečného důvodu vyvodit následujícím způsobem. Jestliže princip dostatečného důvodu říká, že „Každé jsoucno musí mít dostatečný důvod samo v sobě nebo v jiném“, pak u kontingentního jsoucna musí být tento důvod vně tohoto jsoucna samého. Tomistická argumentace (nikoli scotistická nebo suarezíánská) pak tento postup rozvádí upozorněním na to, že kontingentní neboli nahodilé jsoucno je charakterizováno kompozicí dvou metafyzických ko-principů, tj. esence a bytí, které se reálně odlišují. Toto složení není vysvětlitelné zevnitř jsoucna samého, tj. ze složek samých.

Je tedy třeba nějaké vysvětlení založené vně kontingentního jsoucna, neboli reálný dostatečný důvod v něčem jiném. Tomuto dostatečnému důvodu se pak říká účinná příčina.

Formulace principu kauzality pak bude znít: „Každé jsoucno, které nemá dostatečný důvod své existence v sobě samém, musí mít adekvátní účinnou příčinu.“ Je zřejmé, že v takové formulaci principu kauzality se vychází ze strany účinků a z nich se dochází k nutnosti nějaké příčiny. Netvrdí se zde, že z dané příčiny jsme schopni za každých okolností dedukovat účinky, ani že jsme schopni za každých okolností rozpoznat kauzální působení.²⁶⁹

Někteří autoři se snaží o důkaz principu dostatečného důvodu principem sporu. Proti tomu se však namítá, že to přímo není možné.²⁷⁰ Přeformulujeme-li tento princip „Každé jsoucno má dostatečný důvod své existence“ na „Jsoucno (bytí)

²⁶⁹ CLARKE, W. N., *The One and the Many*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2002, s. 178-198.

²⁷⁰ LAMINNE, J., „Les principes d'identité et de causalité“, *Revue Neo scolastique*, t. 21 (1914), s. 357-364.

je založeno v nějakém bytí“, pak je zřejmé, že jeho popření by znělo „Bytí je založeno v nebytí“, což je něco jiného než spor vyjádřený tvrzením „Bytí je nebytí“.²⁷¹ Jedna z cest argumentace ve prospěch principu dostatečného důvodu je proto poukaz na jeho evidenci. K takové argumentaci se uchyluje jak například klasikové novotomismu J. Gredt nebo B. Franzelin²⁷², tak i současný tomisticky orientovaný filosof W. N. Clarke. Je však třeba říci, že jejich stanovisko není všeobecně přijímáno. Podle Gredta je princip dostatečného důvodu evidentní:

*Také princip dostatečného důvodu: „Nic není bez dostatečného důvodu“, je princip per se zřejmý všem lidem.*²⁷³

Clarke se s tímto postojem v podstatě shoduje, ale upozorňuje na jistou náročnost při získávání této evidence:

*Tento princip nemůže být odvozen ani dokázán z žádného základnějšího (...) a může trvat nějaký čas – včetně získání jisté intelektuální zdatnosti a zkušenosti – než člověk získá vhled do jeho platnosti.*²⁷⁴

²⁷¹ CLARKE, W. N., *The One and the Many*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2002, s. 21.

²⁷² FRANZELIN B., „De Satz vom zureichenden Grund verteidigt gegen Isenkrahe“, *Zeitschrift für kathol. Theologie* XLVII. (1923), s. 329-368.

²⁷³ GREDT, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Barcelona: Herder ⁸1946, s. 152: *Etiam principium rationis sufficientis: „Nihil est sine ratione sufficiente“ est principium per se notum omnibus.*

²⁷⁴ CLARKE, W. N., *The One and the Many*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2002, s. 21: *This principle cannot be deduced or proved from anything more basic (...) and it can take time – together with some intellectual maturity and experience – to get insight into its validity.*

Jedním z významných autorů, kteří se snaží princip dostatečného důvodu nepřímou dokázat principem sporu je Réginald Garrigou-Lagrange.²⁷⁵ Rozlišuje přitom vnitřní a vnější důvod.

Vnitřní důvod je to, čím určitá věc se svými vlastnostmi je. Princip dostatečného důvodu je v tomto případě jen reformulací principu identity: např. „červené je skrze sebe sama červené“.²⁷⁶

O vnějším důvodu lze pak mluvit v několikerém smyslu. Je jím například přirozenost věci vůči vlastnostem věci. Dále lze říci, že věc, která neexistuje sama sebou, má důvod své existence v jiném (příčina účinná). A konečně, prostředek zvolený k dosažení určitého cíle má svůj vnější důvod v tomto cíli (finální příčina).²⁷⁷ V tomto smyslu může být princip dostatečného důvodu podle Garrigou-Lagrange dokázán nepřímou pomocí *reductio ad absurdum*.

Nejprve uveďme, že absolutně nutné jsoucno existuje samo sebou, protože není odkázáno na něco jiného (jako je tomu v případě nutnosti hypotetické). Kontingentní jsoucno může být i nebýt, a proto musí mít pro své bytí důvod. Popřít zákon dostatečného důvodu je pak pro Garrigou-Lagrange totéž, jako tvrdit, že kontingentní jsoucno je nezapříčiněné, protože musí mít důvod své existence v něčem jiném, což je účinná příčina. Nezapříčiněné kontingentní jsoucno by totiž zároveň bylo skrze sebe sama (jakožto nezapříčiněné) a zároveň

²⁷⁵ GARRIGOU-LAGRANGE, R., *Dieu. Son existence et sa nature*, Paris: Beauchesne 1914.

²⁷⁶ STRAUBINGER, H., „Evidenz und Kausalitätsgesetz“, *Phil. Jahrb.*, t. 43 (1930), s. 1-17.

²⁷⁷ GARRIGOU-LAGRANGE, R., *Dieu. Son existence et sa nature*, Paris: Beauchesne 1914, s. 170: *Tout être a la raison d'être de ce qui lui convient, en soi ou dans un autre; en soi, si cela lui convient par ce que le constitue en propre; dans un autre, si cela ne lui convient pas par ce que le constitue en propre.*

nebylo skrze sebe sama (jakožto kontingentní), což je spor. V definici kontingentního jsoucna je podle Garrigou-Lagrange přitom nutně obsaženo, že neexistuje skrze sebe sama.

Straubinger²⁷⁸ ale Garrigou-Lagrangeovi namítá, že je jistě pravda, že něco nemůže být a zároveň nebýt skrze sebe sama, ale že u jsoucna bez dostatečného důvodu k tomuto sporu nedochází. Straubinger Jsoucno bez dostatečného důvodu by prostě nebylo ani skrze sebe, ani skrze nic jiného, což není žádný spor.

Garrigou-Lagrange však takové jsoucno považuje za nemožné. Jsoucno, které by neexistovalo ani skrze sebe ani skrze něco jiného, by podle něj nemělo žádný vztah k existenci a nedalo by se odlišit od nicoty. Bylo by to tedy nemožné. V argumentaci tohoto typu se vychází z toho, že každé jsoucno musí mít nějaký důvod, který by byl adekvátním základem jeho inteligibility. Tento důvod má buď samo v sobě nebo v něčem jiném. První případ by znamenal, že je existence takového jsoucna sebe-dostačující a sebe-vysvětlující (což u běžných věcí tohoto světa obvykle není). Druhý případ pak odkazuje na nějaké jiné jsoucno v řádu reálného bytí, tedy na to, čemu se obvykle říká *účinná příčina*.

Jiný postup snažící se postavit argumentaci na principu dostatečného důvodu představuje Norris Clarke²⁷⁹, který upozorňuje, že každé jsoucno, které začíná existovat, potřebuje účinnou příčinu. To, co nemá bytí, si ho nemůže samo udělit. Kdyby něco mohlo vzniknout bez příčiny, pak by bylo velmi snadné a bezproblémové, aby věci vznikaly tímto způsobem. Věci ale vznikají s velkou námahou a vynaložením energie, což je nepochopitelné, mohou-li vznikat

²⁷⁸ STRAUBINGER, H., „Evidenz und Kausalitätsgesetz“, *Phil. Jahrb.*, t. 43 (1930), s. 1-17.

²⁷⁹ CLARKE, W. N., *The One and the Many*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2002, s. 181-187.

jednodušším způsobem. Musí být tedy nějaký důvod, proč věci vznikají pouze po vynaložení určitého úsilí nebo energie.

Jiná argumentace vychází z analýzy složeného jsoucna. Složením se zde myslí nejen složení fyzických částí, ale také metafyzické složení materie a formy nebo esence a bytí. Tyto metafyzické principy nejsou soběstačné, jsou to pouhé ko-principy (odkazují s jeden na druhý). Nejsou tedy vysvětlitelné samy ze sebe, ale vyžadují něco, co vysvětluje jejich sjednocení, což je právě účinná příčina.

Jiným zajímavým argumentem je poukaz na jsoucno patřící do nějakého dynamického systému (například vesmíru). K tomu, aby mohlo projevovat své vlastnosti, potřebuje takové jsoucno vhodné podmínky (jiná jsoucna, s nimiž by reagovalo). Takové jsoucno, jehož aktivita je definována vztahem k jiným jsoucňům, potřebuje nějaký dostatečný důvod. Kdyby bylo samo svým důvodem, muselo by být i dostatečným důvodem onoho systému, bez nějž nemůže působit. Samo je ale součástí tohoto systému. Nemůže být tedy jeho důvodem, protože by toto jsoucno bylo zároveň v potenci (jakožto součást systému) a v aktu (jakožto jeho příčina), což je zjevně nemožné. Dostatečný důvod čili příčina takových systémů tedy musí být vně těchto systémů.

9.6.2. Inteligibilita jsoucen a princip dostatečného důvodu

Ve výše uvedené argumentaci se staví na přístupnosti jsoucna našemu poznání, tedy na jeho inteligibilitě. Abychom prověřili oprávněnost tohoto předpokladu, je vhodné se vrátit až k mysliteli, který princip dostatečného důvodu zformuloval.

Předpokládejme, že kauzální působení je pouze naší iluzí, a že v reálném světě existuje pouze následnost dějů, nikoli jejich příčinná souvislost. Dostáváme se tím do situace, kdy jedno jsoucno nepůsobí na druhé, ale různé děje probíhají nezávisle na sobě a takříkajíc nezávisle. Jednotlivá jsoucna spolu nekomunikují,

pouze existují vedle sebe v naprosté vzájemné izolaci. Je zřejmé, že podobný svět již byl filosoficky popsán Leibnizem v jeho *Monadologii*.

Leibnizovy monády nejsou rozprostraněné. V situaci našeho světa bez eficientní kauzality by však šlo o jsoucná hmotná a rozprostraněná. Monády se nemění působením vnějšího zásahu, ale pouze z vnitřního principu. Podobně ani jsoucná ve světě bez eficientní kauzality se nemění působením zvnějšku. Mění se bez vzájemného kontaktu, bez působení jednoho jsoucná na druhé. Platí pro ně to, co platí pro Leibnizovy monády: *nemají žádná okna, jimiž by do nich mohlo něco vstupovat nebo z nich vystupovat.*²⁸⁰

Jelikož monády „nemají okna“ a neexistuje tedy mezi nimi vzájemné působení, nemohou představovat dostatečný důvod děje a změny. Dostatečný důvod těchto skutečností je třeba hledat mimo ně, ve zdroji všeho, který je nutný, a tím je Bůh. Celý systém monád neboli celý Leibnizův svět je pak Bohem předem harmonicky uspořádán tak, že namísto chaosu máme svět jsoucen, která spolu sice nekomunikují, ale jeví se nám jako by komunikovaly.

U jednoduchých substancí existuje však pouze ideální vliv jedné monády na druhou, tj. působení, které se uskutečňuje pouze zásahem božím, pokud v božích idejích žádá nějaká monáda právem, aby Bůh na ni vzal ohled při uspořádání druhých monád již při počátku věcí. Protože stvořená monáda nemůže mít fyzický vliv na nitro jiné monády, může pak jedině touto cestou záviset jedna na druhé.

Tak se stává, že mezi tvory dochází k vzájemné činnosti a trpnosti. Neboť Bůh při porovnávání dvou jednoduchých substancí nachází v jedné každé důvody, jež ho nutí, aby první přizpůsobil druhou, a následkem toho to, co je třeba považovat v určitých ohledech za aktivní, z jiného hlediska je

²⁸⁰ LEIBNIZ, G. W., *Monadologie* 7, in LEIBNIZ, G. W., *Monadologie a jiné práce* (přeložil J. Husák), Praha: Nakladatelství Svoboda 1982, s. 157.

*pasivní; aktivní potud, pokud nějaké určení, které je v něm zřetelně poznáno, slouží k vysvětlení toho, co se děje v něčem jiném, pasivní potud, pokud důvod toho, co se děje v něm, se nachází v tom, co je zřetelně poznáváno v jiném.*²⁸¹

Leibnizův svět tedy sám o sobě eficientní kauzalitu neobsahuje. Obsahuje ji však základní akt ustanovení tohoto světa, stvoření všeho Bohem. Výše uvažovaný svět bez kauzality je tedy Leibnizovu světu podobný jen částečně. Jsoucná našeho světa na sebe stejně jako monády Leibnizova světa vzájemně nepůsobí, ale v Leibnizově světě je jedinou příčinou všeho Bůh, kdežto v našem světě se vše děje bez příčiny.

Zde vstupuje do hry otázka, zda jednal Leibniz oprávněně, když argumentoval principem dostatečného důvodu. Pokud tento princip platí, pak je třeba hledat nějaký dostatečný důvod změny ve světě. Tento dostatečný důvod může být:

- vnější – působení jednoho jsoucna na druhé čili eficientní kauzalita
- vnitřní – uzpůsobení jsoucenc k určitému typu jednání čili Leibnizova předzjednaná harmonie. Ta ale opět vyvolává požadavek svého dostatečného důvodu, čímž se dostáváme k nějakému autorovi této harmonie.

Dostatečným důvodem změny ve světě není podle Leibnize nic vnějšího, co by bylo účinnou příčinou, ale jakési vnitřní uzpůsobení jsoucna k určitému jednání. Jedná se o Leibnizovu „předzjednanou harmonii“. Tím se ale dostáváme ke zdroji této harmonie, tedy k Bohu, který je v tomto smyslu vnějším důvodem předzjednané harmonie, čili její účinnou příčinou.

²⁸¹ LEIBNIZ, G. W., *Monadologie* 51-52, cit. dílo, s. 164-165.

Pokud chceme udržet hypotézu světa bez eficientní kauzality, musíme odmítnout jak vnější dostatečný důvod, která kauzalitu explicitně tvrdí, stejně jako vnitřní důvod, který ji má zabudovanou prostřednictvím předzjednané harmonie ve svém základu. Zbývá popřít princip dostatečného důvodu. Platnost tohoto principu je pak stěžejní otázkou pro tento typ argumentace ve prospěch kauzality.

9.7. *Princip kauzality a princip sporu*

9.7.1. Námitky proti důkazu principu kauzality pomocí principu sporu

Dokázat něco principem sporu lze dvěma způsoby. Prvním je deduktivní vyvození z principu sporu jako z obecnějšího principu, druhým je pak *reductio ad impossibile*, tedy prokázání sporu v kontradiktorním opaku dokazované teze. Racionalisticky vyhlížející přístup snažící se o dedukci principu kauzality z principu sporu je neudržitelný, protože mezi principem sporu a principem kauzality není vztah obecnějšího k partikulárnějšímu, který by takové vyvození umožňoval.

Řada novotomistů první poloviny dvacátého století byla ve svém přístupu dosti ovlivněna především filosofií kantovskou, neboť ve snaze o dialog se soudobou filosofií přijímali některé její pojmy a rozlišení. Droege v této souvislosti mluví o starším a novějším směru argumentace v novotomistických diskusích o kauzalitě. Novější směr uvádí rozlišení mezi statickým a dynamickým řádem, které do novotomistických diskusí o kauzalitě přinesli zvláště jezuité P. Descoqs a L. Fuetscher. Chyby ve zdůvodňování principu kauzality prý spočívají ve výchozím omylu, který tyto dva řády zaměňuje. Jedná se o:

- statický řád esence (*die statische Soseinsordnung*), který podléhá principu sporu, a
- dynamický řád existence (*die dynamische Daseinsordnung*), který podléhá principu kauzality.²⁸²

²⁸² DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

Princip sporu samozřejmě platí i dynamickém řádu existence, ale vždy stojí na pojmové nutnosti statického řádu esence. Použití principu sporu v dynamickém řádu je tedy možné pouze v hypotetické formě typu: „Jestliže něco existuje, pak to (dokud to existuje) s pojmovou nutností vylučuje současnou neexistenci.“ Spor se tedy odehrává nikoli v řádu existence, ale v esenciálním řádu mezi „Dasein“ a „Nichtdasein“.²⁸³

Podle této úvahy znamená převedení principu kauzality na princip sporu převedení dynamického řádu existence na statický řád esence, což je nemožné. Každému z těchto řádů odpovídá jiná příčina. V případě řádu dynamického je to účinná příčina a v případě řádu statického pak formální příčina. Převedením řádu existence na řád esence bychom převedli účinnou příčinu na formální, což by znamenalo zrušení rozdílu mezi nutným a kontingentním jsoucnem. Nutné jsoucno totiž existuje svou esencí, kterou vyjadřuje formální příčina. Tyto dva řády však jeden na druhý převést nelze. Princip kauzality totiž vyjadřuje v dynamickém řádu existence původ jsoucna, „odkud“ jsoucno je, a nikoli „co“ je. Proto pro kantovsky orientované tomisty zůstává popření principu kauzality jakožto apriorního syntetického soudu pouze nemožností myšlení, nikoli nemožností bytí čili sporem. Nezapříčiněné jsoucno, které vzniklo (důsledek popření principu kauzality), je podle nich pro nás nepochopitelné, ale není samo v sobě rozporné.

Konzervativnější starší přístup, jak uvádí Droege, naproti tomu redukci principu kauzality na princip sporu považuje za možnou. Odmítnutí této možnosti by vedlo ke všeobecnému skepticizmu.²⁸⁴

²⁸³ DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

²⁸⁴ Odvolávají se přitom na Tomášovu argumentaci in: *Summa theologiae* I-II, q. 94, a. 2: *Illud, quod primo cadit in apprehensione, est ens, cujus intellectus includitur in*

9.7.2. Deduktivní argumentace principem sporu

Mezi různými pokusy o deduktivní vyvození principu kauzality z principu sporu patří argumentace Franze Sladeczka,²⁸⁵ který vyvození principu kauzality vedl přes princip dostatečného důvodu. Princip kauzality bývá považován za zvláštní případ principu dostatečného důvodu, a proto je nejdůležitější krok argumentace postup od principu sporu k principu dostatečného důvodu.²⁸⁶ Vyvodit princip kauzality z principu dostatečného důvodu už takový problém nepředstavuje.

Sladeczek rozlišuje dva typy kontradikce:

- formální (např. zelený list – nezelený list)
- materiální (např. zelený – nezelený)

V případě formální kontradikce je věcný obsah neslučitelný se svou negací pouze „v sobě“ (*in sich*), nikoli „skrze sebe“ (*durch sich*). List může být zelený nebo nezelený, ale „zelený“ nemůže být nikdy „nezelený“. Sladeczek pak požaduje převedení materiálních kontradikcí na kontradikce formální.

omnibus, quaecumque quis apprehendit; et ideo primum principium indemonstrabile est, quod non est simul affirmare et negare, quod fundatur supra rationem entis et non-entis: et super hoc principia omnia fundatur.

²⁸⁵ SLADECZEK, F., „Das Widerspruchsgesetz und der Satz vom zureichenden Grunde“, *Scholastik* 2 (1927), s. 1-37. Cit. dle GEYSER, J., *Das Prinzip vom Zureichenden Grunde*, Regensburg: Josef Habel Verlag 1929, s. 62-29.

²⁸⁶ Srov. FAULHABER, L., „Zum augenblicklichen Stand des Kausalproblems“, in VON RINTELEN, F. J. (hrsg.), *Philosophia perennis*, Bd. I, Regensburg: Josef Habel Verlag 1930.

Z principu sporu totiž plyne, že všechno, co v sobě (materiálně) v nějakém ohledu odporuje nebytí, předpokládá v sobě nebo mimo sebe něco, co je skrze sebe (formálně, bytostně) v tomto ohledu neslučitelné s nebytím, a čím samo v sobě v tomto ohledu odporuje nebytí. A toto, co skrze sebe (formálně, bytostně) v nějakém ohledu odporuje nebytí a čím je něco v sobě tímto způsobem určité, je totéž, co dostatečný důvod. Dostatečný důvod není nic jiného než to, čím je něco v určitém ohledu vymezeno v bytí a proto je v tomto ohledu v kontradiktorním protikladu k nebytí.²⁸⁷

Tímto převedením se Sladeczek dostává k principu dostatečného důvodu. Straubinger však tento postup neuznává, protože podle jeho soudu Sladeczek nerozlišuje mezi dvěma výše zmíněnými řády, totiž řádem esence, jemuž odpovídá princip sporu, a řádem existence, jemuž odpovídá princip dostatečného důvodu.²⁸⁸

²⁸⁷ SLADECZEK, F., „Das Widerspruchsgesetz und der Satz vom zureichenden Grunde“, *Scholastik* 2 (1927), s. 1-37: *Aus dem Widerspruchsprinzip ergibt sich nämlich, daß alles, was in sich (materiell) unter irgendeiner Rücksicht dem Nichtsein entgegengesetzt ist, sei es in sich, sei es außerhalb seiner, etwas voraussetzt, was durch sich (formell, wesenhaft) unter dieser Rücksicht mit dem Nichtsein unvereinbar ist und wodurch es selbst in sich unter dieser Rücksicht dem Nichtsein entgegengesetzt ist. Dasjenige nun, was durch sich (formell, wesenhaft) unter irgendeiner Rücksicht mit dem Nichtsein unvereinbar ist und wodurch etwas in sich in dieser Weise bestimmt ist, ist dasselbe, wie der zureichende Grund. Zureichender Grund ist eben nichts anderes als das, wodurch etwas unter einer bestimmten Rücksicht im Sein determiniert und damit unter dieser Rücksicht dem Nichtsein kontradiktorisch entgegengesetzt ist.* Cit. dle GEYSER, J., *Das Prinzip vom Zureichenden Grunde*, Regensburg: Josef Habbel Verlag 1929, s. 62-29.

²⁸⁸ STRAUBINGER, H., „Evidenz und Kausalitätsgesetz“, *Phil. Jahrb.*, t. 43 (1930), s. 1-17.

Proti Sladeczkovi lze však namítat přímo. Není totiž zřejmé, proč platí první věta z výše citované argumentace: „Z principu sporu totiž plyne, že všechno, co v sobě (materiálně) v nějakém ohledu odporuje nebytí, předpokládá v sobě nebo mimo sebe něco, co je skrze sebe (formálně, bytostně) v tomto ohledu neslučitelné s nebytím, a čím samo v sobě v tomto ohledu odporuje nebytí.“

9.7.3. Reduktivní argumentace principem sporu

Při argumentaci založené na reduktivním převedení principu kauzality na princip sporu jsou klíčové dva momenty. Prvním je tomistická teze o jsoucnu jakožto prvním poznávaném. Tomáš tvrdí, že naše poznání obecného začíná nejobecnějšími pojmy, což je především pojem jsoucna, v němž je obsaženo vše ostatní. Tato teze by se dala přiblížit následujícím způsobem: Přirozené lidské poznání samozřejmě začíná na úrovni smyslů, které se setkávají s jednotlivinou. Prvním obecným pojmem, který poznáváme, je pak jsoucno, protože dříve než onu jednotlivinu můžeme zařadit do příslušného druhu či rodu, zjišťujeme, že je. Až po poznání více jednotlivin, u nichž všech rozlišujeme jejich jsoucnost, můžeme dojít k poznání rodů a druhů. Proto začíná naše poznání obecného u pojmu jsoucna. A jestliže je jsoucno prvním poznávaným, pak je veškeré naše poznání v tomto bodě zakotveno.

To, co poznáváme jako první, je jsoucno; pojem jsoucna je zahrnut ve všem, co poznáváme. Proto se první nedokazatelný princip zakládá na pojmu jsoucna a ne-jsoucna: totéž nelze zároveň tvrdit i popírat. Na tomto principu se zakládají všechny ostatní principy, jak říká Filosof.²⁸⁹

²⁸⁹ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I-II, q. 94, a. 2: *Nam illud quod primo cadit in apprehensione, est ens, cuius intellectus includitur in omnibus quaecumque quis apprehendit. Et ideo primum principium indemonstrabile est quod non est simul affirmare et negare, quod fundatur supra rationem entis et non entis, et super hoc*

Podle Droega je třeba vyjít z toho, že pojem jsoucna je prvním formálním objektem lidského rozumu. Proto by měl princip sporu zakládat všechny principy, s nimiž lidský rozum pracuje. To však neznamená výše zmíněnou dedukci principu kauzality z principu sporu. Znamená to logicky konzistentní *demonstratio ad impossibile*, tedy nepřímý důkaz principu kauzality pomocí prokázání sporu kontradiktorního opaku principu kauzality.²⁹⁰ Droege upozorňuje na možné nedorozumění v diskusích o důkazu principu kauzality principem sporu, ke kterému dochází, když se nerozliší důkaz dedukcí (z principu sporu) a důkaz redukcí (prokázání sporu v kontradiktorním protikladu).²⁹¹

Vrátíme-li se k výše zmíněnému problému definice kontingentního jsoucna, můžeme říci, že myslitelé definující kontingentní jsoucno jako jsoucno, které nemá bytí od sebe, dokazují princip kauzality následujícím způsobem:

- P1. Kontingentní jsoucno existuje a není zapříčiněné.
- P2. Jestliže toto jsoucno není zapříčiněné, pak jeho bytí nezávisí na žádném jiném jsoucnu.
- P3. Své bytí má tudíž samo ze sebe (důsledek plynoucí z disjunkce: jsoucno má bytí buď ze sebe nebo od jiného).
- P4. Kontingentní jsoucno je jsoucno, které nemá své bytí od sebe (*ex definitione*).

principio omnia alia fundantur, ut dicitur in IV metaphys. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *O zákonech*, český překlad K. Šprunk, Praha: Krystal OP, 2003, s. 59.

²⁹⁰ Shrnutí hlavních protagonistů debaty o možnosti takové argumentace předkládá: DROEGE, T., „Zur Krise der Kausal-Kontroverse“, *Divus Thomas* (1931), s. 363-397.

²⁹¹ DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

P5. P3 & P4 → spor.

C. \sim P1 – tedy: Kontingentní jsoucno nemůže být nezapříčiněné.²⁹²

Slabinou této argumentace je první premisa, resp. definice kontingentního jsoucna v této premise obsažená. Není totiž zřejmé, že existuje kontingentní jsoucno v takto daném smyslu. Jinými slovy, argument dokazuje, že jsoucno, které nemá bytí od sebe, musí mít příčinu. Ale v principu kauzality jde především o všechna jsoucna našeho světa, tedy jsoucna ne-nutná, nahodilá. To je také primární význam pojmu kontingence. Problémem, který výše zmíněný argument neřeší, a který zůstává, je tedy otázka, zda všechna ne-nutná jsoucna musí být jsoucny, která mají bytí od jiného. Pokud se tyto dva pojmy nekryjí, pak se jedná o dva různé pojmy kontingence a argument zasahuje pouze jeden z nich, přičemž lze říci že ten méně významný.

Třetí premisa argumentu pak přináší otázku, zda je disjunkce „bytí ze sebe“ nebo „bytí od jiného“ úplná. Pokud totiž „uzávorkujeme“ princip kauzality, pak není zřejmé, proč by nemohla existovat třetí možnost, totiž bytí z ničeho. To, že se podvědomě bráníme této možnosti může být dáno tím, že jsme navyklí uvažovat v mezích vymezených principem kauzality. Ten však máme teprve dokázat, a proto je disjunkce v premise P3 vnášením předpokládaného závěru do východisek argumentace.

²⁹² Argumentaci uvádí Joseph de Vries, který ji ovšem kritizuje. Srov. DE VRIES, J., „Zur Frage der bedeutung des Kausalitätsprinzips“, *Stimmen der Zeit*, 123, Band (1932), s. 378-389.

S odvoláním na Tomáše Akvinského se řada myslitelů novotomismu snaží převést princip kauzality na princip sporu prostřednictvím principu participace (*omne, quod est per participationem, causatur ab eo, quod est per essentiam*).

Jak bylo řečeno výše, jsoucna lze rozlišit na *ens per essentiam* a *ens per participationem*. Jsoucno participující na bytí, tedy jsoucno, u kterého nacházíme reálnou odlišnost esence a bytí, je jsoucno kontingentní. Takové jsoucno v protikladu ke jsoucnu *per essentiam* není samozřejmě absolutně nutné. Je ale možné mluvit o nutnosti hypotetické. To znamená, že je možné, aby kontingentní jsoucno (například Sókratés) bylo v řádu esence (*die Soseinsordnung*) rozumově pojímáno jako jsoucí nebo jako nejsoucí. Sókratés tedy může být, ale může i nebýt.

V reálném řádu existence (*die Daseinsordnung*) je však nemožné, aby Sókratés, pokud existuje, současně neexistoval. Na základě principu sporu lze konstatovat, že v témž subjektu není možná současná existence dvou kontradiktorních věcných obsahů. V této souvislosti lze zmínit Tomášovu argumentaci z komentáře k Aristotelově *Metafyzice*:

To, co je absolutně nutné, se však liší od jiných nutných entit. Absolutní nutnost totiž přísluší věci podle toho, co je jí nejvnitřnější a nejbližší. Bud' je to forma nebo materie nebo sama esence věci. Říkáme, že živočich je nutně smrtelný, protože to plyne z jeho materie, nakolik je složena z protikladů. Také říkáme, že je živočich nutně smyslově vnímající, protože to plyne z jeho formy, nebo že je živočich nutně živou smyslově vnímající substancí, protože je to jeho esencí. Nutnost toho, co je nutné po určité stránce a ne absolutně, však závisí na vnější příčině, tj. na účelu nebo působícím.²⁹³

²⁹³ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In V. Metaphysicorum*, lectio 6: *Differt autem necessarium absolute ab aliis necessariis: quia necessitas absoluta competit rei secundum id quod*

Podle Droega tedy na otázku čím je dána tato výše zmíněná Sókratova hypotetická nutnost v existenciálním řádu (*Daseinsnotwendigkeit*), není možné odpovědět poukazem na esenciální řád. Sókratés totiž není s absolutní nutností jsoucí Bůh, který existuje svou vlastní esencí. Tato hypotetická nutnost může být dána pouze vnější účinnou a účelovou příčinou danou v řádu existenciálním. Spojnicí mezi Sókratovou hypotetickou nutností a jeho účinnou příčinou pak může být vysvětlen na základě participačního pojetí jsoucná.²⁹⁴

Principem sporu operuje při své obhajobě i George A. Blair.²⁹⁵ Začíná otázkou po smysluplném a účelném použití pojmu „příčina“. Hledání příčin je podle něj odpovědí na starou otázku „Proč?“ Tuto otázku si klademe tehdy, když jsme nějakým způsobem vyvedeni z míry, když – řečeno spolu s Aristotelem – dospíváme k údivu nad nějakou skutečností. Nepřekvapuje nás, že se něco neděje, spíše to, že se děje něco, co jsme nečekali, co nám připadá jako neuvěřitelné, nepochopitelné. Blair přímo říká, že je to tehdy, když vnímáme to,

est intimum et proximum ei; sive sit forma, sive materia, sive ipsa rei essentia; sicut dicimus animal necesse esse corruptibile, quia hoc consequitur eius materiam in quantum ex contrariis componitur. Dicimus etiam animal necessario esse sensibile, quia consequitur eius formam: et animal necessario esse substantiam animatam sensibilem, quia est eius essentia. Necessarium autem secundum quid et non absolute est, cuius necessitas dependet ex causa extrinseca. Causa autem extrinseca est duplex; scilicet finis et efficiens.

²⁹⁴ DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

²⁹⁵ BLAIR, G. A., „Evolution of the Notion of ‘Cause’ Up To and Past Its Disappearance“, in: McLEAN, G. F. and VOORHIES, V. (eds.), *The Nature of Philosophical Inquiry, Proceedings of The American Philosophical Association*, Vol. XLI, Washington D.C.: The Catholic University of America 1967, s. 205-212.

co se děje, jako cosi nemožného, ba přímo sporného. Jestliže vím, že jsem si dal minci do kapsy, a tudíž ji v kapse musím mít, ale jestliže zjišťuji, že tam ona mince není, je to spor. Tento spor nás překvapí a okamžitě se ptáme „Proč?“. Buď popřeme princip sporu nebo najdeme nějakou další skutečnost (tedy příčinu), která z vnějšku zasáhla, a celý spor se tak stává sporem zdánlivým, vysvětleným. Protože princip sporu dost dobře odmítnout nelze, nezbývá než dojít k závěru, že zde musí nutně být nějaký vnější činitel, který působí.

9.8. *Východiska participační pojetí jsoucna*

Nejvýznamnější koncepce v novotomistické diskusi o kauzalitě byla bezpochyby založena na participační metafyzice jsoucna, která se odvolává na myšlení Tomáše Akvinského. Většina novotomistů, kteří se k tomuto pohledu hlásí, považují argument z participace za vlastní myšlenku Tomášovu, a proto své postupy dokládají přímými citacemi jeho argumentů.²⁹⁶ V dalším výkladu se proto soustředíme přímo na Tomášovu nauku, na níž se novotomisté odvolávají, a jen okrajově na sekundární zpracování této problematiky u novotomistů dvacátého století. Pro úplnost dodejme, že hlavními zastánci tohoto pojetí jsou například L. B. Geiger²⁹⁷, C. Fabro²⁹⁸ nebo J. Owens.²⁹⁹

Participační pojetí jsoucna a z toho plynoucí pojetí kauzality je originální koncepcí Tomáše Akvinského, která přesahuje Aristotelův koncept metafyziky

²⁹⁶ LINDBECK, G., „Participation and Existence in the Interpretation of St. Thomas Aquinas“, *Franciscan Studies*, Vol. 17 (1957), s. 1-22; 107-125. Podle Lindbecka je Tomášova participační metafyzika velmi přesvědčivá: *The Thomist synthesis is enormously impressive. It skillfully combines diverse traditions, integrating within a Christian frame-work the Aristotelian sensitivity to the particular and the concrete with the participationist emphasis on the unity of all in and through the divine being. The infinitely fertile Neo-Platonist view of God as both the absolutely transcendent and the absolutely immanent has never, perhaps, been so successfully combined with an insistence on the, in some sense, genuinely independent reality of finite beings.*

²⁹⁷ Srov. GEIGER, L. B., *La Participation dans la philosophie de S. Thomas d'Aquin*, Paris: Vrin 1942.

²⁹⁸ Srov. FABRO, C., *Participation et causalité*, Louvain: Université de Louvain – Paris: Éditions Béatrice-Nauwelaerts, 1961.

²⁹⁹ Srov. OWENS, J., „The Causal Proposition – Principle or Conclusion?“, *The Modern Schoolman*, Vol. XXXII (1955), s. 159-171, 257-270, 323-339.

natolik, že už ji nelze chápat jako pouhé rozvíjení, ale jako koncepci svébytnou a zásadně novou. Lze říci, že je to aristotelismus promyšleně spojený s platonismem, resp. novoplatonismem a navíc promyšlený ve zcela nových souvislostech.³⁰⁰ Nejvýznamnějším prvkem tohoto pojetí je originální chápání vztahu aktu a potence, na němž je participační pojetí jsoučna založeno. Je to tomistická zásada, která říká, že akt je limitován pouze potencí (*actus non limitatur nisi per potentiam*).

Norris W. Clarke³⁰¹ ukazuje, že tradiční pohled zastávaný řadou novotomistických autorů (např. Garrigou-Lagrangem) na původ tomistické zásady *actus non limitatur nisi per potentiam* je mylný. Obvyklé tvrzení, že se jedná pouze o Tomášovo rozpracování teorie naznačené již Aristotelem prostě není udržitelné. Žádné z míst, kde se Aristotelés zabývá potencí a aktem nevykazuje známky chápání potence jako limitujícího prvku vůči aktu.

Clarke v této souvislosti zkoumá pojetí nekonečna a principu omezení v dějinách filosofie před Tomášem. Dochází k závěru, že zmíněnou nauku pokládající potenci za omezující principu aktu nikde nenacházíme. Naopak, nacházíme zcela opačnou perspektivu, že totiž neomezeno či nekonečno je spojováno s nedokonalostí, kterou zdokonaluje právě nějaká forma omezení. U předsókratiků nacházíme pojetí nekonečna (neomezena) jako principu nedokonalosti v různých formách. Podobně u Platóna je principem omezení forma, idea, která je pravou skutečností, kdežto mnohost, látka je čímsi nedokonalým, co potřebuje nějakým způsobem vymežit. Aristotelés také chápe

³⁰⁰ ANNICE, M., „Historical Sketch of the Theory of Participation“, *The New Scholasticism*, Vol. 26 (1952), s. 49-79.

³⁰¹ CLARKE, W. N., „The Limitation of Act by Potency in St. Thomas: Aristotelianism or Neoplatonism?“, *New Scholasticism* 26 (1952), s. 167-194.

nekonečno jako cosi nedokonalého a zdokonalení připisuje vymežující roli formy, která formuje materii.

Jistou příbuznost s Tomášovým pojetím nacházíme u novoplatoniků, kde je nekonečno představeno jako dokonalost Jednoho. Pořád ale zůstává ono ztotožnění jsoucna s něčím nedokonalým, omezeným, což je také důvod, proč Plótinovo nejvyšší Jedno není jsoucnem.

U Tomáše nacházíme originální nauku o limitující roli potence vůči nekonečnému aktu, jako vymežující roli esence vůči samotnému aktu bytí, na němž konečné jsoucno participuje.

Žádný akt není limitovaný jinak než potencí, která je jeho příjemcem.

Vidíme totiž, že formy jsou limitovány podle potence materie.³⁰²

Obecně se tedy dá říci, že všechna jsoucna, u nichž nacházíme spojení aktu a potence, jsou vymežovány potencí. Na úrovni substance je touto potencí látka, na úrovni jsoucna je jí esence.

Každý akt, který v něčem spočívá, přijímá vymezení z toho, na němž je, protože to, co je v jiném, je v něm na způsob přijímajícího. Akt, který v ničem neexistuje, tedy není ničím vymezen. Např. kdyby bělost byla o sobě existující; dokonalost bělosti by v ní nebyla vymezena, i když by měla cokoli, co lze z dokonalosti bělosti mít. Bůh je však aktem neexistujícím žádným způsobem v něčem jiném, protože není ani formou ani materií, jak bylo dokázáno. Ani jeho bytí nespočívá v nějaké formě nebo přirozenosti,

³⁰² TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Compendium theologiae* I, 18: *Nullus enim actus invenitur finiri nisi per potentiam, quae est vis receptiva: invenimus enim formas limitari secundum potentiam materiae.*

*protože on sám je svým bytím, jak bylo výše ukázáno. Zbývá tedy, že je samotné nekonečné bytí.*³⁰³

Bůh, jakožto čirý akt bytí, není vymezen žádným způsobem, ani materií, ani esencí. Naopak, jeho dokonalost se rozlévá na jiná jsoucna, která na něm jakožto na nekonečném aktu participují. Jakožto čirý akt (*actus purus*), v němž není žádná potence, je Bůh bytím samotným (*ipsum esse subsistens*). V něm také dochází k totožnosti esence a bytí, protože v tomto případě nemá smysl mluvit o esenci jako o jakési potenci vymežující akt bytí. Ostatní jsoucna nejsou čirými akty, ale jsou to esence, které na bytí participují.³⁰⁴

*Nějaký akt je tím dokonalejší, čím méně potence je k němu přidáno. Proto každý akt, k němuž je přidána potence, má svou dokonalost omezenou, kdežto každý akt, k němuž se žádná potence nepřidává, je dokonalostí bez omezení. (...) Samotné bytí uvažované absolutně je nekonečné: může na něm totiž participovat nekonečně mnoho nekonečně mnoha způsoby.*³⁰⁵

³⁰³ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa contra gentiles* I, 43: *Omnis actus alteri inhaerens terminationem recipit ex eo in quo est: quia quod est in altero, est in eo per modum recipientis. Actus igitur in nullo existens nullo terminatur: puta, si albedo esset per se existens, perfectio albedinis in ea non terminaretur, quominus haberet quicquid de perfectione albedinis haberi potest. Deus autem est actus nullo modo in alio existens: quia nec est forma in materia, ut probatum est; nec esse suum inhaeret alicui formae vel naturae, cum ipse sit suum esse, ut supra ostensum est. Relinquitur igitur ipsum esse infinitum.*

³⁰⁴ Srov. KREYCHE, G. F., „Principle of Causality“, *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 3, 2nd ed., Detroit: Gale 2003, s. 307-308. Srov. OWENS, J., „Elucidation and Causal Knowledge“, *The New Scholasticism*, January 1963, Vol. XXXVII, No. 1, s. 64-70.

³⁰⁵ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa contra gentiles* I, 43: *Tanto actus aliquis perfectior est, quanto minus habet potentiae permixtum. Unde omnis actus cui*

Participační pojetí jsoucna je tedy Tomášovou teorií, která není původně ani aristotelská ani platónská. Jde o Tomášův originální příspěvek, který tvořivým způsobem spojuje aristotelskou nauku o potenci a aktu s platónskou (přesněji řečeno novoplatónskou) naukou o participaci.³⁰⁶

Tomáš tedy vychází z participačního pojetí jsoucna, podle něhož má jsoucno dva metafyzické principy, které se k sobě vztahují jako potence a akt. Jedná se o esenci a akt bytí.³⁰⁷ Tomáš zde postupuje od disjunkce rozlišující to, co je aktuální, a potenci participující na aktu.

permiscetur potentia, habet terminum suae perfectionis: cui autem non permiscetur aliqua potentia, est absque termino perfectionis. (...) Ipsum esse absolute consideratum infinitum est: nam ab infinitis et infinitis modis participari possibile est.

³⁰⁶ CLARKE, W. N., „The Meaning of Participation in St. Thomas“, *Proceedings of American Catholic Philosophical Association* 26 (1952), s. 147-157.

³⁰⁷ Tomášovo pojetí metafyzické struktury reálného jsoucna, s nímž se setkáváme ve zkušenosti, lze popsat například následujícím schématem, které uvádí Clarke. V jednotlivých skladebných dvojicích principů jde vždy o principy vztahující se k sobě jako akt/potence:

věc = akcidenty

substance = akt bytí

esence = substanciální forma

první látka

} akt
potence

Srov. CLARKE, W. N., *The One and the Many*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2002, s. 158.

*Vše, co je v aktu je buď samotným aktem nebo potenci participující na aktu.*³⁰⁸

Zde je třeba poznamenat, že uvedené pojetí pracuje s reálnou distinkcí esence a bytí, což je specificky tomistická doktrína, kterou jiní scholastici nesdílejí. Jak skotisté, tak suareziáni ji kupříkladu odmítají. Z toho také plyne, že musejí zastávat i jiné pojetí jsoucna než je tomistické participační pojetí, a také jinou argumentaci týkající se kauzálního působení. Povaha rozdílu (distinkce) mezi esencí a bytím je tedy velmi důležitým bodem pro tuto argumentaci. Tomistické pojetí zde vychází z metafyzické analýzy potence a aktu.

³⁰⁸ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Quaestiones quodlibetales* 3, q. 1, a. 1: *Omne enim quod est actu: vel est ipse actus, vel est potentia participans actum.*

Exkurs: Reálná distinkce esence a bytí

Problém typu distinkce mezi esencí a bytím patří k základním problémům metafyziky. Historicky vzato proběhla nejvýznamnější diskuse o tomto problému v pozdním středověku a raném novověku. V současnosti vedené diskuse na toto téma spočívají především v prohlubování nebo revizi historicky etablovaných pozic.

Esence a bytí³⁰⁹ jsou definovány jako metafyzické ko-principy reálného jsoucna. Esence vyjadřuje *co věc je* a bytí zase *že věc je*. Jedná se o vnitřní principy, nikoli o úplná jsoucna. Kdyby to byla jsoucna, pak by buď musela při konstituování jiného jsoucna zaniknout (a pak by nemělo smysl o nich mluvit jako o vnitřních principech) nebo by zůstaly samy sebou a pak by nemohly svým spojením konstituovat jiné, vnitřně jednotné jsoucno (bylo by složeninou, nikoli jednotou. Navíc, kdyby každé jsoucno bylo složeno z esence a bytí a tyto by byly jsoucný, musely by i tyto mít esenci a existenci etc. ad infinitum.

Esence (bytnost) je vlastně to, co vystihujeme definicí daného jsoucna. V aristotelské tradici (a nejen v ní) se setkáváme také s termíny *τὸ τί ἦν εἶναι* nebo *quidditas* (cost). Bytí je třeba odlišit od existence, protože

³⁰⁹ Je třeba zmínit, že Tomáš mluví především o bytí (*esse*) a významnější terminologické rozlišování významů slov *esse* a *existentia* u něj nenajdeme. Někteří autoři dvacátého století, především v anglické jazykové oblasti, mezi bytím a existencí nerozlišují, a používají obvykle tvaru *existence*, včetně překladů termínu *esse* ve scholastických textech. Jiní autoři mezi bytím a existencí a to i na verbální rovině ostře rozlišují. Srov. MAURER, A., „Existence and Esse“, *The New Scholasticism*, Vol. 50 (1976), s. 20-45; CLARKE, W. N., „What Cannot Be Said in St. Thomas' Essence-Existence Doctrine“, *The New Scholasticism*, Vol. 48 (1974), s. 19-39.

velmi často označuje samo o sobě neomezenou dokonalost, zatímco existenci se označuje pouhý výskyt.

Pro pochopení specifík různých přístupů ke vztahu esence a bytí je třeba vyjasnit charakter pojmu *distinkce*. V prvním, nejjobecnějším přiblížení lze říci, že distinkce znamená určitou neidentitu; jedno je od druhého odlišné (distinktní) tehdy, když jedno není druhé. Způsobů, jak rozdělit distinkce do různých druhů, existuje víc. Tomisté dělí distinkce na

- *reálnou distinkci*, která vystihuje rozdíl dvou entit nezávisle na rozumu, a
- *pomyslnou distinkci*, která je mezi tím, co je věcně totožné, ale rozdílné v našem myšlení. Spočívá v zachycení téže věci různými pojmy. Tato pomyslná distinkce se pak dále dělí na
 - *pomyslnou distinkci s věcným základem* a
 - *pomyslnou distinkci bez věcného základu*. V prvním případě jde o situaci, kdy ony dva pojmy jsou vnitřně rozdílné, ve druhém případě jsou rozdílné pouze na základě nějakého vnějšího kritéria.

Základem *pomyslné distinkce s věcným základem* je tzv. *virtuální distinkce* neboli rozlišitelnost. Virtuální distinkce spočívá v nějaké vnitřní dokonalosti věci, kterou lze vystihnout více pojmy, a kterou je tudíž lidský rozum nucen rozlišit na více dokonalostí.³¹⁰

Duns Scotus má jiné rozlišení distinkcí. Mluví o

³¹⁰ GREDT, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. I, Barcelona: Herder⁸1946, s.99-101.

- *reálné distinkci*, která je mezi tím, co lze fyzicky oddělit,
- *formální distinkci*, která aktuální rozlišeností, která ale neruší reálnou identitu a neumožňuje oddělení, a
- *modální distinkci*, která je mezi vnitřním modem věci a tím, co je oním modem modifikováno.

Přesnou definici vnitřních modů Scotus nepodává. Na rozdíl od *formalit*, které jsou součástí esence jako jakési „stránky“ věci rozlišené formální distinkcí, jsou mody mimo esenci, kterou vnitřně modifikují, ale ponechávají ji formálně beze změny. Jsou to jakési „stránky“ věci, které jsou slabší než formality. Rozdíl mezi modifikovanou věcí a jejím modem je pak modálním rozdílem čili distinkcí.³¹¹ Skotistická formální distinkce je slabší než tomistická reálná distinkce, ale silnější než virtuální distinkce. Ta je totiž pouhou rozlišitelností, která se aktuální stane až tehdy, když se jí chopí rozum. Formální distinkce je však aktuální již na straně věci samé. Definice jednotlivých distinkcí se mezi různými představiteli scotistické školy ale v některých případech výrazně liší.

Existence je pak pro Scota oním vnitřním modem, který jsoucno (esenci) nijak nemění, ale pouze ho modifikuje.³¹²

Lze říci, že existují tři základní odpovědi na otázku po charakteru distinkce mezi esencí a existencí. Jsou to:

³¹¹ NOVÁK, L., Scotova nauka o pojmu jsoucna a spor o její interpretaci v barokním scotismu, *Filosofický časopis*, roč. 52, 2004, č. 4, s. 569-581.

³¹² Scotova definice jsoucna jako *id cui esse non repugnat* zahrnuje jak aktuální, tak možná jsoucna. Rozdíl je dán pouze oním vnitřním modem existence.

- reálná distinkce (tomismus)
- modální distinkce (scotismus)
- pomyslná distinkce (suarezianismus)

Přesně řečeno, Tomáš Akvinský sám nikde systematickou teorii distinkcí nepředložil. Taková teorie je rozvinutím, které vypracovali až Tomášovi následovníci, především v období druhé scholastiky. V té době se také objevují výše zmíněné alternativy k tomistickému pojetí reálné distinkce mezi esencí a bytím. Tomáš však zastával postoj, který podle přesvědčení většiny tomistů lze ztotožnit s výše zmíněnou *distinctio realis*. Jeho nejznámější a nejdůležitější argumentace se nacházejí v opusculu *De ente et essentia*, v komentáři k Sentencím a v *De veritate*.³¹³

*Cokoli nenáleží k pojmu bytnosti čili costi, to přistupuje zvnějšku a vytváří s bytností něco složené, protože žádnou bytnost nelze rozumem pojmut bez toho, co jsou její části. Avšak každou bytnost čili cost lze rozumem pojmut, aniž by se něco poznávalo o jejím bytí: mohu totiž chápat, co je člověk nebo Fénix, a přece nevědět, zda reálně jsou. Tudíž je patrné, že bytí je něco jiného než bytnost.*³¹⁴

³¹³ Srov. MAURER, A., *Introduction*, pozn. 36, in: St. THOMAS AQUINAS, *On Being and Essence*, (transl. and introd. by A. Maurer), Toronto: The Pontifical Institute of Mediaeval Studies²1968.

³¹⁴ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De ente et essentia* kap. 4, odst. 67 (český překlad S. Sousedík), in: srov. SOUSEDÍK, S., *Jsoucno a bytí*, Praha: Křesťanská akademie 1992, s. 89.

Mezi tím, co je univerzální a partikulární, musí být nějaká reálná různost, jak bylo řečeno výše: *cost*, kterou je možno sdílet, a *bytí*, které je *proprium*.³¹⁵

K osmému je třeba říci, že všechno, co patří do rodu *substance*, je složené z reálných složek, neboť to, co je v kategorii *substance*, je ve svém *bytí* *subsistující*, a jeho *bytí* musí být něco jiného, než je ono samo. Jinak by se nemohlo lišit co do *bytí* od těch *jsouc*, s nimž se shoduje co do *costí*, neboť tato shoda je třeba pro všechna *jsouca* spadající přímo do jedné kategorie. A proto vše, co je přímo v kategorii *substance*, je složené přinejmenším z *bytí* a z toho, co *jest*.³¹⁶

Podle klasické interpretace se jedná o vyjádření skutečnosti, kterou pozdější tomisté označí termínem *reálná distinkce esence a bytí*. *Bytí* a *esence* nejsou *jsouca*, ale jsou to metafyzické principy, které odkazují jeden na druhý. „*Být*“ je *být* „*jsouco*“ a „*být* takové“ je *být* „*takové jsouco*“.³¹⁷

³¹⁵ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In I. Sententiarum* dist. 13, q. 1, a. 3: *Ad hoc enim quod sit universale et particulare, exigitur aliqua diversitas realis, ut supra dictum est*, dist. 8, quaest. 4, art. 1, *quidditatis communicabilis, et esse quod proprium est*.

³¹⁶ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Quaestiones disputatae de veritate*, q. 27, a. 1: *Ad octavum dicendum, quod omne quod est in genere substantiae, est compositum reali compositione; eo quod id quod est in praedicamento substantiae est in suo esse subsistens, et oportet quod esse suum sit aliud quam ipsum, alias non posset differre secundum esse ab illis cum quibus convenit in ratione suae quidditatis; quod requiritur in omnibus quae sunt directe in praedicamento: et ideo omne quod est directe in praedicamento substantiae, compositum est saltem ex esse et quod est*.

³¹⁷ Erov. GILSON, E., *Bytí a někteří filosofové*, Praha: Oikúmené 1997, s. 199.

S takovou interpretací Tomáše ovšem mnozí tomisté nesouhlasí. Nejvýznamnějším (aspoň co do jména) tomistickým přístupem, který nauku o reálné distinkci odmítá, je suareziánský tomismus, k němuž se hlásí i řada filosofů novotomistické školy. Je to dáno také tím, že řada významných novotomistických center se váže na významná studijní centra jezuitského řádu, kde byl suarezianismus především pěstován. Kromě přístupu, který se v rámci tomismu proti Tomášovi v tomto bodě vymezuje, existuje však i zásadní nesouhlas některých autorů proti tomu, že by se myšlenka reálné distinkce mezi esencí a bytím vyskytovala u samotného Tomáše Akvinského.

Příkladem takového postoje může být F. A. Cunningham, který zásadně odmítá názor, že by Tomáš učil o reálné distinkci esence a bytí.

*Sv. Tomáš nikdy nedělal ani reálnou ani pomyslnou distinkci mezi esencí a bytím, mezi materií a formou, mezi rodem a jeho druhem, mezi subjektem a jeho akcidenty.*³¹⁸

Podle Cunninghama je Tomášovo vedení reálné distinkce zásadně v rovině aktu, nikoli mezi rovinami potence a aktu. Je tedy možné vést tuto distinkci mezi jedinci, mezi druhy apod., ale nelze ji vést mezi esencí a bytím, rodem a druhem, materií a formou apod. Upozorňuje, že každou potenci poznáváme jen díky nějakému aktu. Proto i rozlišení mezi potencemi děláme prostřednictvím aktu.

³¹⁸ CUNNINGHAM, F.A., „Distinction According to St. Thomas“, *The New Scholasticism*, Vol. 36 (1962), s. 279-312: *St. Thomas never made any distinction, neither real nor logical, between essence and esse, between matter and form, between a genus and its species, between a subject and its accidents.*

Cunningham má samozřejmě pravdu v tom, že se u Tomáše nenachází v doslovném znění výraz „Mezi esencí a bytím je distinkce“. Jak ale ukázal L. Sweeney,³¹⁹ u Tomáše nacházíme šest výrazů vyjadřujících odlišnost esence a bytí. Jsou to: „distinguere“, „accidere“, „differe“, „est aliud quam“ (nebo „est aliud a“), „non est“ a „componere“ (nebo „compositio“). To, že poznáváme potenci vždy prostřednictvím aktu, je samozřejmě pravda, ale to ještě neupírá distinkci esence a bytí její reálný charakter. Vedení reálné distinkce (tedy odlišnosti nebo rozdílu) mezi skutečností (akt) a možností (potence) je pro Tomáše, který vždy mezi skutečností a možností přísně rozlišuje, věcí naprostou přirozenou a samozřejmou, i když se nevyjádřil přesnými slovy pozdních scholastických kompendií. Analýza Tomášových spisů, která má ukázat přesné jeho vyjádření, může být samozřejmě užitečná, ale podstatné je to, že Tomášem předložené argumenty pro odlišnost esence a bytí (výše z části citované) jsou pro jeho následovníky natolik průkazné, že mohou bez obtíží při obhajobě své koncepce reálné distinkce odkazovat až k Tomášovi.

V Tomášově participační metafyzice je stěžejním prvkem bytí samo (*ipsum esse subsistens*), které Tomáš ztotožňuje s Bohem. Participace kontingentních jsoucen na tomto zdroji všeho bytí je však nějak odstupňovaná, rozlišená: jinými slovy, existuje celá řada způsobů, jak věci jsou.³²⁰

³¹⁹ SWEENEY, L., „Existence/Essence in Thomas Aquinas’s Early Writings“, *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association*, Vol. 37 (1963), s. 105-109; cit. dle PATT, W., „Aquinas’s Real Distinction and Some Interpretations“, *The New Scholasticism*, Vol. 62 (1988), s. 1-29.

³²⁰ TOMARCHIO, J., „Aquinas’s Division of Being According to Modes of Existing“, *The Review of Metaphysics*, Vol. 54 (2001), No. 3, s. 585-613.

Kontingentní jsoucna participující na tomto svrchovaném aktu bytí přitom nemají účast na univerzálním způsobu existence jako takovém, protože ten je vlastní pouze prvnímu nejvyššímu jsoucnu, tedy samotnému bytí. Participují proto určitým vymezeným způsobem, který je zařazuje do příslušného rodu a druhu. Tato argumentace, která de facto sleduje Tomášův výklad v *De substantiis separatis*³²¹, ukazuje při svém domyšlení na jednu prostou skutečnost: Kdyby byl princip tohoto omezení nebo vymezení (což ale znamená uzavření bytí do jistých hranic) bytí do příslušného druhu identický s bytím samotným, muselo by se takové omezení nacházet nějakým způsobem již v samotném participovaném zdroji bytí. Pak by ovšem celá myšlenka participace i rozdíl mezi nutným a kontingentním jsoucnem zmizely. Lze samozřejmě vznést otázku, zda je participační metafyzika adekvátní, ale není možné ji Tomášovi upřít. Pokud mu ji ale neupřeme, nemůžeme mu upřít ani reálnou distinkci esence a bytí, která je nutnou součástí participační metafyziky jsoucna.

Tato otázka však zdaleka není pouze historickou. Je to centrální otázka metafyziky, která je aktuální v každé situaci. V novotomistických kruzích na to upozornil především Étienne Gilson, který ukázal, že idealismus se objevil v podstatě jako reakce na odmítnutí reálné distinkce mezi esencí a

³²¹ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De substantiis separatis* 7: *Sed considerandum est, quod ea quae a primo ente esse participant, non participant esse secundum universalem modum essendi, secundum quod est in primo principio, sed particulariter secundum quemdam determinatum essendi modum qui convenit vel huic generi vel huic speciei. Unaquaeque autem res adaptatur ad unum determinatum modum essendi secundum modum suae substantiae. Modus autem uniuscuiusque substantiae compositae ex materia et forma, est secundum formam, per quam pertinet ad determinatam speciem. Sic igitur res composita ex materia et forma, per suam formam fit participativa ipsius esse a deo secundum quemdam proprium modum.*

bytím.³²² Nauku o reálné distinkci tedy není možné ani v nejmenším považovat za subtilní pseudoproblém uzavřený do hranic tomismu nebo obecněji novoscholastiky.³²³

³²² GILSON, E., *L'etre et l'essence*, Paris 1948; cit. dle: RAVENSLOOT, V. Ch., „Being and the Equilibrium of Essence and Existence“, in: VIJGEN, J. (ed.), *Indubitanter ad veritatem (Festschrift L. J. Elders)*, Damon: Budel 2003, s. 343-357.

³²³ K diskusi s analytickou filosofií v otázce postavení bytí srov. VALLICELLA, W. F., „A Critique of the Quantificational Account of Existence“, *Thomist*, Vol. 47 (1983), No. 2, s. 242-267. Tato diskuse se svým zaměřením ovšem do značné míry vymyká tématu této práce.

9.9 Participační pojetí jsoucna jako východisko obhajoby principu kauzality

Zásadním Tomášovým textem týkajícím se kauzality představuje často citovaná čtyřiačtyřicátá otázka prvního dílu *Summy* teologické.

... je třeba říci, že ač vztah k příčině nevstupuje do definice zapříčiněného jsoucna, přece vyplývá z toho, co patří k jeho esenci. Neboť z toho, že je něco jsoucnem participací, plyne, že je zapříčiněné něčím jiným. Tudíž takové jsoucno nemůže existovat jinak než jako zapříčiněné. Člověk například nemůže být bez schopnosti smát se. Avšak protože být zapříčiněné nepatří k pojmu jsoucna jako takového, může být nějaké jsoucno, které není zapříčiněné.³²⁴

Tento argumentační postup lze shrnout do několika kroků:

- P1. Kontingentní jsoucno je participující jsoucno.
- P2. Participující jsoucno musí na něčem participovat.
- C Kontingentní jsoucno je tedy odkázáno na něco jiného než je samo.

³²⁴ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I, q. 44, a. 1: *...dicendum quod, licet habitudo ad causam non intret definitionem entis quod est causatum, tamen sequitur ad ea qua sunt de eius ratione, quia ex hoc quod aliquid per participationem est ens, sequitur quod sit causatum ab alio. Unde huiusmodi ens non potest esse, quin sit causatum; sicut nec homo, quin sit risibile. Sed quia esse causatum non est de ratione entis simpliciter, propter hoc invenitur aliquod ens non causatum.*

V tomto postupu je zřejmé, že princip kauzality de facto není principem v pravém slova smyslu, tedy východiskem dokazování, ale závěrem důkazu.³²⁵

Za předpokladu reálné distinkce mezi esencí a bytím pak lze rozvíjet argumentaci dál. Jak už bylo uvedeno výše, kontingentní jsoucno je jsoucno participující, a proto je ve svém bytí odkázáno na něco jiného než je ono samo, totiž na to, na čem participuje. Tomáš to shrnuje v krátké větě:

*Každé jsoucno, které existuje skrze participaci, je zapříčiněno jiným jsoucnem, které je skrze svou esenci.*³²⁶

Předpokladem tohoto argumentu je rozlišení *ens per essentiam* a *ens per participationem*. Jestliže něco je svou esencí, znamená to, že to musí být nutné, a že je bytostně maximálně dokonalé. Jestliže je totiž něco samým bytím, pak nemá žádné bytostné omezení. Přesvědčivý argument pro toto tvrzení lze najít u Tomáše v *Summa contra gentiles*:

Co přísluší nějaké věci z její přirozenosti a nikoli z jiné příčiny, nemůže v ní být umenšeno nebo mít nedostatek. Jestliže se totiž k přirozenosti přidá nebo se od ní odejme něco esenciálního, bude to jiná přirozenost, jako je tomu u čísla, ke kterému když se přičte nebo odečte jednotka, tak se změní druh. Jestliže ale přirozenost neboli cost věci zůstává neporušená a přesto v ní shledáváme cosi umenšeného, pak je zřejmé, že toto umenšené naprosto nezávisí na oné přirozenosti, ale na něčem jiném, co svým oddálením

³²⁵ OWENS, J., „The Causal Proposition – Principle or Conclusion?“, *The Modern Schoolman*, Vol. XXXII (1955), s. 159-171, 257-270, 323-339.

³²⁶ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I, q. 61, a. 1: *Omne autem, quod est per participationem, causatur ab eo, quod est per essentiam.*

*způsobuje ono umenšení. Co tedy náleží něčemu méně než jinému, to mu nenáleží pouze jeho přirozeností, ale z jiné příčiny.*³²⁷

Takové jsoucno, které existuje svou esencí, je jakožto nejvyšší akt a nekonečně dokonalá plnost také nejvyšším principem všeho bytí. Konečná, kontingentní jsoucna pak existují nikoli *per se*, ale *per participationem* na onom nejvyšším aktu.³²⁸

*První akt je univerzální princip všech aktů, protože je nekonečný a virtuálně v sobě obsahuje všechno, jak říká Dionýsios. Věci na něm tedy participují nikoli jako na části, ale podle rozlévání toho, co z něj vychází. Potence však přijímá akt a musí být proto aktu přiměřená. Přijaté akty, které pochází z prvního nekonečného aktu a nějak na něm participují, jsou různé.*³²⁹

³²⁷ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa contra gentiles*, II, 15: *Quod alicui convenit ex sua natura, non ex alia causa, minoratum in eo et deficiens esse non potest. Si enim naturae aliquid essenziale subtrahitur vel additur, iam altera natura erit: sicut et in numeris accidit, in quibus unitas addita vel subtracta speciem variat. Si autem, natura vel quidditate rei integra manente, aliquid minoratum inveniatur, iam patet quod illud non simpliciter dependet ex illa natura, sed ex aliquo alio, per cuius remotionem minoratur. Quod igitur alicui minus convenit quam aliis, non convenit ei ex sua natura tantum, sed ex alia causa.*

³²⁸ K participační charakteristice jsoucna a kauzálním souvislostem srov. FABRO, C., *Participation et causalité*, Louvain: Université de Louvain – Paris: Éditions Béatrice-Nauwelaerts, 1961.

³²⁹ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae* I, q. 75, a. 5: *Ad primum ergo dicendum quod primus actus est universale principium omnium actuum, quia est infinitum, virtualiter in se omnia praehabens, ut dicit dionysius. Unde participatur a rebus, non sicut pars, sed secundum diffusionem processionis ipsius. Potentia autem,*

Argumentace tedy vychází ze strany jsoucna *per essentiam*, které v sobě obsahuje principiálním způsobem jakékoli bytí. Z povahy tohoto jsoucna pak docházíme k přesvědčení o participačním charakteru ostatních jsoucnen.³³⁰

Proti výše zmíněné argumentaci založené na participaci může být namítnuto, že charakter této argumentace je kruhový.³³¹ Vychází se totiž z předpokladu nutného nejdokonalejšího jsoucna, tedy Boha, jehož existence je ale dokazována opět pomocí principu kauzality. K tomu lze říci, že dokazování Boží existence není striktně omezeno na postupy používající princip kauzality. Droege argumentuje v tomto bodě poukazem na to, že výše zmíněný myšlenkový postup nevychází z existence jsoucna *per essentiam*, ale opírá se pouze o abstraktní pojem jsoucna *per essentiam* v řádu myšlení. Z něj pak považuje za možné s jistotou dovodit nutnost participačního principu dříve, než je dokázána Boží existence.³³²

cum sit receptiva actus, oportet quod actui proportionetur. Actus vero recepti, qui procedunt a primo actu infinito et sunt quaedam participationes eius, sunt diversi.

³³⁰ To si neuvědomuje při své kritice LAMINNE, J., „Le principe de contradiction et le principe de causalité“, *Revue Neo scolastique*, t. 19, (1912), s. 453-488.

³³¹ Tuto námitku uvádí např. LAMINNE, J., „Le principe de contradiction et le principe de causalité“, *Revue Neo scolastique*, t. 19, (1912), s. 453-488 nebo OWENS, J., „The Causal Proposition – Principle or Conclusion?“, *The Modern Schoolman*, Vol. XXXII (1955), s. 159-171, 257-270, 323-339, který proti ní ovšem ve svém textu argumentuje.

³³² DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

10. Závěr

Rozdíl mezi nejrůznějšími teoriemi kauzality v současné filosofii lze převést na dvě základní myšlenková schémata. Prvním je aristotelské chápání, které vidí v kauzalitě vnitřní spojitost mezi příčinou a účinkem stavějící na přenosu energie, síly nebo – metafyzicky řečeno – určitého bytí. I ti myslitelé, kteří pokládají kauzální princip za evidentní, obvykle v základu svých úvah operují právě s kauzálním influxem. Naproti tomu směry navazující spíše na empirismus a pozitivismus na hledání takového vnitřního spojení rezignují a snaží se popsat příčinný vztah pomocí vnějších znaků vyjadřujících vztah dvou izolovaných faktů nebo událostí. Je ovšem jasné, že to neznamená, že by se všichni filosofové takto označení jako intelektuální dědicové Aristotela nebo Huma k této vazbě plně a explicitně hlásili nebo ji jen uznávali. Nicméně myšlenková návaznost je podle mého soudu zřejmá.

Tato dvě pojetí lze s jistým zjednodušením označit jako realistické a redukcionistické. V diskusích dvacátého století jsou zastoupeny oba tyto proudy. Zatímco kauzální realisté měli svůj vrchol spíše v první polovině dvacátého století, kdy dosáhl novotomismus své největší síly, patří druhá polovina dvacátého století jednoznačně redukcionistům. Nejedná se však o dvě fáze téhož intelektuálního pohybu. Mezi novotomismem a novopozitivismem (resp. analytickou filosofií) dlouho větší diskuse neprobíhala, a tak se zmíněné diskuse rozvíjely bez vzájemného propojení. V posledních desetiletích se tato situace mění, ale je třeba konstatovat, že současný novotomismus již nepředstavuje pro analytickou filosofii srovnatelného partnera. Jedná se o jednoznačně menšinový proud. Na druhé straně ovšem již mezi těmito dvěma směry mnohde existují zajímavá tématická propojení. Pokud mohu soudit, zdá se, že zájem o komunikaci existuje mnohem více ze strany novotomismu vůči analytické filosofii než naopak. Je to do značné míry vysvětlitelné menšinovým charakterem současného novotomismu i mnohem větší aktivitou současných analytických filosofů v otázkách kauzality.

Jak bylo již řečeno, v současnosti převládají ve filosofických diskusích spíše redukcionistické tendence.³³³ Rozhodně se však nedá říci, že by byla redukcionistická pozice považovaná za zcela přesvědčivou a prostou jakýchkoli možných nedostatků. Objevují se tedy i některé realistické pozice, které však obvykle explicitně nenavazují nebo nesouvisí s aristotelskými nebo novotomistickými koncepcemi.

Zmíněný rozdíl mezi ideovými následovníky Aristotela a Huma lze popsat i jinými termíny. Zatímco aristotelsky orientovaná novotomistická škola v problematice kauzality vychází z poměrně jasně pojaté koncepce příčiny a zabývá se jako svým hlavním tématem principem kauzality, snaží se humovskými orientovaní analytičtí filosofové spíše o precizování pojmu příčiny a s ním souvisejícího vztahu příčiny a účinku. I to je pravděpodobně jeden z důvodů omezené komunikace těchto dvou proudů.

Podíváme-li se na pojem příčiny a souvislosti příčiny a účinku, rozdíl mezi oněmi dvěma proudy lze popsat jako rozdíl mezi pojetím kauzality jako „vlévání bytí“ a pojetím kauzality jako pravidelné následnosti (regularity). V obou z těchto případů existuje převládající interpretační a myšlenková tendence. V prvním případě se jedná o participační chápání kauzality a ve druhém případě o kondicionální pojetí kauzality.

V případě teorie kauzálního influxu představuje problém její metaforický základ, kterým je „vlévání“.³³⁴ Samotné slovo „vliv“, kterým bývá působení jednoho

³³³ TOOLEY, M., *Time, Tense, and Causation*, New York: Oxford University Press 2000, s. 92-93.

³³⁴ Tuto metaforu kritizoval již Leibniz, který v této souvislosti polemizoval se Suárezem. Termín *influxus*, který Suárez ve shodě s dalšími scholastiky používal, je podle Leibnize metaforické a vysoce barbarské a zatemňující vyjádření, které je méně srozumitelné než to, co se snaží vysvětlit. Srov. DI BELLA, S., „Leibniz on causation:

objektu na druhý často popisováno, ukazuje na sugestivní sílu této metafory. V případě vlévání vody do sklenice není situace problematická. Jinak je tomu však tehdy mluví-li se o vlévání bytí. Zde představuje pro obhájce této teorie velký úkol především analýza použitého termínu „bytí“ s ohledem na to, jak lze metaforu vlévání na něj aplikovat. Jakákoli metafyzická analýza (a tou úvaha o bytí bezpochyby je) je však pro zastánce konkurenčních teorií inspirovaných empirismem obvykle vysoce problematická.

Kondicionální teorie kauzality založené na popisu podmínek, při nichž lze mluvit o kauzalitě, zase musí vysvětlit jiný problém. Při hledání kritérií, která by rozlišila takové dva následné objekty, u nichž jde o kauzální vztah, a takové, u nichž o kauzální vztah nejde. Zastánci těchto teorií už musejí vědět jaksí předem, co kauzalita přesně je. Pokud totiž rezignujeme na možnost poznání onoho tajemného spojení příčiny a účinku, pak je třeba odpovědět na otázku, podle čeho vlastně stanovujeme kritéria pro rozlišení těch opakujících se následných dějů, které jsou kauzální závislosti, a těch, které nejsou. Toto rozlišení, kterého evidentně schopni jsme, nám teprve umožňuje formulaci sofistikovaných podmínkových teorií kauzality. Filozofové aristotelsko-scholastického zaměření by tedy mohli namítat, že Humem inspirované teorie kauzality skrytě předpokládají to, čeho chtějí být alternativou.

Efficiency, Explanation and Conceptual Dependence“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 411-448.

SUMMARY

The proposed thesis is focused on analysis and comparison of basic features of discussions on causality in two important philosophical streams of the 20th century philosophy, i.e. Neothomism and Analytical philosophy. There are not many publications dealing with mutual connections of these philosophical streams. This fact is partly due to such an animosity between them. For Neothomists the Neopositivists and Analytical philosophers were too anti-metaphysical and materialistic. On the contrary Neothomists were too close to Catholic Church and theology which discredited them in the eyes of Neopositivists. Moreover Neothomists were engaged in medieval philosophy studies and medieval thinking was not valued among Neopositivists.

At present both of these streams are still alive, although they changed a lot in the course of the 20th century. Neothomism, that was crucial philosophical stream developing especially in the Church seminaries and the faculties of theology from the half of the 19th century up to the half of the 20th century, almost vanished and nowadays it is only minority philosophical stream. Its legacy can be found in the books and papers of many philosophers who try to develop some inspiring and valuable conceptions in the contemporary philosophical context (Owens, Clarke, McNerny, Weisheipl, Wallace etc.).

Analytical philosophy, on the other hand, has lost its strong anti-metaphysical sting and has begun to develop its own metaphysics. There are also many activities of investigation older formerly refused theories and conceptions (including Medieval scholasticism and its followers).

In the context of contemporary Thomism there is an important stream sometimes called „analytical Thomism“, that tries to accept some concepts of analytical tradition into Thomistic framework.

This thesis wants to contribute to the process of mutual coming together and inspiring of Thomistic and Analytical traditions by elaboration of some aspects of discussion on causality the in 20th century.

The discussions of causation has been very large in the last century, so that it is almost impossible to look them through in the full scale. The bibliography on causation published by Pasquale Porro and Jacob Schmutz in 2002 has 634 items and (we can say) it is not complete at all, because during our study of this topic many important publication on causality that are not in this publication were found.

The goal of the first two chapters is to present the basis of the 20th century discussions on causality. First, there are Aristotle and Aquinas, who are most important representatives of older philosophical theory of causality. Neothomists are their followers. Then, we deal with British empiricist David Hume whose criticism about causality opened completely new questions that are very important for the discussions of philosophers of Neopositivis and Analytical school.

From this point of view we try to propose basic division of theories of causality in the 20th century. We distinguish between realist and reductionist concept of causality. The former concept can be seen as a continuation of the Aristotelian stream, the later concept on the contrary follows the Humean ideas.

In the context of this division it is obvious that majority of Analytical philosophers adhere to reductionism. Their conception of causation is based on some type of regularity (reduction to regularity), condition (reduction to counterfactual dependency) or explanation.

The main proponents of the realistic view of causality who consider such a reduction as impossible are especially followers of Aristotelian stream that is Neothomists.

Another difference can be found in the detailed topic of discussions. Analytical philosophers having refused a realistic understanding of cause focus on a

definition of causality conveniently explaining out common sense experience of causality and providing proper entities which causality can be reduce to. Neothomists on the other hand deals with the question of the principle of causality, i.e. of the law of necessity of a cause for whatever continget being and change.

Literatura

- ALLAN, D. J., „Causality Ancient and Modern“, *Aristotelian Society Proceedings*, Suppl. Vol. 39 (1965), s. 1-18.
- ANNAS, J., „Aristotle on Inefficient Causes“, *Philosophical Quarterly* 32 (1982), s. 311-326.
- ANNICE, M., „Historical Sketch of the Theory of Participation“, *The New Scholasticism*, Vol. 26 (1952), s. 49-79.
- ANSCOMBE, G. E. M., „Causality and Determination“, in SOSA, E., TOOLEY, M. (eds.), *Causation*, New York: Oxford University Press 2002, s. 88-104.
- ARISTOTELES, *Druhé analytiky* (český překlad A. Kříž), Praha: Nakladatelství ČSAV 1962.
- ARISTOTELÉS, *Fyzika*, (český překlad A. Kříž), Praha: Petr Rezek 1996.
- ARISTOTELES, *Metafysika*, (český překlad A. Kříž), Praha: Jan Laichter 1946.
- ARISTOTLE, *Metaphysics*, (English translation H. Lawson-Tancred), Penguin 1998.
- AYER, A. J., *Language, Truth and Logic*, Harmondsworth: Penguin Books 1976.
- BARKER, S., „A Dilemma for the Counterfactual Analysis of Causation“, *Australasian Journal of Philosophy*, Vol. 81 (March 2003), No. 1, s. 62-77.
- BEAUCHAMP, T. L., ROSENBERG, A., *Hume and the Problem of Causation*, New York - Oxford: Oxford University Press 1981.

- BENNETT, J., „Event Causation: The Counterfactual Analysis“, in SOSA, E., TOOLEY, M. (eds.), *Causation*, New York: Oxford University Press 2002, s. 217-233.
- BEROFISKY, B., „The Counterfactual Analysis of Causation“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 70 (1973), No. 17, s. 568-569.
- BITTREMIEUX, J., „Notes sur le principe de causalité“, *Revue Neo-scholastique*, t. 22 (1920), s. 310-330.
- BLACK, M., „Why Cannot an Effect Precede its Cause?“, *Analysis* 17 (1955), s. 49-58.
- BLAIR, G. A., „Evolution of the Notion of "Cause" Up To and Past Its Disappearance“, in McLEAN, G. F. and VOORHIES, V. (eds.), *The Nature of Philosophical Inquiry. Proceedings of The American Philosophical Association*, Vol. XLI, Washington D.C.: The Catholic University of America 1967, s. 205-212.
- BOCHENSKI, I. M., „Studie o pojetí a zásadě příčinnosti“, *Filosofická revue* VI, 1934, s. 19-24; 55-60.
- BROCK, S. L., „Causality and Necessity in Thomas Aquinas“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 217-240.
- BUDDE, F., „Beiträge zur Klärung des Kausalproblem“, *Theol. und Glaube*, t. 22 (1930), s. 316-331.
- CALAHAN, J. C., „On the Proving of Causal Propositions“, *The Modern Schoolman*, Vol. XLIV (1967), s. 129-151.
- CARLILE, W., „Reality and Causation“, *Mind*, Vol. 4 (1895), No. 14, s. 213-224.

- CARRIER, M., „Aspekte und Probleme kausaler Beschreibungen in der gegenwärtigen Physik“, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), s. 82-104.
- CARROLL, J. W., „General Causation“, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Volume One: Contributed Papers (1988), s. 311-317.
- CARTWRIGHT, N., „Causation: One Word, Many Things“, *Philosophy of Science*, Vol. 71 (Dec. 2004), No. 5, s. 805-819.
- CASERTANO, G., „Causa (e concausa) in Platone“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 7-32.
- CAVENDISH, A. P., *David Hume*, New York: Dover Publications, 1958
- CLARKE, W. N., „The Limitation of Act by Potency in St. Thomas: Aristotelianism or Neoplatonism?“, *New Scholasticism* 26 (1952), s. 167-194.
- CLARKE, W. N., „The Meaning of Participation in St. Thomas“, *Proceedings of American Catholic Philosophical Association* 26 (1952), s. 147-157.
- CLARKE, N. W., „To Be Is to Be Substance-in-Relation“, in: BOGAARD, P., TREASH, G. (eds.), *Metaphysics as Foundation: Essays in Honor of Ivor Leclerc*, Albany: SUNY Press 1993, s. 164-183.
- CLARKE, W. N., *The One and the Many*, Notre Dame: University of Notre Dame Press 2002, s. 188.
- CLARKE, W. N., „What Cannot Be Said in St. Thomas' Essence-Existence Doctrine“, *The New Scholasticism*, Vol. 48 (1974), s. 19-39

- CLATTERBAUGH, K., „Causality in Modern British Philosophy“, in: *Quaestio* 2 (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 449-460.
- CLATTERBOUGH, K., *The Causation Debate in Modern Philosophy 1637-1739*, New York - London: Routledge 1999, s. 207-210.
- COLE, R., „Causality and Sufficient Reason“, *The Review of Metaphysics*, Vol. 28 (1974), No. 1, s. 3-23.
- COLLINS, J., HALL, A., PAUL, L. A. (eds.), *Causation and Counterfactuals*, Cambridge MA: MIT Press - London: Bradford Book 2004.
- CRANE, T., „Metaphysics“, in: GRAYLING, A., C., *Philosophy I. A Guide Through the Subject*, Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 189-191.
- CUNNINGHAM, F.A., „Distinction According to St. Thomas“, *The New Scholasticism*, Vol. 36 (1962), s. 279-312.
- DE MUNNINCK, P., „Essai sur le principe de causalité“, *New Scholasticism*, t. 3 (1929), s. 253-295.
- DE VRIES, J., *Základní pojmy scholastiky*, Praha: Petr Rezek 1998.
- DE VRIES, J., „Zur Frage der Bedeutung des Kausalitätsprinzips“, *Stimmen der Zeit*, 123. Band (1932), s. 378-389.
- DELACY, P. H., „The Problem of Causation in Plato's Philosophy“, *Classical Philology*, Vol. 34 (1939), No. 2, s. 97-115.
- DESCARTES, R., *Principy filosofie* (český překlad P. Glombíček a T. Marvan), Praha: Filosofia 1998.
- DESCOQS, P., *Institutiones Metaphysicae generalis*, Paris: Beauchesne, 1925.

DI BELLA, S., „Leibniz on causation: Efficiency, Explanation and Conceptual Dependence“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 411-448.

DONAT, J., *Cosmologia*, Innsbruck: Rauch ⁸1934.

DOWE, P., „On the Reduction of process Causality to Statistical Relations“, *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 44 (1993), No. 2, s. 325-327.

DROEGE, T., *Der Analytische Charakter des Kausalprinzips*, Bonn: Hofbauer Verlag 1930.

DROEGE, T., „Zur Begründung des Kausalprinzips“, *Divus Thomas*, t. 12 (1934), s. 183-205.

DROEGE, T., „Zur Krise der Kausal-Kontroverse“, *Divus Thomas* (1931), s. 363-397.

DUCASSE, C. J., „Causation: Perceivable? Or Only Inferred?“, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 26, No. 2 (1965), s. 173-179.

DUCASSE, C. J., „Of the Spurious Mystery in Causal Connections“, *The Philosophical Review*, Vol. 39, No. 4 (1930), s. 198-403.

DUMMETT, A. E., FLEW, A., „Symposium ‘Can an Effect Precede its Cause?’“, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. Vol. 28 (1954), s. 27-62.

DURBIN, P. R., „Action and Passion“, in: *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 1, 2nd edition, Detroit: Gale 2003, s. 77-80.

EARMAN, J., „Causation: A Matter of Life and Death“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 73, No. 1 (1976), s. 5-25.

- FABRO, C., *Participation et causalité*, Louvain: Université de Louvain – Paris: Éditions Béatrice-Nauwelaerts, 1961.
- FAULHABER, L., „Zum augenblicklichen Stand des Kausalproblems“, in: von RINTELEN, F. J. (hrsg.), *Philosophia perennis*, Bd. I, Regensburg: Josef Habel Verlag 1930.
- FEYNMAN, R. P., *O smyslu bytí*, Praha: Aurora 2000.
- FIELD, H., „Causation in a Physical World“, in: LOUX, J. M., ZIMMERMAN, D. W., *The Oxford Handbook of Metaphysics*, New York: Oxford University Press 2003, s. 435-460.
- FLEW, A., „Causal Disorder Again“, *Analysis* 17 (1956-57), s. 81-86.
- FLEW, A., „Effect Before their Causes? – Addenda and Corrigenda“, *Analysis* 17 (1956-57), s. 104-110.
- FRANK, L. K., „Causation: An Episode in the History of Thought“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 31, No. 16 (1934), s. 421-428.
- FRANZELIN, B., „De Satz vom zureichenden Grund vertedigt gegen Isenkrahe“, *Zeitschrift für kathol. Theologie* XLVII. (1923), s. 329-368.
- FRANZELIN, B., „Zur Klärung des Kausalproblems“, *Jahrbuch für Philosophie und spekulative Theologie*, III. Serie, Freiburg 1933.
- FREDDOSO, A. J., „Suarez on Metaphysical Inquiry, Efficient Causality, and Divine Action“, in: SUÁREZ, F., *On Creation, Conservation, and Concurrence. Metaphysical Disputations 20, 21, and 22*. (transl. by A. J. Freddoso), South Bend (In): St. Augustine Press 2002.
- FUETSCHER, L., *Die ersten Seins- und Denkprinzipien*, Innsbruck: Rauch, 1930.

- GARRIGOU-LAGRANGE, R., *Dieu. Son existence et sa nature*, Paris: Beauchesne 1914.
- GEIGER, L. B., „Autour du principe de causalité“, *Bulletin thomiste*, t. 3 (1930-33), s. 376-394; t. 4 (1934-1936), s. 96-100.
- GEIGER, L. B., *La Participation dans la philosophie de S. Thomas d'Aquin*, Paris: Vrin 1942.
- GEYSER, J., *Das Prinzip vom Zureichenden Grunde*, Regensburg: Josef Habel Verlag 1929.
- GILSON, E., *Bytí a někteří filosofové*, (český překlad V. Frei), Praha: Oikúmené 1997.
- GILSON, E., „Les principes et les causes“, *Revue Thomiste*, t. 60 (1952), s. 39-63.
- GILSON, E., *The Christian Philosophy of St. Thomas Aquinas*, London: Victor Gollancz 1957.
- GRACIA, J., „Francisco Suárez: The Man in History“, *American Catholic Philosophical Quarterly*, Vol. 65 (1991), s. 262-263.
- GRAYLING, A. C., *The Empiricists*, in: GRAYLING, A. C., *Philosophy I. A guide through the subject*, Oxford: Oxford University Press, 1999.
- GREDT, J., *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, Friburgi Brisgoviae: Herder 1946⁸.
- HALL, N., „Rescued from the Rubbish Bin: Lewis on Causation“, *Philosophy of Science*, Vol. 71, Dec 2004, No. 5, s. 1107-1114.
- HALL, N., „The Intrinsic Character of Causation“, in: ZIMMERMAN, D. W. (ed.), *Oxford Studies in Metaphysics*, Vol. 1, Oxford: Clarendon Press 2004.

- HAMPE, M., „Gesetze, Befehle und Theorie der Kausalität“, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), s. 15-49.
- HANCOCK, R., „Interpersonal and Physical Causation“, *The Philosophical Review*, Vol. 71, No. 3 (1962), s. 369-376.
- HANKINSON, J., „Causation and Explanation in Aristotle“, in: : *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 33-56.
- HANKINSON, R. J., „Philosophy of Science“, in: BARNES, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Aristotle*, Cambridge: Cambridge University Press 1995, s. 109-139.
- HANZEL, I., „Paradoxy D-N modelu vysvetlenia a kauzálne zákony“, *Filozofia*, Roč. 48, 1993, č. 5, s. 257-264.
- HATTAB, H., „Conflicting Causalities: The Jesuits, their Opponents, and Descartes on the Causality of the Efficient Cause“, in: GARBER, D., NADLER, S., *Oxford Studies in Early Modern Philosophy*, Vol. 1, Clarendon Press: Oxford 2003, s. 1-22.
- HAUSMAN, D. M., „Causation and Experimentation“, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 23, No. 2, April 1986, s. 143-153.
- HEATHCOTE, A., ARMSTRONG, D. M., „Causes and Laws“, *Nous* 25 (1991), s. 63-73.
- HEIDELBERGER, M., „Kausalität. Eine Problemübersicht“, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), s. 130-153.
- HEIDER, D., „Některé rysy Suárezovy metafyziky na pozadí kritiky jeho předchůdců“, *Teologické studie*, roč. 5 (2004), č. 1, s. 32-43.

- HEMPEL, C. G., „Studies in the Logic of Explanation“, *Philosophy of Science*, Vol. 15 (1948), s. 135-175.
- HEMPEL, C. G., „The Function of General Laws in History“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 39, Iss. 2 (1942), s. 35-48.
- HESSEN, J., *Das Kausalprinzip*, Augsburg: Benno Filser Verlag 1928.
- HITCHCOCK, C., „A Tale of Two Effects“, *The Philosophical Review*, Vol. 110, No. 3 (2001), s. 361-396.
- HOBBS, T., *Of Liberty and Necessity (The English Works of Thomas Hobbes, ed. W. Molesworth, Darmstadt: Scientia Verlag 1962, Vol. 4*
- HODGSON, S. H., „On Causation“, *Mind*, Vol. 4, No. 16 (1879), s. 500-519.
- HOUSIADAS, L., *An Exploratory Study of the Perception of Causality*, Cambridge: Cambridge University Press 1964.
- HUME, D., *A Treatise of Human Nature* (ed. Norton, D. F. a Norton, M. J.), Oxford-New York: Oxford University Press ³2002.
- HUME, D., *An Enquiry concerning Human Understanding* (ed. Beauchamp, T. L.), Oxford-New York: Oxford University Press 1999
- IRZIK, G., „Can Causes be Reduced to Correlations?“, *The British Journal for the Philosophy of Science*, June 1996, Vol. 47, No. 2, s. 249-270.
- JOANNES A S. THOMA, *Naturalis Philosophia* (edito a B. Reiser), Marietti 1820.
- JOHNSON, D. M., „Hume’s Missing Shade of Blue, Interpreted as Involving Habitual Spectra“, in TWEYMAN, S. (ed.), *David Hume. Critical Assessments*, Vol. 1, London-New York: Routledge, 1995, s. 207-217.

- JOLLEY, A., „Berkeley and Malebranche on Causality and Volition“, in: COVER, J. A., KULSTAD, M., *Central Themes in Early Modern Philosophy*, Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company 1990, s. 227-244.
- KAHL-FURTHMANN, G., „Beiträge zum Kausalproblem“, *Philosophisches Jahrbuch*, 46. Band, 1. Heft, Fulda 1933, s. 1-15., 2. Heft, s. 145-159, 3. Heft, s. 273-290, 4. Heft, s. 417-440, 47. Band, 1. Heft, s. 1-19.
- KANT, I., *Kritika čistého rozumu* (český překlad J. Loužil ve spolupráci s J. Chotašem a I. Chvatíkem), Praha: Oikúmené 2001.
- KEARNEY, J. K., „Locke, Hume and the Principle of Causality“, *Thomist*, Vol. 41 (1977), s. 418-423.
- KELLY, T. A. F., *Language, World and God. An Essay in Ontology*, Dublin: The Columba Press 1996.
- KERR, F., „Aquinas and Analytic Philosophy: Natutal Allies?“, in: FODOR, J., BAUERSCHMIDT, F. C., *Aquinas in Dialogue: Thomas for Twenty-first Century*, Malden: Blackwell 2005, s. 119-135.
- KIM, J., „Causes and Counterfactuals“, *Journal of Philosophy*, 70 (1973), s. 570-572.
- KIM, J., „Causes and Events: Mackie on Causation“, *Journal of Philosophy*, 68 (1971), s. 426-441
- KISTLER, M., „Causation in Contemporary Analytical Philosophy“, in: : *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 635-668.
- KLINE, A. D., „Are There Cases of Simultaneous Causation?“, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Volume One: Contributed Papers (1980), s. 292-301.

- KLING, A. D., „Humean Causation and the Necessity of Temporal Discontinuity“, *Mind*, Vol. 94, No. 376 (1985), s. 550-556.
- KREYCHE, G. F., „Principle of Causality“, *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 3, 2nd ed., Detroit: Gale 2003, s. 307-308
- KROUGLOV, A. N., „Die Kausalität im Denken Kants“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout, Pagina-Brepols, s. 519-554.
- LAIRD, J., „Impressions and Ideas: A Note on Hume“, in: TWEYMAN, S. (ed.), *David Hume. Critical Assessments*, London-New York: Routledge 1995, Vol. 1, s. 49-55.
- LAMINNE, J., „Le principe de contradiction et le principe de causalité“, *Revue Neo scolastique*, t. 19, (1912), s. 453-488.
- LAMINNE, J., „Les principes d'identité et de causalité“, *Revue Neo scolastique*, t. 21 (1914), s. 357-364.
- LAMONT, J. R. T., „An Argument for an Uncaused Cause“, *Thomist*, Vol. 59 (1995), s. 261-277.
- LANGSAM, H., „Kant, Hume, and Our Ordinary Concept of Causation“, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 54, No. 3, 1994, s. 625-647.
- LAUER, R., „The Notion of Efficient Cause in the Secunda Via“, *Thomist*, Vol. 38 (1974), October, s. 754-767.
- LAVERDIÈRE, R. *La principe de causalité*, Paris: J. Vrin 1969, s. 253.
- LEIBNIZ, G. W., *Monadologie a jiné práce* (přeložil J. Husák), Praha: Nakladatelství Svoboda 1982.
- LEIBNIZ, G., *Theodicea* (český překlad K. Šprunk), Praha: Oikúmené 2004.

- LESHER, J. H., „The Analysis of ‘Cause’ and the ‘Two-Definitions’ Dispute“, *Journal of the History of Philosophy* 11 (1973), s. 387-392.
- LEWIS, D., „Causation“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 70, No. 17 (1973), s. 556-567.
- LEWIS, D., „Causation as Influence“, *Journal of Philosophy* 97 (2000), s. 182-197.
- LINDBECK, G., „Participation and Existence in the Interpretation of St. Thomas Aquinas“, *Franciscan Studies*, Vol. 17 (1957), s. 1-22; 107-125.
- LOBKOWICZ, A., „Quidquid Movetur ab Alio Movetur“, *The New Scholasticism*, Summer 1968, Vol. XLII, No. 3, s. 401-421.
- LOCKE, J., *An Essay of Human Understanding* (český překlad A. Dokulilová), Praha: Svoboda 1984.
- LYON, A., *Causality*, „British Journal for the Philosophy of Science“, Vol. 18 (1967), s. 1-20.
- MACKIE, J. L., „The Direction of Causation“, *The Philosophical Review*, Vol. 75, No. 4 (1966), s. 441-466.
- MACKIE, J. L., „Causes and Conditions“, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 2, No. 4, October 1965, s. 245-264.
- MACHULA, T., „Kauzální činnost u Jana Poincota a jeho současníků“, *Filosofický časopis*, roč. 52 (2004), číslo 4, s. 583-589.
- MACHULA, T., „Problematika kauzality a současná filosofie“, *Filosofická časopis*, Roč. 53 (2005), č. 5, s. 691-702.
- MAURER, A., „Existence and Esse“, *The New Scholasticism*, Vol. 50 (1976), s. 20-45.

- MAURER, A., „Introduction“, in: St. THOMAS AQUINAS, *On Being and Essence*, (transl. and introd. by A. Maurer), Toronto: The Pontifical Institute of Mediaeval Studies ²1968.
- MAXWELL, J. A., „Causal Explanation, Qualitative Research, and Scientific Inquiry in Education“, *Educational Researcher*, March 2004, Vol. 33, No. 2, s. 3-11
- McDERMOTT, M., „Redundant Causation“, *British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 46 (1995), s. 523-544.
- MELLOR, D. H., *Matters of Metaphysics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991
- MENZIES, P., „Probabilistic Causation and Causal Processes: A Critique of Lewis“, *Philosophy of Science*, Vol. 56 (1989), s. 642-663
- MENZIES, P., „Probabilistic Causation and the Pre-emption Problem“, *Mind*, Vol. 105, No. 417 (1996), s. 85-117.
- MENZIES, P., PRICE, H., „Causation as a Secondary Quality“, *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 44, No. 2 (1993), s. 187-203.
- MICHOTTE, A., *The Principle of Causality* (English transl. by T. R. Miles and E. Miles), London: Methuen & Co. 1963.
- MILES, T. R., „Commentary“, in: MICHOTTE, A., *The Principle of Causality*, London: Methuen & Co. 1963
- NINK, C., „De principiis contradictionis, rationis sufficientis, causalitatis eorumque inter se conexione“, *Estudios ecclesiasticos*, t. 7 (1928), s. 24-41.
- NOORDHOF, P., „Problems for the M-Set Analysis of Causation“, *Mind*, Vol. 106 (1997), s. 457-463.

- NOVÁK, L., „Scotova nauka o pojmu jsoucna a spor o její interpretaci v barokním scotismu“, *Filosofický časopis*, roč. 52, 2004, č. 4, s. 569-581.
- NOVOTNÝ, Z., „David Hume známý a neznámý“, *Filosofický časopis*, roč. 51 (2003), č. 6, s. 959-967.
- NOVOTNÝ, Z., *David Hume a jeho teorie vědění*, Olomouc: Votobia 1999.
- NOWACKI, M. R., „Whatever Comes to Be Has a Cause of its Coming to Be: A Thomist Defense of the Principle of Sufficient Reason“, *Thomist*, Vol. 62 (1998), s. 291-302.
- OTTE, R., „Indeterminism, Counterfactuals, and Causation“, *Philosophy of Science*, Vol. 54, No. 1 (1987), s. 45-62.
- OTTE, R., „Reichenbach, Causation, and Explanation“, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Volume One: Contributed Papers (1986), s. 59-65.
- OWENS, D., *Causes and Coincidences*, Cambridge: Cambridge University Press 1992.
- OWENS, J., „Elucidation and Causal Knowledge“, *The New Scholasticism*, January 1963, Vol. XXXVII, No. 1, s. 64-70.
- OWENS, J., „The Causal Proposition – Principle or Conclusion?“, *The Modern Schoolman*, Vol. XXXII (1955), s. 159-171, 257-270, 323-339.
- PATT, W., „Aquinas’s Real Distinction and Some Interpretations“, *The New Scholasticism*, Vol. 62 (1988), s. 1-29.
- PATY, M., „Genese de la causalité physique“, *Révue Philosophique de Louvain*, Vol. 102 (2004), Iss. 1, s. 417-445.
- PAUL, L. A., „Aspect Causation“, *Journal of Philosophy* 97 (2000), s. 235-256.

- PEARS, D. F., „The Priority of Causes“, *Analysis* 17 (1956-57), s. 54-63.
- PEARS, D., *Hume's System*, New York: Oxford University Press 2002.
- PETERSON, J., „Aristotle's Incomplete Causal Theory“, *Thomist*, Vol. 36 (1972), July, s. 421-423.
- PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B., *Psychologie dítěte*, Praha: SPN 1970.
- PIETROSKI, P. M., *Causing Actions*, New York: Oxford University Press 2000.
- PLATÓN, *Timaios* (český překlad F. Novotný), Praha: Oikúmené 1996.
- POPPER, K., *Otevřená společnost a její nepřátelé II*, Praha: Oikúmené 1999.
- PORRO, P., SCHMUTZ, J., „La causalité et son histoire. Une bibliographie“, in: *Quaestio 2* (2002) *La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout: Pagina-Brepols, s. 669-698.
- PSILLOS, S., *Causation & Explanation*, Chesham: Acumen 2002.
- RAMACHANDRAN, M., „A Counterfactual Analysis of Causation“, *Mind*, April 1997, Vol. 106, 422, s. 263-276.
- RAMACHANDRAN, M., „The M-Set Analysis of Causation“, *Mind*, Vol. 107 (1998), s. 465-471.
- RANKEN, A. L., „A Note on Ducasse's Perceivable Causation“, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 28, No. 2 (1967), s. 269-270.
- RAVENSLOOT, V. Ch., „Being and the Equilibrium of Essence and Existence“, in: VIJGEN, J. (ed.), *Indubitanter ad veritatem (Festschrift L. J. Elders)*, Damon: Budel 2003, s. 343-357.
- REINSTADLER, S., *Elementa Philosophiae Scholasticae*, Freiburg im Bresgau, 1913.

- RUSSELL, B., „On the Notion of Cause“, in: RUSSELL, B., *Mysticism and Logic*, Melbourne-London-Baltimore: Penguin Books 1953, s. 171-196.
- RUSSELL, B., *Our Knowledge of the External World*, London: Routledge 1993
- SCRIVEN, M., „Causation as Explanation“, *Nous*, Vol. 9, No. 1 (1975), s. 3-16.
- SCRIVEN, M., „Defects of the Necessary Condition Analysis of Causation“, in: DRAY, W. (ed.), *Philosophical Analysis and History*, New York: Harper and Row, 1966, s. 258-262.
- SMITH, Q., „A defense of a Principle of Sufficient Reason“, *Metaphilosophy*, Vol. 26, No. 1-2, s. 97-106.
- SORABJI, R., *Necessity Cause and Blame. Perspectives on Aristotle's Theory*, London: Duckworth 1980.
- SOSA, E., „Varieties of Causation“, in SOSA, E., TOOLEY, M., *Causation*, New York: Oxford University Press 2002, s. 234-242.
- STANDFORD, P. K., „The Manifest Connection: Causation, Meaning and David Hume“, *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 40, No. 3 (2002), s. 339-360.
- STEEL, C., „Neoplatonic Versus Stoic Causality: The Case of the Sustaining Cause ('Sunektikon')“, in: *Quaestio 2 (2002) La causalità* (a cura di ESPOSITO, C., PORRO, P.), Bari-Turnhout, Pagina-Brepols, s. 77-93.
- STEENBERGHEN, F., „Novoscholastická filosofie“, *Studie*, č. 40 (1974), s. 284-290.
- STRAUBINGER, H., „Evidenz und Kausalitätsgesetz“, *Phil. Jahrb.*, t. 43 (1930), s. 1-17.
- STRAWSON, G., „Realism and Causation“, *The Philosophical Quarterly*, Vol. 37, No. 148 (1987), s. 253-277.

STRAWSON, G., *The Secret Connexion*, New York: Oxford University Press 1996.

STRÖKER, E., „Warum-Fragen. Schwierigkeiten mit einem Modell für kausale Erklärungen“, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), s. 105-129.

SUÁREZ, F., *On Efficient Causality: Metaphysical Disputations 17-19* (transl. by A. J. Freddoso), New Haven, CT: Yale University Press, 1994.

TAYLOR, R., *Metaphysics*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1992.

TOMARCHIO, J., „Aquinas's Division of Being According to Modes of Existing“, *The Review of Metaphysics*, Vol. 54 (2001), No. 3, s. 585-613.

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De ente et essentia* (český překlad in: SOUSEDÍK, S., *Jsoucno a bytí*, Praha: Křesťanská akademie, 1992.

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De potentia*, in: *Corpus Thomisticum S. Thomae De Aquino Opera Omnia*, recognovit ac instruxit Enrique Alarcón automato electronico Pampilonae ad Universitatis Studiorum Navarrensis aedes A. D. MMV (<http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html>).

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Compendium theologiae*, in: *Sancti Thomae Aquinati Opera Omnia*, editio Leonina, Tom. XLII, Romae 1979.

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *De veritate*, in: *Corpus Thomisticum S. Thomae De Aquino Opera Omnia*, recognovit ac instruxit Enrique Alarcón automato electronico Pampilonae ad Universitatis Studiorum Navarrensis aedes A. D. MMV (<http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html>).

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In 1 Sententiarum*, in: *Corpus Thomisticum S. Thomae De Aquino Opera Omnia*, recognovit ac instruxit Enrique Alarcón automato electronico Pampilonae ad Universitatis Studiorum Navarrensis aedes A. D. MMV (<http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html>).

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In libros Metaphysicorum*, in: *Corpus Thomisticum S. Thomae De Aquino Opera Omnia*, recognovit ac instruxit Enrique Alarcón automato electronico Pampilonae ad Universitatis Studiorum Navarrensis aedes A. D. MMV (<http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html>).

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *In libros Physicorum*, in: *Corpus Thomisticum S. Thomae De Aquino Opera Omnia*, recognovit ac instruxit Enrique Alarcón automato electronico Pampilonae ad Universitatis Studiorum Navarrensis aedes A. D. MMV (<http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html>).

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Quaestiones quodlibetales*, in: *Corpus Thomisticum S. Thomae De Aquino Opera Omnia*, recognovit ac instruxit Enrique Alarcón automato electronico Pampilonae ad Universitatis Studiorum Navarrensis aedes A. D. MMV (<http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html>).

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa contra gentiles*, in: Sancti Thomae Aquinati Opera Omnia, editio Leonina, Tom. XIII - XV, Romae 1918 - 1930.

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa theologiae*, in: Sancti Thomae Aquinati Opera Omnia, editio Leonina, Tom. IV-XII, Romae 1888 - 1906.

TONGIORGI, S., *Institutiones Philosophicae*, Brussels 1869, II.

TOOLEY, M., „Causation and Supervenience“, in: LOUX, J. M., ZIMMERMAN, D. W., *The Oxford Handbook of Metaphysics*, New York: Oxford University Press 2003, s. 386-434.

TOOLEY, M., „Causation: Reductionism Versus Realism“, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 50, Supplement (Autumn, 1990), s. 215-236.

TOOLEY, M., *Time, Tense, and Causation*, New York: Oxford University Press 2000.

- TWARDY, C. R., KORB, K. B., „A Criterion of Probabilistic Causation“, *Philosophy of Science*, Vol. 71, Jul. 2004, No. 3, s. 241-262.
- VALLICELLA, W. F., „A Critique of the Quantificational Account of Existence“, *Thomist*, Vol. 47 (1983), No. 2, s. 242-267.
- URBAN, W. M., *A History of the Principle of Sufficient Reason: Its Metaphysical and Logical Formulations*, A Dissertation Presented to the Philosophical Faculty of the University of Leipzig to Secure the Degree of Doctor of Philosophy 1897.
- VALLICELLA, W. F., „The Hume-Edwards Objection to the Cosmological Argument and the Regularity Theory of Causation“, in:
<http://www.independentphilosopher.org/causation.htm> (8. 9. 2005).
- VALLICELLA, W. F., „God, Causation and Occasionalism“, *Religious Studies*, Vol. 35 (1999), No. 1., s. 3-18.
- von SKIBNIEWSKI, S. L., *Kausalität*, Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag 1930.
- WALKER, R., „Sufficient Reason“, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Vol. 97, s. 109-123.
- WALLACE, W. A., *The Modeling of Nature. Philosophy of Science and Philosophy of Nature in Synthesis*, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press 1996.
- WATERS, B., „Positivistic and Activistic Theories of Causation“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 35, No. 4 (1938), s. 85-93.
- WEISHEIPL, J. A., „Quidquid Movetur ab Alio Movetur: A Reply“, *The New Scholasticism*, Summer 1968, Vol. XLII, No. 3, s. 422-431.

- WELLS, N. J., „Translator’s introduction“, in: SUÁREZ, F., *On the essence of finite being as such, on the existence of that essence and their distinction*, Milwaukee, Wis.: Marquette University Press 1983, s. 3-43.
- WHITE, M. J., „Causes nad Necessary Conditions: Aristotle, Alexander of Aphrodisias and J. L. Mackie“, *Canadian Journal of Philosophy*, Suppl. Vol. X (1984), s. 157-189.
- WHITEHEAD, A. N., *Process and Reality. An essay in Cosmology* (corr. ed. by D. R. Griffin and D. W. Sherburne), New York-London: The Free Press 1979.
- WILD, J., „A Realistic Defense of Causality“, *The Review of Metaphysics*, June 1949, s. 1-14.
- WINN, R. B., „The Nature of Causation“, *Philosophy of Science*, Vol. 7, No. 2 (1940), s. 192-204.
- WOLTER, A. B., „Efficient Causality“, in: *New Catholic Encyclopedia*, vol. 2, 2nd edition, Detroit: Gale 2003, s. 98-102.
- ZELEŇÁK, E., „K regularitnej koncepcii kauzality v historiografii“, *Filozofia*, roč. 60 (2005), č. 2, s. 115-127.
- ZIMMERMAN, D. W., *The Oxford Handbook of Metaphysics*, New York: Oxford University Press 2003.